

№1
2024

Вестник BOBEK

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

[bobek_organization](https://www.instagram.com/bobek_organization)
t.me/bobek_science

+7 776 181 86 88
+7 701 475 16 38

Астана, Казахстан
conferences2019.kz@gmail.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ИНСТИТУТ «БОБЕК»

ISSN 2664-2271

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

«ВЕСТНИК БОБЕК»

№1(1). 2024

СЕРИЯ «ЭКОЛОГИЯ / НАУКИ О ЗЕМЛЕ»

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев, PhD (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор (Казахстан)

Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)

Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

Международный научный журнал «ВЕСТНИК БОБЕК» ЛИЦЕНЗИРОВАН И ЗАРЕГИСТРИРОВАН В КОМИТЕТЕ ИНФОРМАЦИИ, МИНИСТЕРСТВА ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, регистрационный номер СВИДЕТЕЛЬСТВА: KZ94VPY00075161 от.15.08.2023 г.

INTERNATIONAL RESEARCH INSTITUTE «BOBEK»

ISSN 2664-2271

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

BOBEK

«BULLETIN OF BOBEK»

No.1(1). 2024

SERIES "ECOLOGY / EARTH SCIENCES"

CHIEF EDITOR:

E. Abiev, PhD (Kazakhstan)

J. Malibek, professor (Kazakhstan)

Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences (Kazakhstan)

Liu Deming (China),

E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)

Chembarisov E.I. Doctor of Geographical Sciences, Professor (Uzbekistan)

Salimova B.D. Ph.D., associate professor (Uzbekistan)

Khudaykulov R.M. PhD, associate professor (Uzbekistan)

Deputy chief editors: Y. Yeshim (Kazakhstan)

The international scientific journal "BOBEK NEWSLETTER" is LICENSED AND REGISTERED WITH THE INFORMATION COMMITTEE, MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, CERTIFICATE registration number: KZ94VPY00075161 dated 08/15/2023.

ASTANA – 2024

Consolidation of legal entities in the form of an association «National Movement «Bobek», 2024

ӘОЖ 550.8(574)

ЖЕЗҚАЗҒАН ОЙПАТЫНЫҢ СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС БӨЛІГІНІҢ ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕЛУІН ТАЛДАУ

Тунгышбаева Айнаш Тагайбековна

Әбілқас Сағынов атындағы ҚарТУ тау-кен факультетінің докторанты

Ғылыми кеңесші – Пономарева Марина Викторовна

Қарағанды, Қазақстан

Түсініктеме: Жер қойнауын геологиялық зерттеу және пайдалы қазбаларды болжау жөніндегі жұмыстардың жүйелілігі мен кешенділігі қол жеткізілген зерделеу дәрежесін, оның ішінде геофизикалық дәрежесін ескере отырып айқындалады. Мақалада 1948 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі Жезқазған ойпатының солтүстік-шығыс бөлігінде жүргізілген геофизикалық зерттеулер талданады. Геофизикалық және геохимиялық материалдардың тақырыптық зерттеулері мен жалпылауының едәуір көлемі құрылымдық-тектоникалық схемаларды құрастыру және темір, қорғасын, мыс, алтын, сирек және сирек жер элементтерін болжау үшін, сондай-ақ егжей-тегжейлі іздестіру жұмыстарында әдістердің ұтымды кешенін анықтау мақсатында жүргізілді.

Негізгі сөздер: Геофизикалық зерделеу, Жезқазған ойпаты, геофизикалық зерттеулер, гравитарлау, магниттік барлау, электр барлау жұмыстары, сейсмикалық зерттеулер, аномалия.

Қазақстандағы металлургия өнеркәсібі экономиканың жетекші саласы болып табылады, оның үлесіне өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінің 21%-дан астамы және өңдеуші өнеркәсіптің жалпы көлемінің 43%-ы тиесілі.

Шикізат мәселелерін шешу Қазақстанның түсті металлургиясы үшін аса өзекті. Минералды-шикізат базасын кеңейту жаңа кен орындарын ашуды, ауқымды геологиялық барлау жұмыстарын жүргізуді, перспективалық алаңдар мен объектілердің геологиялық құрылымы мен металлогениясын зерттеуді көздейді. Осындай нысандардың бірі Жезқазған ойпатының солтүстік-шығыс бөлігі, оны зерттеу өзекті міндет болып табылады.

Жер қойнауын геологиялық зерттеу және пайдалы қазбаларды болжау жөніндегі жұмыстардың түрлері, ауқымы, реттілігі мен кешенділігі» қол жеткізілген зерделеу дәрежесін ескере отырып айқындалады: геологиялық, іздестіру, геофизикалық.

Жезқазған ойпатының солтүстік-шығыс бөлігінде алғашқы геофизикалық зерттеулер 1948-49 жылдары жүргізілді. Осы жұмыстардың нәтижесінде бүкіл зерттелетін аумақ 1:100000 масштабты аэромагниттік түсіріліммен түсірді, онда прекембрий кешеннің тау-жыныстарымен және ультра-негізгі және орта құрамдағы интрузиялармен байланысты ауытқулар анықталды.

1985 жылы ауданның едәуір бөлігі 1:10000 масштабтағы аэромагниттік және аэрогаммаспектрометриялық түсіріліммен зерттелді.

1:200000 масштабты гравиметриялық зерттеулер 1953 жылдан бастап 1960 жылға дейін жүргізілді. 1967 жылы осы түсірілімдер негізінде 1:200000 масштабты Мемлекеттік гравиметриялық карталар шығарылды.

1:50000 ауқымды гравиметриялық жұмыстар 1956 жылдан бастап 1978 жылға дейін Жезқазған геофизикалық экспедициясының партиялары жүргізді. Бұл түсірілімдердің нәтижелері есепті аумақтың терең геологиялық-тектоникалық құрылымын түсінуге, терең интрузивтер мен ірі бұзушылықтарды бөлуге негіз болды [1].

1:50000-1:100000 масштабты ауқымды кешенді геофизикалық зерттеулер ауданда алпысыншы жылдардың басынан бастап жалпы құрылымдық ерекшеліктерін нақтылау және полиметалдар алаңының перспективаларын бағалау мақсатында жүргізілді.

1952 жылдан бастап Атасу экспедициясы, ал 1956 жылдан бастап Жезқазған геофизикалық экспедициясы Жезқазған-Ұлытау ауданында темір-марганец кендерін іздеу және мыс пен қорғасынға перспективалық аймақтарды анықтау үшін геофизикалық зерттеулер жүргізіп келеді. Сонымен қатар, бірқатар белгілі кен орындарында және мыс кен орындарында осындай типтегі кен орындарын іздеу әдістемесін әзірлеу мақсатында магнитті барлау және электр барлау әдістерімен тәжірибелік егжей-тегжейлі жұмыстар жүргізілді.

Осы кезеңде Шайтантас ультрабазит массивінің контурын нақтылау және мүжілу қыртысын зерттеу бойынша зерттеулерге көп көңіл бөлінді. 1:10000 масштабтағы әртүрлі егжей-тегжейлі учаскелерде металлотриялық түсірілім, магниттік барлау, электр барлау жүргізілді.

Осы жұмыстардың нәтижесінде Шайтантас ультрабазит массивінде силикат никелі мен кобальттың кенденуін іздеуге перспективалық серпентиниттердің алаңдық және сызықтық морылу қабығы анықталды және контурланды. Жезқазған геологиялық-барлау партиясының бірқатар перспективалық учаскелердегі кейінгі тексеру жұмыстары мүжілу қабығында силикатты никельдің өнеркәсіптік жинақталуының жоқтығын анықтады.

1959 жылдан бастап іздеу жұмыстары кезінде геологиялық-геофизикалық әдістер кешеніне гравитарлау және магниттік барлау енгізілді.

1:50 000 және 1:200 000 масштабтағы кешенді геологиялық-геофизикалық жұмыстар Жезқазған-Сарысу ойпатының шығыс бортаның солтүстік бөлігінде («Коптама» учаскесі) мысқа перспективалық құрылымдарды іздеу мақсатында жүргізілді. Сондай-ақ, жұмыстарға мыс, қорғасын және мырыш шашырау ореолы бойынша 1:10 000 масштабты нақты бағалау жұмыстары және Экулинский күмбезінің шығыс және солтүстік бортанда және Қаракеңгір өзенінің алқабында жүргізілген гидрогеологиялық зерттеулерге көмектесу үшін 1: 25 000 масштабты геофизикалық жұмыстар кірді [2].

Құрылымдық-іздістіру жұмыстарының нәтижелері бойынша зерттелетін аумақтың схемалық геологиялық-құрылымдық картасы жасалып, учаскенің мыс бойынша келешегі жоқ екендігі туралы қорытынды жасалды. Бағалау жұмыстарының нәтижелері бойынша полиметалдардың өнеркәсіптік жинақталуына нақты учаскелердің келешексіздігі туралы қорытынды жасалды. Геофизикалық жұмыстардың нәтижелері бойынша гидрогеологияға көмектесу үшін перспективалық сулы аймақтар бөлінді.

Өңірлік жұмыстар Ұлытау-Арғанаты (полиметалл және темір-марганец) және Сарысу-Теңіз (алтын-сирек металды-полиметалл), сондай-ақ Жезқазған (мыс-кен) кен аймақтарында шоғырланған. Зерттеулерді Жезқазған геофизикалық экспедициясы жүргізді. Жұмыстарға кешенді геохимиялық жұмыстар кірді, олардың құрамында 1000x50м желісі бойынша 1:100000 масштабты шашыраудың қайталама ореолы бойынша литохимиялық (алтынметриямен) түсірілім, 2000-1000x200-100м желісі бойынша палеозой іргетасы жабылған аумақта терең литохимиялық (алтынметриямен) түсірілім болды. Литохимиялық зерттеулер нәтижесінде химиялық элементтердің полиметалл және алтын кенорны кешендерінің көптеген ореолы анықталды [2].

Барлық зерттелген аумақта 1:200 000 және 1:100 000 масштабты магниттік барлау жұмыстары жүргізілді. Жүргізілген жұмыстардың нәтижелері бойынша тиісті масштабтағы магнит өрістерінің карталары жасалды, магниттік аномалиялардың тектоникалық бұзылулармен және іргетас тау-жыныстарындағы негізгі интрузиялармен байланысы анықталды.

Кенді перспективалық учаскелерде кешенді өңірлік жұмыстармен бір мезгілде 1:25000-нан бастап 1:2000-ға дейінгі масштабтағы толық кешенді геофизикалық жұмыстар жүргізілді.

Жезқазған-Сарысу ойпатындағы электр барлау жұмыстарының негізгі көлемін Жезқазған геофизикалық экспедициясы жүргізді.

Зерттелетін аумақта сейсмикалық зерттеулер басқа геофизикалық жұмыстармен бірге жүргізілді. Бұл жұмыстар минералданудың оның бортында таралуының құрылымы мен сипаты туралы біртұтас түсінік алуға және мыс кендерін іздеуге негізделген болжамдар жасауға мүмкіндік берді. Сейсмикалық барлау бұрын анықталған тектоникалық бұзылулардың бар екендігін растады [3].

А.М. Котляров өз жұмысында Жезқазған-Сарысу ойпатының солтүстік, орталық және оңтүстік бөліктерінде мұнай-газ перспективалық құрылымдарды іздестіру және кен іздеу бұрғылауына дайындау мақсатында жүргізілген өндірістік жұмыстардың ШТӨ (шағылған толқындар әдісі) нәтижелерін баяндады.

1983 жылдан бастап сейсмикалық барлау кенді бағыт алады. Жұмыстар мыс кендеуге ықтимал перспективалық жергілікті құрылымдарды нақтылау мақсатында орындалады. Одан әрі, 1990 жылы Жаманай-Айбат кен орнында раймунд конгломераттарының көкжиегінен – көкжиек кен орнының шегінде негізгі кен мөлшерлі шағылыстар алынды. Осыған ұқсас материалдар Дәуітбай құрылымдары – Жолдыбай антиклиналы және Сымтас ойысы ауданында алынды [3].

1965 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі кезеңде 1:1500000-нан бастап 1:50000-ға дейінгі масштабтағы геофизикалық және геохимиялық материалдарды тақырыптық зерттеулер мен жалпылаудың едәуір көлемі орындалды. Бұл жұмыстар құрылымдық-тектоникалық схемаларды құрастыруға және темір, қорғасын, мыс, алтын, сирек және сирек жер элементтерін болжауға көмектесу үшін Қарсақпай, Сарысу-Теңіз және Арғанаты көтерілістерінің, Теңіз ойпатының оңтүстік-батыс бөлігінің аумағын өңірлік зерттеу, сондай-ақ егжей-тегжейлі іздестіру жұмыстары кезінде әдістердің ұтымды кешенін айқындау мақсатында жүргізілді.

Соңғы жалпылама зерттеулердің ішіндегі ең маңыздысы 1976-79 жылдары жүргізілген (И.К.Джукебаев) жұмыс болып табылады. Геологиялық-геофизикалық деректерді жалпылау және 1:200000 масштабында Ұлытау формациясының прекембрий және кембрий формацияларының полиметалл кенденуінің перспективаларын бағалау жүргізілді.

Геологиялық-геофизикалық зерттеулер мен гравитациялық ауытқуларды интерпретациялау нәтижелері бойынша прекембрий-каледон іргетасының терең құрылымы мен пайда болу тереңдігінің карталары, гранитоидты массивтердің морфқұрылымдық картасы, Ұлытау үшін түбегейлі жаңа геологиялық материал болып табылатын 1:200000 масштабтағы Орталық және Солтүстік Ұлытаудың ерте протерозой түзілімдерінің қарқынды граниттену деңгейінің терең орналасу схемасы жасалды. Зерттеу аймағында протерозой тау-жыныстарының әртүрлі кешендері, интрузивті массивтер және терең жарықтар картаға түсірілген.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Антонов В.В., Калинин Н.С. и др. Отчет о результатах гравиметрических работ масштаба 1:50000, проведенных в северной и южной частях Сарысу-Тенгизского поднятия и гравиметрической съемки масштаба 1:20000, проведенных в Джезказган-Улутаусском районе, Джезказганская геофизическая экспедиция, Казахский геофизический трест, 1968 г.
2. Богач В.А., Казимир В.Т. Отчет о результатах региональных геофизических работ масштаба 1:50000 в южной части Сарысу-Тенгизского поднятия на листах М-42-125-В; 137-А (участок Алимбай), ЦКТГУ, 1978 г.
3. Смирнова Н.Н. Краткий отчет о поисках месторождений медистых песчаников методами сейсморазведки с поисковым бурением в северо-восточной части Жезказган-Сарысуйской впадины, АО «Жезказгангеология», 1997 г.

UDC 551.1/4

ANALYZING THE FEATURES OF THE KULAKOL VILLAGE AREA GEOLOGICAL STRUCTURE FOR THE PURPOSE OF CONDUCTING ENGINEERING GEOLOGICAL SURVEYS

Karashev V.A.

Master's student of the GRM-22 group of the Department of "Geology and Exploration of Mineral Deposits" of the NJSC «Abylkas Saginov Karaganda Technical University»

Ponomareva M.V.

Associate Professor of the Department of "Geology and Exploration of Mineral Deposits" of the NJSC «Abylkas Saginov Karaganda Technical University»

The purpose of engineering geological surveys at this site was to study the lithological structure of the site.

The survey site is located in the Pavlodar region, 26 km northeast of the city of Ekibastuz, near the Kulakol village (Figure 1).

The topography of the work site is mostly hilly, gently sloping, with rare individual ridges of high hills. In general, the territory is characterized by flat terrain with gradual decreasing the altitude to the north and northeast, smooth outlines and uniformity of the surface. Landforms reflect the structural features of the occurrence and lithology of rocks. Elongated flat ridges or low ridges of very gentle outlines with relative elevations of 20-30 m are replaced by almost flat plains [1].

The work site is a flat, horizontal, subhorizontal area. On the eastern edge of the site there are two water areas of anthropogenic origin. Around one there are vast areas of marshy soil; during the snowmelt season, this area is a seasonal lake. The second water area is a flooded quarry fenced with drain channels that are dry at this time of year; in the territory of this area there is a small solid waste dump. The closer to the north-northwest, the more clearly exposed are the outcrops and scatterings of rock on the surface. The outcrops are mainly quartz sandstones of varying degrees of weathering and oxidation. The boulders are massive, mattress-shaped, and eolian relief forms are noticeable near them. Small negative forms of relief are also noticeable in the territory, presumably caused by the work of upper water horizons. The surface of the site is unevenly strewn with rock destruction products.

The relief is poorly dissected. Absolute elevations vary from 205 to 225m, relative elevations range from 15 to 20m [2].

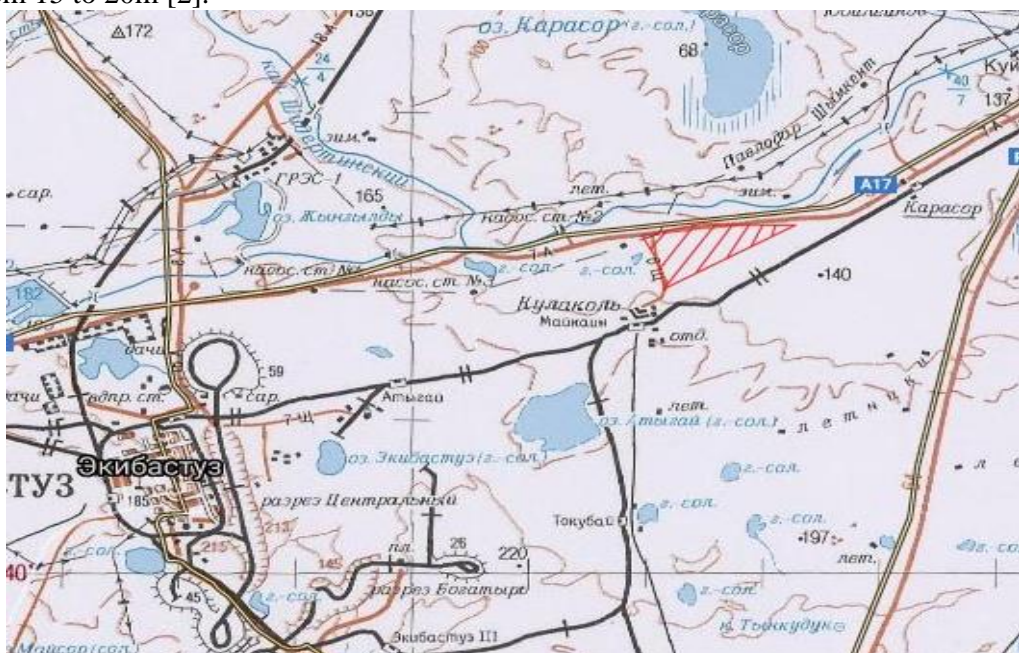

Figure 1 – Work site layout diagram

The hydrographic network is poorly developed. A significant area of watersheds does not have surface flow with rill systems, as a result of which there is a series of closed drainage depressions with numerous lakes. Most lakes are round, flat-bottomed, with the depth of 5 to 25 m. Small lakes dry up in the summer. There are rivers that do not have a living surface flow and only in some places retain isolated reaches, the water in which is highly mineralized; the surface flow of the rivers occurs during a short period of snowmelt or during heavy rains.

The work area is located in the northeastern part of the Kazakhstan Caledonian folded massif within the Bayanaul megasynclinorium and belongs to the southwestern part of the Kendykta synclinorium.

The work site is located in the territory of the Kazakh small hills. Breakthrough intrusions of the pre-Paleozoic age, under the influence of various weathering methods, over time turned into hills, depressions and flat areas filled with alluvial-lacustrine deposits of the Neogene [3].

The geological structure of the area includes volcanic-sedimentary formations of the Ordovician and Devonian, carbon-bearing deposits of the Carboniferous and a complex of loose sediments of the Paleogene and Quaternary system.

In the lithological division, the rocks are represented by ancient sedimentary and igneous rocks, among which granites, porphyrites, and quartzites predominate. sandstones and shales of the Archean and Proterozoic. Sleeping soils almost everywhere, with the exception of rare manifestations, are hidden by modern Quaternary and Neogene sediments, among which sands predominate. clay. loams and pebbles.

The Ashchikol Formation ($J_1 ašc$) is the lower one in the Mesozoic section, lying on the eroded surface of the Paleozoic basement. Coals, carbonaceous rocks, and fine-grained varieties predominate in the upper and middle parts of the section; sandstones and coarse-grained rocks occupy a dominant position in the lower part of the section (Figure 2).

The Taldykol Formation (J_1-2tl) is distributed throughout the entire area of the deposit and has an average thickness of 255 m. In the primary mining area, the thickness of the formation varies from 175 to 280 m, increasing in the westerly direction. The formation is quite well divided into two parts: lower and upper.

The Shoptykol Formation ($J_2šp$) is also distributed throughout the entire field area. The thickness of the formation in the first stage of mining is on average 175 m.

The Zhirenkol Formation ($J_2žr$) is preserved only in the northwestern part of the deposit; the thickness of the preserved part is about 100 m. The correlation of lithological differences in rocks composing the formation section is as follows: gravelites, conglomerates – 6%, sandstones – 34%, siltstones – 35%, mudstones – 21%, coals – 4%.

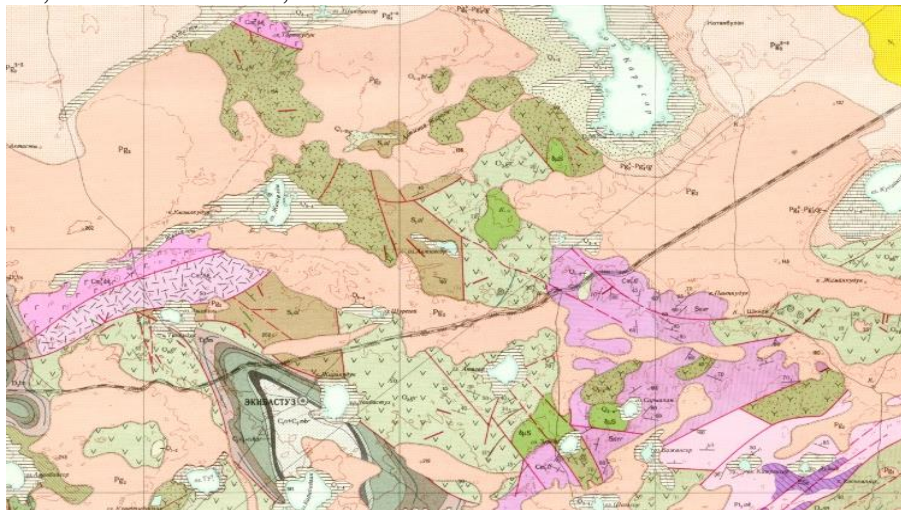

Figure 2 – Geological map

Quaternary deposits in the area of the Shoptykol deposit are widespread. Their thickness is 0.3–1.5 m, in some cases reaching 6.0 m. They are represented by sandy loams, loams and clay-like rocks [4].

Engineering surveys will provide a comprehensive assessment of the natural conditions of the construction site, an overall picture for the development of economically feasible and technically sound solutions for the design and construction of facilities, taking into account the rational use and protection of the natural environment. As well as obtaining data for making a forecast of changes in the natural environment under the influence of the construction and operation of enterprises, buildings and structures [5].

Engineering and geodetic surveys will ensure obtaining the topographic and geodetic materials, the data needed for the design and construction of buildings and structures.

LITERATURE:

1. MSP 5.01-102-2013. Design and arrangement of bases and foundations of buildings and structures.
2. GOST 21.301-2014. Basic requirements for preparation of reporting documentation for engineering surveys.
3. GOST 12071-2014. Soils. Selection, packaging, transportation and storage of samples.
4. GOST 20522-2012. Soils. Method of statistical processing of characteristics determination results.
5. GOST 12248-2010. Soils. Methods of laboratory determining strength and deformability characteristics.

УДК 553.061

ОСНОВНЫЕ ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ПОЛИМЕТАЛЛИЧЕСКИХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ УСПЕНСКОГО РУДНОГО ПОЯСА (ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КАЗАХСТАН)

Кожанбаев Алишер Ержанович

Магистрант группы ГРМ-22

НАО «Карагандинский технический университет имени Абылкаса Сагинова»

Научный руководитель – Пономарева Е.В.

Караганда, Казахстан

***Аннотация:** Статья посвящена исследованию Успенского рудного пояса в Центральном Казахстане, простирающегося от Атасуйского рудного района до Карагайлы. Рассматривается разнообразие типов месторождений, включая медные, полиметаллические и свинцово-цинковые. Авторы выделяют важность изучения генезиса и разнообразия геологических процессов для оптимизации методов добычи и разведки. Особое внимание уделяется полиметаллическим месторождениям, таким как Карагайлы, где происходит сложный процесс формирования руд. Исследование указывает на влияние тектонических процессов и разнообразия горных пород на концентрацию полезных ископаемых. Месторождение Карагайлы рассматривается как важный объект для геологических исследований и добычи полезных ископаемых с учетом его метаморфизованного характера и особенностей структуры.*

***Ключевые слова:** Успенский рудный пояс, Атасуйский рудный район, полиметаллы, Карагайлы, генетические типы.*

Успенский рудный пояс [1] простирается на северо-востоке Центрального Казахстана в направлении от Атасуйского рудного района на западе до района месторождения Карагайлы на востоке. Этот регион имеет значительную протяженность около 400 километров и ширину от 60 до 100 километров. Важно отметить, что в этом регионе существует разнообразие типов месторождений, включая медные, полиметаллические и свинцово-цинковые. Наличие различных типов месторождений свидетельствует о разнообразии геологических процессов и условий, которые привели к образованию рудопроявлений в Успенском рудном поясе.

Изучение этих месторождений и их генезиса может быть важным для определения оптимальных методов добычи и разведки, а также для понимания геологической истории региона. Этот регион, с его богатыми ресурсами, имеет потенциал для долгосрочной добычи полезных ископаемых и вклада в экономическое развитие региона и страны в целом.

Большой интерес представляют полиметаллические месторождения и рудопроявления. Известно 4 крупных, 2 средних по размерам месторождения и ряд перспективных рудопроявлений [2-4].

Возрастной диапазон вмещающих оруденение пород в Успенском поясе весьма широкий – от нижнего рифея до верхнего карбона – перми. Максимальное количество рудопроявлений и месторождений зафиксировано в отложениях верхнего девона – нижнего карбона.

Полиметаллические месторождения и рудопроявления Успенского рудного пояса распределяются по генетическим группам, внутри которых выделяются рудные формации и типы. В основу разделения положен один признак - способ образования руд. Всего таких генетических групп две:

- 1) вулканогенно-осадочных месторождений с наложенным гидротермальным оруденением (атасуйский тип);
- 2) гидротермальных месторождений.

Рудные формации объединяют месторождения и рудопроявления с близкими минеральными ассоциациями, сформированные в сходной геологической обстановке независимо от возраста оруденения. Учитываются также постоянство парагенетических соотношений главных рудных и жильных минералов, состав вмещающих пород, структурные особенности, морфология рудных тел, в отдельных случаях указывается тип месторождения. Это связано с необходимостью сохранения полученной распространение терминологии, например – атасуйский тип, алайгырский тип, отражающей определенные типоморфные и генетические черты некоторых месторождений Успенского пояса, принимаемых за типовые.

Для месторождений вулканогенно-осадочной с наложенным гидротермально-метасоматическим оруденением субформации характерно развитие двух основных минеральных групп, связанных с двумя главными этапами рудообразования – седиментационным и гидротермально-метасоматическим.

К месторождениям кварц-баритовой гидротермально-метасоматической субформации отнесены Успенское, Алабуга, Кайракты и Карагайлы. Из них Карагайлы и Кайракты являются полиметаллическими, Алабуга – существенно свинцовым, Успенское – медным.

Наиболее сложен процесс формирования руд на месторождении Карагайлы.

Рудное поле Карагайлы (рисунок 1) расположено на восточном продолжении Успенской тектономагматической активизации (ТМА), что свидетельствует о важной роли тектонических процессов в формировании месторождения. Оно также сложено вулканогенно-осадочными породами фаменского возраста [2-6].

Наличие терригенных отложений живет-франа и вулканогенных образований верхов каркаралинской свиты указывает на разнообразие горных пород в этом регионе, что может влиять на формирование и концентрацию полезных ископаемых, включая барит и полиметаллические руды. Интересно отметить, как эти геологические особенности и факторы могут взаимодействовать и влиять на генезис месторождений в месторождении Карагайлы, и какие механизмы играют ключевую роль в концентрации полезных ископаемых в данном регионе. Данное месторождение представляет собой важный объект для геологических исследований и добычи полезных ископаемых.

Месторождение известно с конца девятнадцатого века. В 1950-51гг. оценено Е.А. Немовым и В.Н. Ивановым как промышленное. Разрабатывается с 1952 г. Доразведывалось В.Ф. Хаустовым, Г.Р. Бекжановым, А.Ф. Лягоменко, С.Х. Хамзой и другими.

Данное месторождение находится в районе Карагайлинской синклинали и имеет метаморфизованный характер. Важно отметить следующие особенности этого месторождения:

- Месторождение приурочено к контактам метаморфизованных рифтогенных карбонатно-терригенных отложений фаменского периода, которые составляют Карагайлинскую синклинали.

- Месторождение имеет северо-западное простирание и крутое падение крыльев, под углом 65-75°, и намечается общее погружение в юго-восточном направлении. Синклинали осложнена складками более высоких порядков, вплоть до микроплойчатости [6-7].

В месторождении присутствуют разрывы трех систем, включая северо-западные, меридиональные и северо-восточные дайки. Разрывы северо-западного направления типа межпластовых подвижек явно выражены на границе разнородных пород и залечены продуктами гидротермальных процессов.

Магматические образования в этом районе расчленены на несколько комплексов, включая нижнекарбонные штокообразные тела диабазов, пироксен-полевошпатовых порфиритов и дайки габбро.

Последовательность отложений включает в себя терригенные отложения фаменского периода, представленные конгломератами, песчаниками, глинисто-кремнистыми породами и известняками. Общая мощность отложений фамена составляет около 1700 метров.

В районе месторождения также присутствуют рудные зоны с барит-полиметаллическими рудами, и они связаны с зоной дробления и гидротермальной активностью.

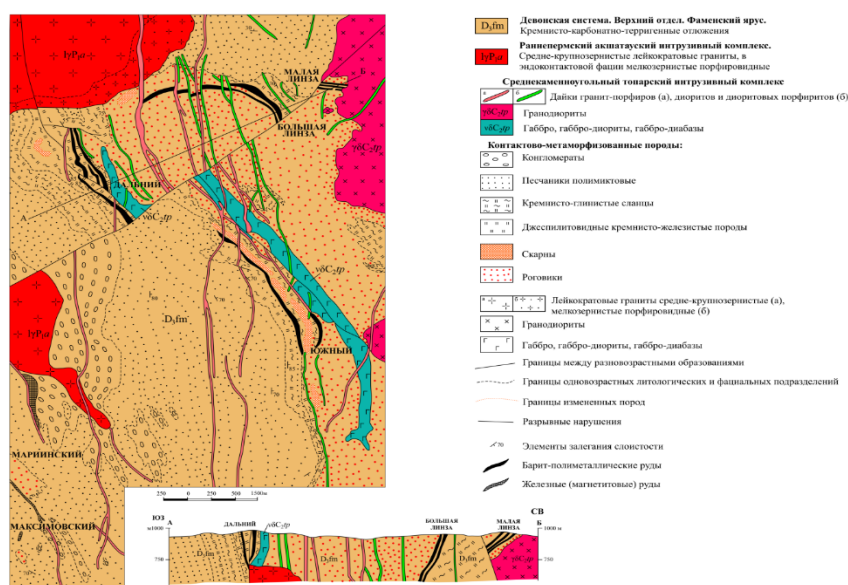

Рисунок 1 – Схематическая геологическая карта барит-полиметаллического месторождения Карагайлы (по С.Х. Хамзе и др.) [2,7]

На Дальнем и Южном участках месторождений оруденение локализовано в маломощных согласных линзовидных телах скарнов и кварц-баритовых пород. В этих телах также присутствуют висмутовые минералы, магнетит и гематит.

Важно отметить, что магматические комплексы, такие как топарский интрузивный комплекс, считаются более поздними по времени формирования, чем свинцово-цинковые и цинковые руды в сланцах и роговиках. Таким образом, разные типы рудных залежей формировались на разных этапах геологической истории региона.

Скарны, которые пространственно ассоциированы с гранитами кокдомбакского комплекса, не содержат сульфидной минерализации.

Приведенные данные подтверждают ту точку зрения, что все магматические комплексы являются более поздними, чем барит-полиметаллические свинцово-цинковые и цинковые руды в сланцах и роговиках.

По времени формирования свинцово-цинковые и полиметаллические руды в скарнах и скарноидах и баритовые руды с обособлениями сульфидов – более поздние. Образование кварцевых метасоматитов с медным оруденением, возможно, связано с топарским интрузивным комплексом.

Тела скарнов, пространственно тяготеющих к гранитам кокдомбакского комплекса, не несут сульфидной минерализации.

Упомянутый факт указывает на то, что тела крупно- и среднекристаллических оруденелых баритов часто пересекаются или находятся в секущем положении относительно пластовых барит-полиметаллических руд. Это может иметь важное значение для понимания происхождения данных рудных залежей.

Согласно М. К. Янулову [6], образование этих баритов связано с процессом перекристаллизации полосчатых барит-полиметаллических руд. Это предполагает, что изначально существовали полосчатые барит-полиметаллические руды, которые затем претерпели процесс перекристаллизации, в результате чего структура и химический состав руд изменялись.

Перекристаллизация может быть вызвана различными факторами, такими как температурные и давлений изменения, химические реакции или другие геологические процессы. В данном контексте, она могла привести к образованию новых кристаллических структур в баритовых породах.

Это свидетельствует о сложной геологической истории месторождений и показывает, как различные факторы могут влиять на формирование и изменение рудных залежей в горной породе.

Основные запасы барита и цветных металлов заключены в Большой и Малой линзах (Главная рудная зона), на Южном и Дальнем участках (Вторая рудная зона). По составу выделяются следующие типы руд: барито-полиметаллические, баритовые, цинковые (существенно сфалеритовые с пиритом), медные (с молибденом и кобальтом), висмут-, теллур- и кобальтсодержащие полиметаллические (минерализованные гранатовые и волластонитовые скарны), железные (магнетитовые скарны и скарноиды) и другие.

Взгляды на возрастные соотношения оруденения с интрузиями и дайками противоречивы.

Г. Н. Еникеева (1959), М. К. Янулова (1962), Е. Ф. Бурштейн, Н. И. Безмен (1968) и др. относят все магматические породы рудного поля к дорудным образованиям. Н. Н. Великая (1959) отмечает, что наряду с дорудными дайками и интрузиями имеются и внутрирудные. Г. Р. Бекжанов, А. И. Назарцев, Е. Н. Русин и др., магматические породы, исключая дайки нижекарбонового комплекса, относят к пострудным.

В заключение можно отметить, что:

1. Успенский рудный пояс представляет собой важный регион с богатыми ресурсами, имеющим потенциал для долгосрочной добычи полезных ископаемых. Исследование этих месторождений и их генезиса является ключевым для определения оптимальных методов добычи и разведки. Рудные формации в Успенском рудном поясе объединяются в генетические группы, такие как вулканогенно-осадочные месторождения с наложенным гидротермальным оруденением и гидротермальные месторождения.

2. Формирование данного месторождения протекало в течение длительного времени и включало несколько стадий, в каждой из которых активно участвовали процессы, связанные с гидротермальной активностью. Исходный этап включал седиментацию и диагенез, приводящие к формированию разнообразных осадочных пород, в том числе тонкослоистых субмаринных осадков. Затем происходило уплотнение и литификация этих осадков, а также гидротермально-метасоматическое оруденение, формирующее барито-полиметаллические руды. Следующей стадией было складкообразование, связанное с динамотермальным метаморфизмом и нарушениями в структуре месторождения. Интрузии магмы, такие как гранодиориты и граниты, дополнительно воздействовали на метаморфизацию и обогащение месторождения.

3. Дополнительные процессы включали рассланцевание, дробление, перекристаллизацию и частичные изменения в составе руд. Поднятия, разломы, денудация и гипергенные изменения впоследствии завершали формирование и обнажение рудных залежей. Это месторождение охарактеризовано сложной геологической историей, включающей несколько этапов минерализации и разнообразные типы руд. В настоящее время особую ценность представляют гидротермальные метасоматиты двух стадий минерализации: сульфидно-кварцево-баритовая и сульфидно-кварцевая, оказывающие влияние на содержание различных металлов в месторождении.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Борукаев Р.А., Щерба Г.Н. Геология и металлогения Успенской тектонической зоны (Центральный Казахстан). В 6 т. Алма-Ата, Наука. 1967г.
2. Антонюк Р.М., Исмаилов Х.К. Промышленные месторождения металлических полезных ископаемых Центрального Казахстана. Геодинамическая позиция, строение, состав руд. Караганда, 2019 г. 85с.
3. Беспаяев Х.А., Егембаев К.М., Мирошниченко Л.А., Колесников В.В., Акылбеков С.А., Ганженко Г.Д. Месторождения свинца и цинка Казахстана. Алматы, 1997, 152 с.
4. Строителева А.В., Каймирасова Т.Г. Глубинное строение и металлогения Жайильминской синклинали Центрального Казахстана. Алма-ата: Наука, 1982. – 184 с.
5. Металлогения Казахстана. Рудные формации. Месторождения свинца и цинка. Алма-Ата, «Наука» КазССР, 1978 с.
6. Янулова М. К. Минералогия скарново-барито-полиметаллического месторождения «Карагайлы» – Алма-Ата: Издательство Академии Наук Казахской ССР, 1962.
7. Аскарова Н.С. Характеристика рудовмещающих пород месторождения «Карагайлы». Промышленность Казахстана. - №4 (112), 2020г. с. 60-64.

УДК 581.05

МЕСТО ЭКОЛОГИИ В ТРАНСФОРМАЦИИ НАУК

Искендерова Севда Малик кызы
Кандидат педагогических наук
Бакинский Государственный Университет

***Аннотация:** Статья посвящена обращению особого внимания на экологизацию образовательной системы Азербайджана и развитию этого процесса. Особо были подчеркнуты усилия общенационального лидера Гейдара Алиева в развитии производительных сил в республике, формировании нового отношения к природе и природным ресурсам, создании возрождения в области экологии и природопользования.*

***Ключевые слова:** экология, экологизация, охрана природы, природные ресурсы, охрана окружающей среды, экологическое образование*

Начиная с 70-х годов прошлого века во многих областях науки начался процесс гуманитаризации, математизации и экологизации. В Азербайджане, прежде всего, экологизация нашла более широкое применение в таких науках, как биология и география. Усилиями национального лидера Гейдара Алиева было создано возрождение в области экологии и природопользования. Также в республике сформировались новые отношения к развитию производительных сил, природы и природных ресурсов. Впервые в тот период в Азербайджане был создан Государственный комитет по охране природы [3]. Благодаря этому в республике началась реализация масштабных мероприятий в области охраны природы. В государственную политику Азербайджана решение экологических вопросов и эффективное использование природы были включены в государственную политику. С 1969 по 1982 годы были изданы и претворены в жизнь 8 законов и более 30 постановлений Азербайджанской Республики в области охраны природы и эффективного использования природных ресурсов [1]. До сих пор Милли Меджлисом Азербайджанской Республики принято более 20 законов, в том числе закон о праве на образование в области экологии и охраны окружающей среды. Азербайджанская Республика присоединилась ко многим конвенциям по охране окружающей среды.

В последующие периоды руководства республикой Гейдара Алиева на посту президента, его идеи постепенно воплощались в жизнь. В то же время в Азербайджан были привлечены международные организации для решения многих судьбоносных вопросов Азербайджана.

Защита биологического разнообразия в Азербайджане, заключение контракта века, использование альтернативных энергетических ресурсов и т.д. услуги в области реализации подобных вопросов открыли большие проблемы для Азербайджанской системы образования.

В то время развитие Азербайджана в социально-экономической сфере, управление на научной основе требовало подготовки новых и высококвалифицированных кадров. Именно поэтому, начиная с 1980-х годов, в высших школах Азербайджана стали преподавать новые предметы в области экологии и охраны окружающей среды, а на Геолого-Географическом факультете Бакинского Государственного Университета впервые была организована кафедра Охраны окружающей среды. На более поздних этапах в системе образования Азербайджана начал развиваться процесс экологизации. В образовательных учреждениях неэкологического профиля преподавание экологических предметов осуществляется независимо от их специализации.

Важную роль в формировании экологического мышления детей сыграла Школа Детского Экологического Воспитания и Практики Министерства Образования Республики. Создание филиалов этой школы во многих регионах республики дало похвальные результаты.

В ответ на вышеизложенное особое внимание было уделено экологизации образования в образовательной системе Азербайджана [2]. Экологические предметы уже преподаются в средних и высших школах Азербайджана, а создание экологически ориентированных лицеев дало очень хорошие результаты.

Не только система высшего образования Азербайджана, но и экологический подход стали неотъемлемой частью образовательной реформы. Создание экологически ориентированных лицеев дало очень хорошие результаты.

Подготовка кадров практически доведена до уровня, отвечающего требованиям экологической сферы республики. В Азербайджане уже есть биологические, географические, геологические, технологические, прикладные, медицинские, сельскохозяйственные и т.д. большие успехи достигнуты в подготовке экологических кадров[5].

Все это создало основу для создания и реализации национального плана действий по охране окружающей среды.

За 30 лет, прошедших с момента создания экологического образования в Азербайджане, были достигнуты важные достижения в области экологического образования и научных исследований: во-первых, взаимоотношения с Азербайджанскими учебными заведениями, государственными научными центрами, особенно научно-исследовательскими институтами НАНА; экологизация управления органами государственного управления и т.д.

Затем ряд концептуальных подходов в экологическом образовании- «Географические основы сбалансированного развития»; «Динамически-периодическое о структурирование» и др. в управлении экологическим образованием были выдвинуты концепции [4].

Следует отметить, что наряду с достижениями в системе образования Азербайджана реализованы и возможности интеграции по мировым стандартам. Сказанное повлияло на дальнейшее содержание реформы образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Экология Азербайджана. Охрана природы (1969-1998). Баку, 1998, с.160
2. Нейматов А.М. Образование в XXI веке. -М.,-2002, с.478.
3. Экология: проблемы природы и общества. Международная научная конференция. –Баку, -2007.
4. Национальный план действий по охране окружающей среды. –Баку, -1998,-с.62.
5. Экология человека. -М.,-2001, -с.438.

УДК 504.3.054

ӨСКЕМЕН ҚАЛАСЫНДАҒЫ АТМОСФЕРАЛЫҚ АУА ЛАСТАНУЫНЫҢ БИОИНДИКАЦИЯСЫ

Ермекова Жанель Ержанқызы

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің магистранты,
Ғылыми жетекші – Жазнаева Жанат Кадырбековна
Өскемен, Қазақстан

Аннотация: Бұл жұмыс Өскемен қаласындағы атмосфералық ауаның ластануының биоиндикациясын зерттеуге арналған. Биоиндикация-тірі организмдерді қолдана отырып, қоршаған ортаның сапасын бағалау әдісі. Жер үсті экожүйелерінің жай-күйін бағалау үшін модельдік объектілерді іріктеу критерийлеріне сәйкес ағаш өсімдіктерін пайдалану ұсынылады. Қотыр қайыңды (*Betula pendula*) көптеген авторлар флуктуациялық асимметрия бағалау әдістемесін апробациялау үшін ең сезімтал нысандардың бірі ретінде атап өтеді. Сондай-ақ, Өскемен қаласындағы атмосфераның негізгі ластаушылары және олардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына әсері талданады. Зерттеу уақыт кезеңі ішінде қаладағы өсімдік жамылғысының жай-күйін бақылау деректерін пайдаланады. Алынған нәтижелер Өскемен қаласындағы атмосфералық ауаның ластану дәрежесі және оның қоршаған ортаға әсері туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бұл қоршаған ортаны қорғау және халықтың денсаулығы жөніндегі шараларды әзірлеу үшін маңызды мәнге ие.

Тірек сөздер: биоиндикация, атмосфералық ауа, фитобиота, адам денсаулығы, шекті рұқсат етілген концентрация, флуктуациялық асимметрия.

Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасына сәйкес қоршаған табиғи ортаның сапасын бағалау халықтың экологиялық қауіпсіздігіне, гендік қорды сақтауға кепілдік беретін және экономикалық қызметтің тұрақты дамуы жағдайында табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану мен толықтыруды қамтамасыз ететін шекті рұқсат етілген әсер ету нормаларын белгілеу мақсатында жүзеге асырылады. Бұл ретте әсер ету деп экономикалық, рекреациялық, мәдени мүдделерді іске асырумен байланысты және табиғи ортаға физикалық, химиялық және биологиялық өзгерістер енгізетін антропогендік қызмет түсініледі.

Соңғы жылдары Республикамыздың барлық аумақтарында, әсіресе біздің қаламызда экологиялық жағдай күрт нашарлады. Қоршаған ортаның ластануының әсері қоршаған орта, оны мекендейтін барлық тірі организмдер мен адам денсаулығына әсер етпей қоймайды. Атмосфералық ауаның сапасы адам денсаулығына әсер ететін ең маңызды фактор болып табылады. Ауа-райының өзгеруі және олармен байланысты атмосфералық ауаның ластануы, халықтың денсаулығына айтарлықтай қауіп төндіруі, әлемнің барлық елдерінің ғалымдарының назарын аударды. Дүниежүзілік Денсаулық Сақтау Ұйымының сарапшылары бағалауы бойынша қоршаған орта факторларының денсаулық жағдайына әсер етудің үлесі 17-20%-ға бағаланады. Бұл аз көрсеткіш деп есептелмейді. 1 тәулік ішінде адам шамамен 15 кг ауаны, 3л сұйықтықты және 1,5кг тағамды тұтынады. Зерттеушілердің айтуынша, адам ағзасына су, тамақ, лас қолдар арқылы немесе тері арқылы енетін ластаушы заттардан қарағанда күн сайын жұтатын ауадағы зиянды заттардың әсері көбірек екенін растайды. Бұл жағдайды саралай келе, біз атмосфералық ауаның сапасы мен теріс не оң әсерін биоиндикация әдісін қолдана отырып тексеру саласында жеткілікті зерттеулер жүргізілмегенін байқадық. Әрбір кәсіпорын қоршаған ортаны қорғаудың барлық талаптарын адал орындай бермейді. Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде алпауыт кәсіпорындар орналасқан қаламыздың аумағының ластану дәрежесі анықталды. Сонымен

қатар, атмосфераны ластаудың әртүрлі көздерімен қаныққан урбанизацияланған ортаның сапасын бағалау теориялық тұрғымен бірге маңызды практикалық мәнге ие. Қалалық ортаның табиғи компоненттері, ең алдымен фитомониторинг объектілері ретінде өсімдіктер соңғы және қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді (созылмалы) ластаушы заттардың әсер етуі туралы ақпарат алу үшін пайдаланылуы мүмкін. Өсімдіктер мен жануарлар ағзаларына әсер ететін ластаушы заттардың шекті концентрациясы көбінесе айтарлықтай ерекшеленеді, ал қолданыстағы ШРК нормативтерін қолдану тәжірибесі жануарлар ағзаларының реакцияларына негізделгендіктен, өсімдіктер кейбір жағдайларда сезімтал сүзгілер болып табылады. Сонымен, қаланың жасыл кеңістігіндегі өсімдіктерді талдай отырып, біз уақыт пен кеңістікте біріктірілген жауаптарды анықтауға мүмкіндік аламыз.

Биоиндикация әдістері қоршаған ортадағы ластаушы заттардың болуын экологиялық жағдайдың өзгеруіне ең сезімтал кейбір организмдердің күйіне қарай анықтайды.

Биоиндикация - бұл тірі ағзалар мен олардың қауымдастықтарының реакцияларына негізделген биологиялық маңызды жүктемелерді анықтау.

Соңғы уақытта өнеркәсіптік аймақтар үшін өсімдіктерді пайдалану арқылы техногендік ластануды биоиндикациялау мәселесі кеңінен талқылануда, бірақ бұл жұмыстардың көпшілігінде отандық зерттеушілеріміз орман аймағының жағдайына жүгінеді. Орман аймағындағы ормандар мен урбанизацияланған аумақтардың жағдайын экологиялық бағалауды қылқан жапырақты және жапырақты өсімдіктер көрсеткіштерін табу арқылы сәтті жүргізуге болатыны анықталды.

Жер үсті экожүйелерінің жай-күйін бағалау үшін модельдік объектілерді іріктеу критерийлеріне сәйкес ағаш өсімдіктерін пайдалану ұсынылады. Қотыр қайыңды (*Betula pendula*) көптеген авторлар флуктуациялық асимметрия бағалау әдістемесін апробациялау үшін ең сезімтал нысандардың бірі ретінде атап өтеді. Мысалы, қотыр қайың қайың мен сүйір жапырақты үйеңкі үшін флуктуациялық асимметрия мәндерінің салыстырмалы сипаттамасы қайыңды үйеңкіге қарағанда анағұрлым сезімтал биоиндикатор деп есептеуге мүмкіндік береді, зерттелген дақылдардың жапырақтары флуктуациялық асимметрия мәндеріндегі айырмашылық 30%-ға жетеді. Сонымен қатар, бұл түр біз зерттеген аумақтың қалалық жағдайында кеңінен ұсынылған, сондықтан зерттеу нысаны ретінде таңдалды.

Зерттеудің осы кезеңінде зерттелетін аумақтың қалалық және қала маңындағы рекреациялық аймақтарының ауа ортасының жай-күйінің биоиндикациялық белгісі ретінде қайың жапырақтарының флуктуациялық асимметриясын (*Betula pendula*) бағалау қажет болды.

Техногендік ластану деңгейіне фитомониторинг өткізу мақсатында қалалық екпелерді зерттеу үшін қотыр қайыңның флуктуациялық асимметриясының көрсеткіштерін қолданудың келесі ерекшеліктерін анықтадық.

Біріншіден, зерттеудің ерекшеліктеріне ағаштардың жас топтары мен формаларының сәйкестігі және зерттеу нүктелерінде топтарда үлгілердің жеткілікті санының болуы кіреді.

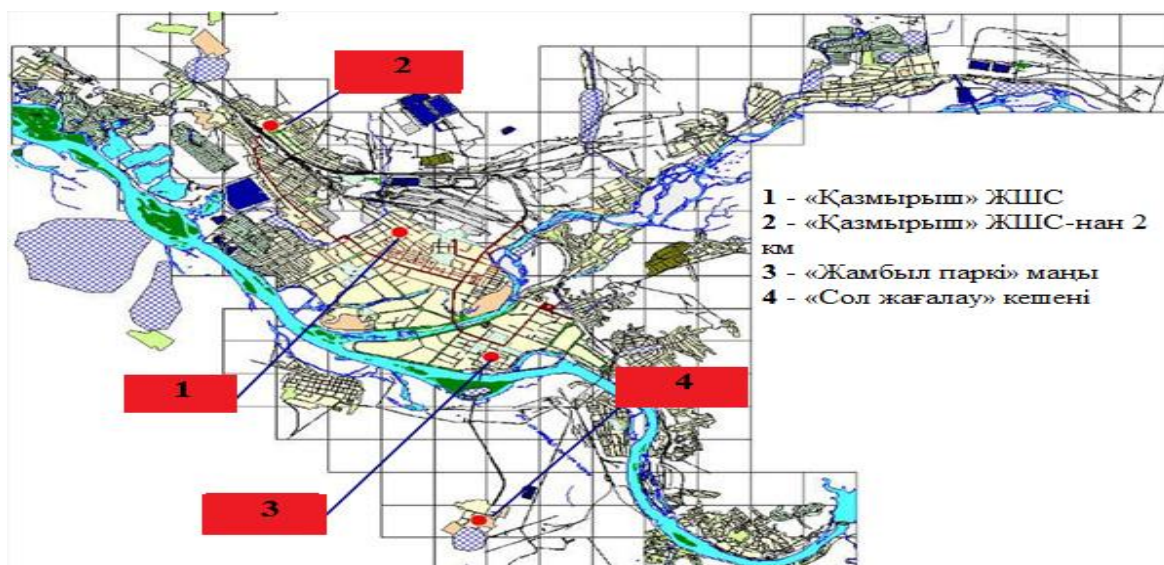
Екіншіден, зерттеу жүргізу кезінде жылдың нақты ауа-райының ықтимал әсерін ескеру қажет.

Үшіншіден, бұл әдістеменің кемшілігі бар – бақылаулардың маусымдық шектелуі. Бақылаулар жапырақ тақталарының өсуі аяқталғаннан кейін вегетациялық кезеңнің кез келген уақытында жүргізілуі мүмкін. Артықшылықтары жылдамдықты, төмен бағаны және іске асырудың қарапайымдылығын қамтиды.

Зерттеулер Өскемен қаласының қалалық және қала маңындағы демалыс аймақтарының аумағында жүргізілді, барлығы 4 сынақ алаңы салынды. Күміс қайың жапырақтарының үлгілері алдын ала жоспарланған трансекттер аумағында, 5 қашықтықта алынды; Өскемен қаласынан солтүстік-шығыс бағытта ластану көзінен 2, 5, 8 км. Сонымен

қатар, Өскемен қаласының ішінде 2 сынақ алаңы салынды. Зерттеудің негізгі бағыттарының кеңістіктік орналасуы 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1. Қотыр қайың (*Betula pendula*) жапырақтарының флуктурациялық асимметриясына сәйкес ортаның жай-күйін талдау кезіндегі негізгі учаскелердің орналасуы

Биотаға өнеркәсіптік әсерді есепке алу үшін төрт қалалық объект зерттелді. Ботаникалық материалдар саябақтарда жиналған. Бұл Сол жағалауда орналасқан табиғи ландшафттық музей-қорық кешені (4) жайылмалы-су сақтайтын рекреациялық шағын аймақ аясында орналасқан. Жамбыл Жабаев атындағы саябақ (3), аумақтық байланысы бойынша селитебті шағын аймаққа жатады. Metallургиялық өндіріске жақын Промышленная көшесі (2) зауыт маңынан 2 км жерде орналасқан, ақырында, өндірістік аймақ аумағы (1) алынды.

Біздің биоиндикациялық зерттеуіміздің негізі ретінде іс-әрекеті әдеби мәліметтерге сәйкес фитобиотаның зерттелетін объектілері үшін ықтимал қауіп факторы болуы мүмкін ластаушы заттардың жер үсті концентрациясының картографиялық модельдері қолданылды. Бұл ластағыштардың қатарына: күкірт диоксиді, азот диоксиді, фенол, формальдегид, көміртегі оксиді, тоқтатылған бөлшектер жатады.

Кесте 1. Өскемен қаласының атмосферасында қоспалардың жиналуына метеожағдайлардың әсері

Зат атауы	Метеорологиялық жағдайлар	
	Ылғалдылық	Жел режимі (жел күші)
Шаң	-	+
Күкірт қостотығы	-	X
Аэрозоль	+	X
Көміртек тотығы	-	+
Көміртегі қостотығы	+	X
Азот тотығы	+	X
Күкіртсутегі	+	+
Фенол	X	X
Формальдегид	X	X

+ - тікелей пропорционалды тәуелділік
 - - кері пропорционалды тәуелділік
 X - күрделі тәуелділік

Жапырақтарды жинау жүргізілген қайыңның үлгілері Үлбі, Ертіс өзендерінің жайылмалы түріндегі ашық жерде орналасқан.

Біз әр нүктеден 100 үлгіден, барлығы 400 жапырақтан тұратын қайыңның жапырақ тақталарын жинадық (*Betula pendula*) және жоғарыда аталған 5 белгіден 4000-ға дейін өлшеулер жүргіздік. Материалдың біркелкілігіне қол жеткізу үшін жинау 2021 жылдың тамыз айының ортасында бір жастағы (25-30 жас) даналардан жүргізілді. Материалды жинау, оны статистикалық өңдеу және нәтижелерді талдау нәтижесінде мәндері 10-кестеде келтірілген интегралды көрсеткіштер алынды.

Таңдалған учаскелерде жапырақтар екі рет жиналды. Бір қайталау – 100 дана. Пайдаланылған әдіс өсімдікке техногендік жүктеме деңгейін бірдей көрсететін жапырақ тақтасының симметриясының бұзылуын анықтауға негізделген. Барлық жапырақтар келесі параметрлер бойынша өлшенді:

- жапырақтың жартысы ені (сол, оң);
- жапырақтың негізінен екінші ретті екінші тамырдың ұзындығы (сол, оң);
- екінші ретті бірінші және екінші тамырлардың негіздері арасындағы қашықтық (сол, оң);
- бірінші және екінші тамырлардың ұштары арасындағы қашықтық (сол, оң);
- Негізгі тамыр мен екінші ретті екінші тамыр арасындағы бұрыш (сол, оң).

Деректерді математикалық өңдеу Microsoft Office Excel бағдарламасы негізінде жүргізілді. Оның көмегімен келесі көрсеткіштер есептелді:

- флуктурациялық (тербелмелі) асимметрияның шамасы;
- орташа шама;
- орташа квадраттық ауытқу;
- вариация коэффициенті;
- деректерді қалыпты тарату үшін тексеру.

Есептеулер үшін қайың жапырақтарының өлшемдері қолданылды.

Даму тұрақтылығының бұзылу дәрежесін талдау кезінде бес балдық баға қолданылады: шкаланың бірінші балы - шартты норма. Бірінші баллға сәйкес асимметрияның интегралды көрсеткішінің мәндері (бір белгі бойынша орташа салыстырмалы айырмашылықтың мәні) әдетте қолайлы өсу жағдайларындағы өсімдіктер үлгілерінде байқалады, мысалы, табиғи қорықтар, біздің жағдайда Сол жағалау кешені. Екі нүкте - өсімдіктер қолайсыз факторлардың әлсіз әсерін сезінеді. Үш, төрт нүкте ластанған аймақтарға тән. Бесінші тармақ – өте қолайсыз жағдайларда, өсімдік қатты күйзеліс жағдайында байқалатын критикалық мән.

Кесте 2. Қотыр қайыңның (*Betula pendula*) даму тұрақтылығының интегралды көрсеткішінің мәні бойынша нормадан жапырақ тақталарының морфологиялық ауытқуын бағалауға арналған бес балдық шкала [Захаров және т.б. бойынша]

Балл	Даму тұрақтылығы көрсеткішінің мәні
I	<0,040
II	0,040-0,044
III	0,045-0,049
IV	0,050-0,054
V	> 0,054

Даму тұрақтылығының интегралды көрсеткішінен алынған мәліметтер 3-кестеде берілген.

Кесте 3. Зерттелетін алаңдардағы флуктуациялық асимметрия коэффициентінің шамасы

Р/с	Зерттелетін аумақ	Балл (ФА коэффициенті)	Орта сапасы
1	Кәсіпорын аумағы	5 (0,390)	Сыни мән
		5 (0,455)	
2	Металлургиялық өндіріске жақын Промышленная көшесі	4 (0,050)	Ластанған аумақ
		4 (0,055)	
3	Жамбыл Жабаев атындағы саябақ	2 (0,040)	Қолайсыз факторлардың әлсіз әсері
		2 (0,043)	
4	Сол жағалау кешені	1 (0,040)	Қалыпты норма
		1 (0,040)	

Кестеден бірінші зерттелген аймақтағы қоршаған ортаның жағдайы ауыр күйде екенін көруге болады. Мұны өнеркәсіптік кәсіпорындардан атмосфералық ауаға шығарындылардың көпшілігі желдің алыс қашықтыққа таралуына уақыт болмай отыратындығымен түсіндіруге болады.

№ 2 үлгідегі Коэффициент (ФА) № 1 үлгіге қарағанда сәл жоғары. № 2 учаске біріншісімен салыстырғанда аз ластанған, бірақ «ластанған аймаққа» жатады. Кейбір ластанған заттар осы аумақта орналасады.

№ 3 учаскеде жағдай басқаша. Тербелмелі асимметрияның мәні екі баллға тең, бұл қолайсыз факторлардың әлсіз әсеріне сәйкес келеді. Осы бағытта желдің жылдамдығы артқан кезде кәсіпорындардың зиянды шығарындылары ұзақ қашықтыққа тасымалданады деп болжауға болады.

№ 4 учаске ең қолайлы аймақпен сипатталады. Бұл осы аймаққа ең аз антропогендік жүктеме түсетіндігіне байланысты. Бұл учаске қорықтың қорғалатын аймағының жанында орналасқан.

Барлық учаскелерде №2 үлгінің тербелмелі асимметрия коэффициентінен сәл асып түсетіні байқалады. Бұл материалды алғашқы жинағаннан кейін антропогендік жүктеме жоғарылағанын көрсетеді.

Көптеген әдеби көздерде сипатталған материалға және өзіміздің практикалық жұмысыңызға сүйене отырып, келесі қорытынды жасауға болады.

1.Қайыңның жапырақ тақталарының тербелмелі асимметриясын (*Betula pendula*) дамудың кездейсоқ өзгергіштігінің көріністерін талдау үшін ең кең таралған және қол жетімді деп сипаттауға болады. Асимметрияның жоғары деңгейі зерттелетін объектілердің тіршілік ету ортасының субоптималдылығын көрсетеді. Алынған мәліметтер асимметрия коэффициентінің мәні мен зерттелген аумақтардағы күрделі антропогендік әсер ету деңгейі арасындағы байланысты көрсетеді. Осылайша, бұл әдісті жүйеге енгізуге болады бұл әдісті аумақтың жалпы жағдайын фитомониторинг әдісі ретінде ұсынуға болады.

2.Қайыңға арналған баға, тұтастай алғанда, қалалық саябақтарға елеулі жағымсыз әсерлердің болуын көрсетеді, олардың негізгілері ірі металлургиялық кәсіпорынның жақындығы және автомобиль жолдарының қарқынды дамыған желісі болып табылады. Осы әсерлер кешенінің әсерінің салдары Жамбыл саябағы аймағында қоршаған ортаның бұзылуының сыни жағдайлары бар аймақтың пайда болуы болып табылады.

3.Қалалық жағдайдағы ең «сау» экожүйелерге Сол жағалау кешенін жатқызуға болады, мұнда ФА интегралдық көрсеткіші қала маңындағы аймақ үшін есептелген мәндерге жақын. Бұл саябақ үлкен аумақты (120 га) алып жатқандықтан, Өскемен сияқты ірі өнеркәсіптік орталықтар үшін маңызды аумақтарды алып жатқан рекреациялық аймақтарды құруды ұсынған жөн.

4. Ауаның негізгі ластанушы заттары ол азот диоксиді, күкірт диоксиді, формальдегид, аммиак, көміртегі диоксиді. Олардың негізгі шығу көздері өнеркәсіптік орындар, көліктер, сонымен қатар мекендердің желдетілуі төмендігі бұл заттардың ауада жиналуы проблемасын тұдырады. Соған байланысты ауаның ластануы адам денсаулығына зиянды әсер етеді, тыныс алу жүйесі мен аллергия ауруларының себептерінің бірі болып табылады. Ауадағы азот диоксиді, күкірт диоксиді, формальдегид, аммиак, көміртегі диоксиді бүкіл адам ағзасына: теріге, шырышты қабықтарға, көру және иіс сезу мүшелеріне әсер етеді, иммундық жүйені бұзады, қатерлі ісік тудырады, кемістігі бар балаларды туылу қаупін арттырады, бірақ біздің жоғарғы тыныс алу мүшелеріміз көбірек зардап шегеді. Өскемен қаласының ауа ортасының жағдайын бағалауға кешенді тәсіл қолданылды, оның ішінде, аумақтың ластануы туралы қолда бар деректерді талдау, ластанушы заттардың жер бетіндегі концентрациясын есептеу, биоиндикация әдістерін қолдана отырып қоршаған ортаның жағдайын бағалау. Осылайша, алғаш рет Өскемен қаласы мен қала маңындағы аймақта фитобиотаның биоиндикациялық параметрлерін көп компонентті зерттеу жүзеге асырылды және ластану қарқындылығының әртүрлі деңгейі бар аймақтардағы оның жағдайына кешенді баға берілді. Белгіленген түр-биоиндикатор және олардың атмосфераның ластануына реакциясы болашақта «Қазмырыш» ЖШС металлургия зауытының әсер ету динамикасын бағалау үшін негіз бола алады. Нәтижесінде физикалық, физика-химиялық, химиялық зерттеу әдістері олардың жоғары дәлдігімен экологиялық жағдайдың толық көрінісін бермейді деген гипотезамыз расталды.

Осылайша, Өскемен қаласында және қала маңындағы аймақта атмосфераның ластануына биоиндикациялық зерттеулер кешені аяқталғаннан кейін фитобиота объектілерінің жай-күйін үнемі бақылау жүйесін ұйымдастыру және енгізу кезеңінде көмектесетін бірқатар теориялық және практикалық жалпылау жасалды, бұл табиғи ортаның жай-күйін бақылауға қажетті қосымша болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Афанасьев Ю.А. Мониторинг и методы контроля окружающей среды. Методическое пособие. Изд-во МНЭПУ. М., 2001. 337 б.
2. Ашихмина Т.Я. Экологический мониторинг. Учебно-методическое пособие // Киров: ООО «Типография «Старая Вятка», 2012. 95 б.
3. Чеснокова С.М. Биологические методы оценки качества объектов окружающей среды. Методы биотестирования. Изд-во Владим. гос. ун-та, 2008. 92 б.
4. Қалалық және ауылдық елді мекендердегі атмосфералық ауасының гигиеналық нормативтерін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 28 ақпандағы № 168 бұйрығы
5. <https://www.kazzinc.com/kaz>
6. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды, РГП «Казгидромет»
7. Аскараров Р.А., Аскарарова З.Ф., Чуенкова Г.А. Оценка риска здоровью населения, проживающего в зоне влияния горно-обогатительного предприятия // Опыт использования методологии оценки риска здоровью населения для обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия: тр. Всерос. науч.- практ. конф. с междунар. участием. – Ангарск : Изд-во АГТА, 2012. – С. 69–72.
8. Бекалова А.Р., Омирбаева С.М., Токпаева А.К. Детская заболеваемость с учетом уровня загрязнения атмосферного воздуха г. Караганды // Актуальные вопросы охраны здоровья работающего населения: материалы Республик. науч.- практ. конф. с междунар. участием, посвящ. 50-летию Национ. центра гигиены труда и проф. заболеваний МЗ РК, 20-21 ноября 2008 г. – Караганда, 2008. – С. 156–158.
9. Аскараров Р.А., Аскарарова З.Ф., Чуенкова Г.А. Оценка риска здоровью населения, проживающего в зоне влияния горно-обогатительного предприятия // Опыт использования методологии оценки риска здоровью населения для обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия: тр. Всерос. науч.- практ. конф. с междунар. участием. – Ангарск : Изд-во АГТА, 2012. – С. 69–72.

UDC: 556

ASSESSING THE QUALITY OF SURFACE WATER OF THE VERKHNEE KAYRAKTY DEPOSIT

Solovyev M.V.

Master's student of the GRM-22 group of the Department of "Geology and Exploration of Mineral Deposits" of the NJSC «Abylkas Saginov Karaganda Technical University»

Ponomareva Ye.V.

Associate Professor of the Department of "Geology and Exploration of Mineral Deposits" of the NJSC «Abylkas Saginov Karaganda Technical University»

The Verkhnee Kairakty work site is located in the Shet district of the Karaganda region [1].

The main object of surface water within the survey area is a flooded quarry, the water surface area of which is about 38 thousand m².

In the southern part of the Industrial Site 1 there is a pond confined to a hollow descending from the northwest in the southeast direction to the valley of the Besbaldak River. The hollow runs along the southwestern corner of the Industrial Site 1 site. The pond formed in the area where the hollow was crossed by a now destroyed road embankment. The destruction of the embankment occurred apparently under the influence of melt water flows.

In the hollow southeast of the dump, a swampy area was identified associated with the groundwater release to the surface. The area of the water surface in the area is several square meters, the water depth does not exceed several centimeters, and therefore no water sample was taken [2].

Within the survey period of September-October 2020, there was no surface water in the Kairakty River and the Besbaldak River in the area of the site.

To assess the level of surface water pollution at the site, three water samples were taken: from the quarry sump, the pond, a water sample from the Kairakty River was taken near the Karasaz village at the distance of 11 km south of the survey site.

The determined indicators and determining methods are presented in Table 1.

The surface waters quality was assessed in accordance with the "Unified system of classification of water quality in water bodies" (order of the Chairman of the Committee on Water Resources of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated November 9, 2016 No. 151) [3].

Table 1 – Determined indicators and determining methods

Indicators	Determining method
Ag, Al, As, B, Ba, Be, Bi, Cd, Ce, Co, Cr, Cu, Fe, Ga, Ge, Hf, In, La, Li, Mn, Mo, Nb, Ni, P, Pb, Sb, Sc, Se, Sn, Sr, Te, Th, Ti, Tl, U, V, W, Y, Yb, Zn, Zr	Atomic emission approximate quantitative with inductively coupled plasma
pH	Electrometric
Bicarbonates, calcium, magnesium, mineralization	Titrimetric
Chlorides	Titrimetric
Sulfates, sodium and potassium, dry residue, total hardness, carbonate hardness,	Calculating
Nitrates, nitrites, ammonium ion	Photometric

Indicators	Determining method
Total iron, silicon	Atomic emission approximate quantitative with inductively coupled plasma
Permanganate oxidability	Titrimetric
Silicon oxide, silicic acid	Calculating
Petroleum products	Fluorimetric
Cyanide	Photometric
Phosphates	Photometric
C.O.D.	Photometric
BOD20	Iodometric
Mercury	Atomic absorption
Fluorides	Fluorimetric

2). The results of assessing the quality of surface waters at the site are presented below (Table

Table 2 – Assessment of surface water quality

Ingredient name	Standards by quality classes, mg/l					Real content, mg/l		
	1 class	2 class	3 class	4 class	5 class	1s	4s	12s
						quarry sump	pond	Kairakty River
Microelements								
Aluminum	0.25	0.5	0.5	0.2	0.5	>50	0.13	0.17
Arsenic	0.05	0.05	0.08	0.1	0.1	0.09	<0.005	<0.005
Boron	≤0.5	0.5	0.7	0.2	n/f	0.013	0.3	<0.01
Beryllium	0.000 3	0.000 3	0.000 3	0.0004	n/f	0.03	<0.0001	<0.0001
Cadmium	≤0.001	0.001	0.002	0.005	0.005	0.169	<0.0001	<0.0001
Cobalt	0.01	0.1	0.1	0.1	H/H	2.58	<0.001	0.001
Copper	0.05	1	1	1	1	>50	<0.001	<0.001
Iron	≤0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	>50	0.09	0.17
Manganese	0.01	0.1	0.1	0.1	0.1	37.82	0.169	0.10
Molybdenum	0.001	0.25	0.25	0.25	n/f	0.001	0.003	<0.001
Nickel	≤0.05	0.1	0.1	0.1	0.2	4.575	<0.001	<0.001
Phosphates	0.2	0.4	0.7	1.0	≤3.5	<0.02	0.28	0.06
Lead	0.006	0.03	0.03	0.05	0.05	0.505	0.013	<0.001
Zinc	0.3	1	1	1	5	6.785	0.055	<0.005
Chromium	0.1	0.55	0.55	0.55	0.55	0.05	<0.001	<0.001
Macroelements								
pH	6.5-8.5	6.5-8.5	6.5-8.5	6-9	6-9	2.98	7.86	7.61
Chlorides	300	350	350	350	350	177	461	234
Sulfates	≤250	250	350	≤600	≤1500	7325	336	672
Nitrates	≤40	45	45	45	45	<0.1	<0.1	<0.1
Nitrites	0.1	3.3	3.3	3.3	5	-	<0.003	<0.003

Ingredient name	Standards by quality classes, mg/l					Real content, mg/l		
	1 class	2 class	3 class	4 class	5 class	1s	4s	12s
						quarry sump	pond	Kairakty River
Calcium	180	н/н	н/н	150	150	160	92	74
Magnesium	≤20	20	30	≤100	100	286	80	63
Ammonium ion	≤0.5	0.5	1	2	2.6	-	0.6	0.7
Mineralization	≤1000	1000	1300	≤2000	≤2000	10850	2105	2043
Silicon	10	10	12	12	н/н	>50	7.51	2.19
Sodium and potassium						2897	450	466
Total rigidity l						31.5	11.2	8.9

Conclusion. The water sample from the Kairakty River taken in the area of the Karasaz village located 11 km south of the survey site, is slightly mineralized, hard, and corresponds to good quality classes in most respects [3].

The increased content of sulfates is apparently caused by the fact that the water sample was taken at the end of October, when the river was covered with ice about 5 cm thick. In unfrozen water under the ice, the salt content increases.

In general, the water quality has natural indicators characteristic of this climatic zone; there are no signs of anthropogenic pollution.

LITERATURE:

1. Abeuov A.K. Report on the search for deposits of rare metals within the Verkhnee Kairakty - Akmainsky ore corner and prospecting and assessment work at the Northern Katpar deposit, 1977.
2. Abeuov A.K. Report on the revaluation of the Verkhnee Kairakty field for development, 1971-74.
3. Burmak A.L., Karsakov V.I. Report on the results of geological additional study on a scale of 1: 50,000 in the territory of sheets M-43-III-6, 1987.

ОӘЖ 631.115.2

ЕЛДІ МЕКЕНДЕР ЖЕРЛЕРІН КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУ

**Елікбай Балгерім Жомартқызы,
Орақова Панажан Төлегенқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
“Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн” факультеті
“Кадастр” мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайниғазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Ұсынылып отырған мақалада жер мен жылжымайтын мүлік объектілерінің мемлекеттік кадастрлық есебін ұйымдастырудың және жетілдірудің заманауи тәсілдері қарастырылған. Қазіргі кездегі кадастрлық есеп жүргізуде әзірленген жүйелердің артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетіле отырып, кадастрлық есепті үш өлшемді модельдер арқылы ұйымдастыру жұмысы ұсынылған.*

***Түйінді сөздер:** Қазақстан Республикасының мемлекеттік жер кадастры, кадастрлық есеп, цифрландыру, жылжымайтын мүлік, бағалық аймақтарға бөлу, нарықтық бағалау.*

Меншік нысанына қарамастан, елді мекен жерін пайдаланудың барлық санаттары мен түрлеріне кадастрлық бағалау жүргіземіз. Кадастрлық бағалауға тапсырыс берушілер өңірлердегі, қалалар мен кенттердегі жергілікті өзін-өзі басқару органдары болып табылады.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау пайдалы, салыстырмалы және шығындарға негізделген әдістерді кешенді пайдалану негізінде жүзеге асырылады, олар жылжымайтын мүлік нарығындағы жер және басқа да мәмілелер, жалдау деңгейі және жерді пайдалану рентабельділігі туралы ақпаратқа негізделген. Бағалау процесінде жалдау ақысының қалыптасу факторлары, оның ішінде учаскенің сапасы мен орналасуы, оған енгізілген жақсартулар, сондай-ақ аумақтың әлеуметтік және инженерлік көлік инфрақұрылымының деңгейі талданды.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалауға арналған нарықтық ақпараттық базасы жеке тұрғын үй құрылысын, ұжымдық бау-бақша шаруашылығын және отбасылық ауыл шаруашылығы алқаптарын сату туралы деректердің үлкен көлемін, сондай-ақ пәтерлерді, гараждарды және коммерциялық жылжымайтын мүліктің әртүрлі объектілерін сату және жалға беру туралы деректердің үлкен көлемін білдіреді.

Нормативтік ақпарат ұлттық жер кадастрының деректерін, құрылыс құнының стандарттарын, аумақтық инженерлік схемалар мен коэффициенттер жүйесін қамтиды.

Бұл деректердің көздері Жер комиссиясы, Ұлттық мүлік қоры, қалалық құрылыс ұйымдары, құрылыс комиссиялары, бағалау және риэлторлық компаниялар және басқа ұйымдар болып табылады.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау объектісі қала шегіндегі жер учаскелері болып табылады.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау жаппай бағалау болып табылады, ол бір уақытта Елді мекеннің барлық аумағында орындалады және келесі негізгі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

- 1 кезең-дайындық жұмыстары, бастапқы нарықтық және нормативтік ақпаратты жинау және өңдеу;
- 2 кезең-қала аумағын функционалдық аймақтарға бөлу;

3 кезең-жерді кадастрлық бағалаудың құндық көрсеткіштерін есептеу;

4 кезең-қала аумағын бағалық аймақтарға бөлу;

5 кезең-қалалық жерлерді кадастрлық бағалау нәтижелерін ресімдеу(сандық және графикалық).

Кадастрлық бағалаудың нәтижесі бағаланатын аумақтағы жердің кадастрлық құны болып табылады, ол осы аудандағы типтік жер учаскесінің бір ауданы үшін нарықтық құн ретінде анықталады және ұқсас жер учаскелеріне нарықтық бағаның ағымдағы деңгейіне белгіленеді.

Жерді кадастрлық бағалау-бұл бір уақытта жүргізілетін барлық жердің әкімшілік-аумақтық бірлігі.

Кадастрлық құн көрсеткіштері нарықтық баға деңгейінен немесе нысаналы мақсатына ұқсас жер учаскелерінің базалық құнының шекті мәнінен аспауға тиіс және өкімет орындары болжамды аумақтық алаң, түрлі қалалар мен кенттер үшін тұжырымдауға тиіс.

Жеке учаскенің нарықтық құнын анықтау үшін негіз бағалаушы қол қойған шарт болып табылады.

1 кезең. Дайындық жұмыстары, бастапқы нарықтық және нормативтік ақпаратты жинау және өңдеу.

Дайындықтар мыналарды қамтиды:

- аумақтың қалалық, климаттық, гидрологиялық, экологиялық, инженерлік-геологиялық сипаттамалары туралы ақпарат жинау;
- қала дамуының бас жоспарына сәйкес қала шекарасын анықтау;
- жерді жіктеу және қалалық жер пайдаланушылардың құқықтық жүйесі;
- жерді функционалдық мақсаты бойынша жіктеу;
- жерді қаланың құны, жылжымайтын мүлік түрі және қазіргі уақытта қолданылатын негізгі түрлері бойынша жіктеу және болжамды аудандарды бөлу;
- жекелеген бағалау шағын аудандарының ағымдағы пайдаланылуын және жерді игерудің неғұрлым тиімді бағытының болжамын бағалау, сондай-ақ олардың шекаралары мен алаңын нақтылау;
- шағын аудандағы типтік жерлердің анықтамасын бағалау;
- жер нарығы туралы мәліметтерді болжамды микрорегиондар бойынша жинау, тексеру және топтастыру.

2 кезең. Қала аумағын функционалдық аймақтарға бөлу.

Қалалардың, кенттердің және ауылдық елді мекендердің аумағы жердің функционалдық пайдаланылуына байланысты жекелеген аудандарға бөлінген. Сонымен қатар, келесі негізгі бағыттар ерекшеленеді:

- Тұрғын үй ғимараттарының барлық түрлерін, мәдениет және тұрмыстық қызмет көрсету мекемелерін, ағаш отырғызылған даңғылдарды, алаңдарды және басқа да жасыл алаңдарды, сондай-ақ ауданға қызмет көрсететін көшелер мен алаңдарды, спорттық құрылыстарды қамтитын тұрғын аудандар. Тұрғын ауданда жалпы қалалық қоғамдық орталық бөлінді.

- Өнеркәсіптік кәсіпорындар, көлік, энергетика, коммуникациялар, қоймалар, базалар және қоғамдық объектілер алып жатқан жерлерді, сондай-ақ өндірістік саладағы басқа да жер пайдаланушылардың жерлерін қоса алғанда, өнеркәсіптік және қоғамдық қойма алаңдары;

- Ауыл шаруашылығы өндірісі үшін азаматтар кәсіпорындарының, ұйымдардың, бау-бақша және бау-бақша коммерциялық емес бірлестіктерінің жерлерін біріктіретін ауыл шаруашылығы аумағы;

- Көлік аймағы - теміржол, су және сыртқы автомобиль көлігіне, сондайақ жол желілерін, автобус парктерін және т.б. қоса алғанда, қалалық көлік жүйелеріне арналған аймақ.

- Рекреациялық аймақтар, оның ішінде қала аумағында орналасқан норман алқаптары топырақ қорғау, су қорғау, санитарлық және рекреациялық маңызы бар;

- Жоғарыда аталған аймаққа кірмейтін басқа жерлерді біріктіретін басқажерлер, мысалы, қорғаныс жерлері, қорғалатын жерлер және басқа жерлер.

3 кезең. Жерді кадастрлық бағалаудың құндық көрсеткіштерін есептеу.

Жерді бағалаудың әртүрлі әдістерімен алынған мәліметтерді талдау негізінде жердің кадастрлық құны әр бағаланатын ауданда белгілі бір пайдалану түрінің орташа құны немесе мүмкін болатын пайдаланудың максималды құны ретінде анықталады.

Бастапқы нарықтық ақпаратты өндеудің негізгі әдістері регрессиялық корреляциялық талдау әдісі және статистикалық топтау әдісі болып табылады.

Жердің кадастрлық құнына жақын бағаланған аудандар бағалау алаңдарына біріктіріледі. Сонымен қатар бағалау саласы елді мекен аумағындағы бірнеше жергілікті учаскелермен ұсынылуы мүмкін.

Бағалау аймақтарының саны шағын аудандардың бағалау мәндерінің диапазонына байланысты. Жылжымайтын мүлік нарығы тұрақты қалада жердің нарықтық құнын бағалау тәжірибесі көрсеткендей, бөлінген бағалау алаңдарының саны жергілікті тұрғындардың санына байланысты.

4 кезең. Қала аумағын бағалық аймақтарға бөлу.

Үй шаруашылықтары, бау-бақша шаруашылықтары үшін жеке тұрғын үй құрылысы үшін тұрғын және коммерциялық құрылыс аймақтарына бөлінген жер учаскелерін бағалау нәтижесінде қаланың бағаланған шағын

аудандары негізінде жер құнының көрсеткіштері белгіленді. [1] Бұл процесс екі кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде алынған деректер қаланың кадастрлық картасына жазылады және қала аумағын бағалық бөлу жүргізіледі, яғни алынған кадастрлық құн көрсеткіші негізінде шағын аудан үшін жеке бағалау аймағы қалыптастырылады. [2] Бағалау аймағы әкімшілік аумақтың нақты жерінің бөлігі болып табылады. Бұл жерлер функционалды пайдалану тұрғысынан біртекті және әдеттегі жерлердің нарықтық құнына ұқсас құндылыққа ие.

Екінші кезеңде қала бойынша жер бағасының орташа көрсеткіші өлшем бірлігі ретінде пайдаланылады және әрбір бағалау алаңы үшін бірліктен көп немесе аз аумақтың қалалық құнының коэффициенті есептеледі.

Әр қала ауданы үшін аумақтың салыстырмалы құнының коэффициентін есептеу кезінде белгілі бір факторлар тобының әсерін ескеруге болады.

5 кезең. Кадастрлық бағалау нәтижелерін рәсімдеу.

Кадастрлық бағалау нәтижелері есепте жинақталады және жергілікті өзін-өзі басқарудың қарауына ұсынылады. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары жердің кадастрлық құнының нәтижелерін мемлекеттік газеттер мен журналдарда баға аймақтарына бөліп жариялайды және жарияланған деректерді одан әрі пайдалануды ұсынады. Кадастрлық бағалаудың жарияланған нәтижелерін талқылағаннан кейін ол жергілікті өзін-өзі басқару органының шешімімен бекітіледі және ұлттық жер кадастрына енгізіледі, ол келесі жылдың басынан бастап күшіне енеді.

Жылжымайтын мүлікті кадастрлық бағалаудың кешенді жоспарының ажырамас бөлігі ретінде қалалық жерлерді кадастрлық бағалау нәтижелерін келесі мақсаттарда пайдалануға болады:

- жер кадастрының ұлттық автоматтандырылған жүйесін құру;
- жер учаскелерін реттеу үшін салық салу базасын қалыптастыру;

- аумақтық және экономикалық аймақтарға бөлу жоспарларын нақтылау;
- муниципалды жер үшін жалдау ақысын белгілеу;
- тендерлер мен аукциондарда меншік құқығын сатудың немесе ұзақмерзімді жалдаудың бастапқы бағасын анықтау; [2]
- қала дамуының ең ақылға қонымды және перспективалы бағытынарастау;
- жергілікті билік органдарына хабарлау және жер нарығындағы әртүрлі субъектілерге ақылы қызмет көрсету;
- жер және ипотекалық бағалы қағаздар нарығын құру.

Сонымен қортындылай келе, жерді мемлекеттік кадастрлық бағалау бұл жердің кадастрлық құнын анықтау әдісі бойынша біркелкі, ол жерді мақсатына және функционалды пайдалану түріне қарай жіктеу негізінде жүзеге асырылады және жер, қала құрылысы, орман, су және басқа да кадастрлар деректерін ескере отырып жүзеге асырылады. Жаппай бағалау бұл стандартты процедуралар мен статистикалық талдауды қолдана отырып, белгілі бір күнгі жағдай бойынша жылжымайтын мүлік топтарын жүйелі бағалау.

Жаппай бағалаудың мақсаты мүлік салығын есептеу мақсатында белгілі бір юрисдикцияға жататын барлық жылжымайтын мүлік объектілерін әділ және тиімді бағалау болып табылады.

Жер учаскелерін мемлекеттік кадастрлық есепке алу жер учаскелерінің бірыңғай мемлекеттік тізілімінде сипаттауды және дараландыруды білдіреді, нәтижесінде әрбір жер учаскесі оны басқа жер учаскелерінен біржақты бөліп алуға және оның сапалық және экономикалық бағалануын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін сипаттамаларды алады. Жер учаскелерін мемлекеттік кадастрлық есепке алу әрбір жер учаскесіне кадастрлық нөмір берумен сүйемелденеді.

Қазақстан Республикасының жер саясатының негізгі міндеттерінің бірі тұрақты жер пайдалануды қалыптастыру және жер қатынастары мен Жерге орналастыруды жетілдіру жолымен жер ресурстарын ұтымды пайдалану мен қорғауды әдістемелік және нормативтік қамтамасыз ету болып табылады. [3]

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексі.
2. Беристенов А. Т., Гаркушина В. В. Правовые основы определения кадастровой (оценочной) стоимости земельных участков населенных пунктов в республике Казахстан [Текст] / Интерэкспо Гео-Сибирь. 2006. №2-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-osnovy-opredeleniya-kadastrovoyotsenochnoy-stoimosti-zemelnyh-uchastkov-naseleennyh-punktov-v-respublikekazakhstan> (дата обращения: 13.09.2022).
3. Ozeranskaya, N., Agricultural land management in the system of sustainable rural development in the Republic of Kazakhsta. [Text] / beldina, R. Kurmanova, G., Moldumarova, Z., Smunyova, L. // International Journal of Civil Engineering and Technology, -2018. -№9(13). -С. 1500–1513.

ОӘЖ 631.111.2.

**ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕРЛЕРІН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ШАРУАШЫЛЫҚ
БАҒАЛАУ****Жүнісова Айғаным Бейсенқызы,
Ералиев Айдос Досалыұлы**

С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ,
Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультеті,
Кадастр мамандығының 2 курс студенттері
Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Қарағанды облысы экологиялық жағынан өте лас қала. Қазақстан бойынша қоқыстың 3 тен 1 бөлігі осы облыстан шығады. Тек қоқыс емес, Семей полигоны кезіндегі сынақтардың кері әсері Қарағанды облысы маңына өз зиянын тигізбей қоймады. Қарағанды облысы аумағының полигон шегіндегі учаскесі тікелей орналасқан жер үсті және әуе жарылыстары өткізілген бұрынғы “пилоттық алаң” сынақ алаңына жақын, зерттелетін аумақтың радиоактивті ластануына негізгі үлес қосқан. Бұл сынақтар Қарағанды облысы аумағының жекелеген учаскелерінің радиоактивті ластануына әкелді. Сонымен қатар, Жезқазғанда «Қазақмыс» АҚ және Балқаш қаласында «Балқашмыс» АҚ негізгі ластаушы көздер болып табылады. Осы сәтте Теміртау қаласын атап өтпей қателік деп санар едім. Ауаны ең бір ластаушы қала деп аталады. Дегенмен де, осы қалалар ел экономикасына өз үлестерін қосып жатқандығы шындық.*

***Түйін сөздер:** Қарағанды облысы, «Қазақмыс» АҚ, «Балқашмыс» АҚ, Семей полигоны, экологиялық қауіпсіздік, радиациялық қауіпсіздік, табиғи орта, атмосфералық ластану, энергетикалық кәсіпорындар, радионуклидті флотация, су ресурсы, түсті металлургия, минералды шикізат.*

Қарағанды облысы – Қазақстандағы экологиялық жағынан ең ластанған, өнеркәсіптік өндіріс орындары көп шоғырланған ірі өнеркәсіп орталығы. Бұл өңірдегі өндіргіш күштердің даму барысы көптеген жылдардан бері экологиялық зардаптар ескерілмей іске асырылды. Соның салдарынан облыстың атмосфералық ауасы бұзылды. Мәселен, тұрақты көздерден атмосфераға тарайтын ластанған заттар жылына бір миллион тоннадан асады. Ал бұл жалпы республикадағы барлық қалдықтардың үштен бірі деген сөз. Негізгі ластаушы көздер Теміртауда «Испат-Кармет» АТАҚ (жылына 361,5 мың тонна), Жезқазғанда «Қазақмыс» АҚ (жылына 138,4 мың тонна), Балқашта «Балқашмыс» АҚ (жылына 299,4 мың тонна)

Қарағанды облысының даму тарихына үңілер болсақ, қадау -қадау іргелі істердің куәсі боласын. Аймақтың шапшаң игерілуіне бірден-бір себепкер болған оның мол табиғи байлықтары еді. Сонау жиырмамыншы-отызыншы жылдарда А.А.Гапеев, Н.Г.Кассин, Н.И.Наковник, М.П.Русаков, Қ.И.Сәтбаев тәрізді есімдері бүгінде кеңінен танымал геологтар Орталық Қазақстан аймағының кен байлықтарын зерттеді. Жиырмамыншы жылдардың басында-ақ Қоңырат, Жезқазған, Семізбұғы, Өспен және басқа жерлерде түсті металдардың мол қорының бары анықталған. Соғысқа дейінгі кезең ішінде жаңадан ашылған көмір және түсті металл кен орындарының негізінде Орталық Қазақстанда Қарсақбай, Балқаш мыс қорыту зауыттары салынды. Жезқазған, Қоңырат рудниктері, Қарағанды көмір бассейні игерілді. Қазіргі уақытта облыс 428 мың шаршы километр жерді алып жатыр, бұл республикадағы ең үлкен аймақ. Әкімшілік-аумақтық құрылым өзгертілгеннен кейін бұл аймақта 9 селолық аудан мен 11 қала, 39 жұмысшы поселкесі мен 171 селолық округі бар.

Бүгінгі таңда саналы тіршілік иелерін ғаламдық деңгейде алаңдататын өзекті жайттың бірі - қоршаған ортаны қорғау мәселесі. «Теміртауда 2019 жылдың 24-ші қаңтарында қоғам өкілдері "қара түсті қар жауды" деп шағымданған», «Республикалық ауқымдағы проблемалары деп Нұра өзенінің сынаппен екінші рет ластануы және Теміртаудағы бұрынғы "Карбид" компаниясының өнеркәсіп алаңы аталды.», «Экологтарды Балқаш көлінің жағалауында орналасқан "Дарьял-У" радиолокациялық станциясы аумағындағы құрамында полихлордифенил бар контейнерлерді шығару және жою проблемасы алаңдатып отыр.», -осы және көптеген ластану көздері Қарағанды облысының ластанып жатқанына дәлел. Бүгінде, біздің міндетімізге: экологиялық проблемаларға талдау жасау және де олардың шешу жолдарын ұсыну.

Облыстың шаруашылық кешендерінің салалық бөлінісі мынадай: Қарағанды-Теміртау өнеркәсіпті аймағына (Абай, Саран, Шахтинск қалаларын қосқанда) көмір, қара металлургия, химия және мұнай химиясы өнеркәсібі, металл өңдеу және машина жасау, жеңіл өнеркәсіп, көлік, байланыс, тамақ және ұқсату өнеркәсіптері, электр энергиясы, ағаш өңдеу және құрылыс материалдары өнеркәсібі, қызмет көрсету саласының кәсіпорындары шоғырланған.

Жезқазған аймағында тау-кен өнеркәсібі, түсті металлургия басымдау дамыған. Мұнда темір, марганец, алтын, күміс, мырыш, басқа да сирек металдар өндіріледі.

Облыс экономикасын дамытудағы жұмысымыздың негізгі бағыттарының бірі - инвестициялық бағдарлама жасап, инвесторлар іздестіру. Бүгінде біздің аймақта 67 бірлескен және шетелдік кәсіпорындар жұмыс істейді. Облыс экономикасына "Испат-Кармет", "Қазақмыс", "Қарағанды-Пауэр", "Накоста" сияқты кәсіпорындар елеулі үлес қосты.

Қарағанды облысы – Қазақстандағы экологиялық жағынан ең ластанған, өнеркәсіптік өндіріс орындары көп шоғырланған ірі өнеркәсіп орталығы. Бұл өңірдегі өндіргіш күштердің даму барысы көптеген жылдардан бері экологиялық зардаптар ескерілмей іске асырылды. Соның салдарынан облыстың атмосфералық ауасы бұзылды. Мәселен, тұрақты көздерден атмосфераға тарайтын ластанған заттар жылына бір миллион тоннадан асады. Ал бұл жалпы республикадағы барлық қалдықтардың үштен бірі деген сөз. Негізгі ластанушы көздер Теміртауда «Испат-Кармет» АТАҚ (жылына 361,5 мың тонна), Жезқазғанда «Қазақмыс» АҚ (жылына 138,4 мың тонна), Балқашта «Балқашмыс» АҚ (жылына 299,4 мың тонна), сол сияқты Қарағандыдағы энергетикалық кәсіпорындардың өзі жылына 96,2 мың тонна ластандыратын қоспа таратады.

Қала маңына орналасқан ГРЭС-1, N3 ЖЭО және Қаражал ЖЭО-ның күлі мен түтіні бұрқырап мазаны алуда, сол сияқты Ақжал байыту фабрикасының, Қайрақты, Жамбыл, Қарағайлы, Ақшатау кеніштерінің қалдықтары да бұрқырап, желге ұшып жатыр. Бұларда қауіптілігі 1-3 класты қорғасын, мырыш, бериллий, висмут және радионуклидті флотация қалдықтары көп. Тозанданып аспанға ұшудың салдарынан мұндай заттар маңайын да шаңдатып жібереді. Бұған қоса атмосфералық ауаны автокөліктер де ластандырып, одан шығатын тастанды қалдықтар жылына 110 мың тонна көлемінде зиянды заттар таратса, оның ішінде 200-ге жуық әртүрлі қоспа бар екендігі анықталғаны баршаға мәлім [1].

Бүгінгі таңда су ресурстарын қорғап, ұтымды пайдалануда да проблема көп. Облыстың жалпы жылдық су ресурсы 3,4млрд текше метрге жуықтайды. Оның жыл сайын 2-2,3 миллиард текше метрі пайдаланылады. Негізгі су көздері Нұра өзені, оның Шерубай-Нұра және Соқыр құймалары, Ертіс-Қарағанды каналы, Қаракеңгір және Жезді өзендері, Балқаш көлдері болып табылады. Облыс суларының сапалық жағынан жақсаруына кері әсерін тигізіп отырған кәсіпорындар «Испат-Кармет» ААҚ, «Карбид» АҚ, «Қазақмыс» АҚ, «Балқаш» АҚ, «Облсуканал» су-канал шаруашылығы басқармасы, «Қарағандырезинотехника» АҚ, энергетика, көмір өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығы кәсіпорындары[1].

Жезқазған - Балқаш өңірінің экологиясы Жезқазған өңірі кең - байтақ еліміздің дәл орталығында орналасқан және республикамыздың халықаралық маңызы бар түсті металлургия орталығы[2]. Қазақстанның ірі мыс, полиметалл, марганец, сирек және шашыранды металдар өндіретін кен орындары осында. Халық жиі қоныстанған мәдени аймақтар кен өндірісі орталықтарының маңына шоғырланған.

Жезқазған өңірі - ел ерте қоныстанған аймақ. Тарихи деректер ертедегі металлургия мен суғару жүйелерінің, кесене мен сарайлардың маңын мекендеген тайпалардың шаруашылығы мен мәдениетінің жоғары болғандығын көрсетеді.

Жезқазған территориясының қойнауы пайдалы қазбаларға өте бай. Ол жер көлемінің үлкендігіне, жердің күрделі геологиялық құрылысына байланысты. Өлкенің шикізат қоры ертеден белгілі болған. Біздің жыл санауымыздан 40 - 10 мың жыл бұрын осы өңірде мыс кен орындары игеріле бастаған еді. Қола дәуірінде мыстан басқа қалайы, алтын, күміс балқытылып, өңделген. Оны жергілікті жердің жер, су аттарынан байқауға болады.

Қазіргі кезде игеріліп отырған минералды шикізат көзі өте көп. Солардың ішіндегі ең маңыздылары мыс, темір, марганец, полиметалдар, вольфрам, молибден, ванадий және құрылыс материалдары. Бұл өңір мыс кенінің қоры жөнінен Қазақстан Республикасындағы ең маңызды аймақ. Өлкенің мыс кендері кембрийге дейінгі заманнан бастап, кейінгі палеозойдың пермь дәуіріне дейін жиналған тау жыныстарымен байланысты[3].

Адамдардың салғырттығы мен бейқамдығынан бастау алған экологиялық күрделі ахуалды табиғи қалпына қайыра түсіру осы саладағы ғалымдар мен мамандары соңғы жылдары терең толғандырып келеді. Өндірістің дамуы мен өнеркәсіп орындарының ұлғаюы, техниканы пайдаланушылар санының өсуі секілді өркениет үрдісімен үндес шаруалар екінші жағынан табиғатты тамылжыған күйде қалдыруға кері әсерін тигізуде.

Өзіміздің мысты өлкеде осындай ойды оңға, сананы санға бөлетін салмақты әрі түйінді шаруаларды оңтайлы шешуде жүзеге асырылып жатқан шаралардың бар екені де күмәнсіз. Жезқазған қаласының жер ауданы бүгінгі күнге 859872 гектарды құрайды, оның 683775 гектары қаладан тысқары аумақ. Жалпы жер көлемі ауылшаруашылығына арналғаны - 831701 гектар, өнеркәсіп, көлік және байланыс құрылымдарына қатыстысы - 14513 гектар, су қоры 8644 гектар болып бөлінеді. Тіршіліктің тәні - Табиғат - Ананың тамылжыған тамаша қалпын сақтауға барша адамзат жан-тәнімен ықыласты екендігі күмәнсіз. Алайда, өндірістің өркендеуі, одан туындайтын экологиялық қиындықтар, басқа да себептер мен салдарлар қоршаған ортаның кескін - келбетіне елеулі зиянын тигізіп келеді[2].

Балқаш көлі – ғаламшардағы ең көне көлдердің бірі. Жаратылысы бөлек, жұмбағы мол. Батыс бөлігі ерекше тұщы сулы болса, шығыстағы айдыны айрықша ащы болып келеді. Балқаштың тағдыры – жарты ғаламның тағдыры деп айтуға болады. Көл тіршілігі оның картада көрсетілген көк сызықты кемерімен шектелмейді. Оған әсер ететін фактор көп.

Осыдан бірнеше жыл бұрын көлге қаладағы өндіріс орындарынан 10 жерден лас су құйылатын - комбинаттың қалдық сақтау орнынан, жылу орталығынан, түсті металл өңдеу зауытынан, сауықтыру орындарынан және т. б. Сол тұста жаға - жайдағы суды тексеру үшін жаздықүндері көлге резина етік кимей жақындай алмайтын. Жағалаулар май, мазут. т. б. сіңіп. әбден ластанған[4].

Республикамыздың басқа облыстары Қарағанды облысындағыдай техногенді ауыртпалықты бастан кешіріп отырған жоқ. Мұнда Сарышаған ракеталық полигоны, Семей ядролық полигоны және «Байқоңыр» ғарыш айлағынан ұшатын ракета тасығыштардан бөлініп түсетін бөліктердің құлау ауданы- бәрі бар.

Облыста радиациялық қауіпсіздік мақсатымен кәсіпорындарда өңделген ионды сәуле көздері бар жерлерде қалдықтарды көму проблемасы басты орында.

Экологиялық қауіпсіздік – ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде тұрақты дамудың міндетті шарты болып табылады. Мұнымен бірге табиғи экожүйені сақтау мен жаңғыртудың негізі екені анық. Мемлекет басшысының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауында, экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы мен табиғат ресурстарын қорғауға бағытталған басқадай бағдарламалар аясында өткен жылы біздің басқарма экологиялық жағдайды жақсарту, қоршаған ортаны сауықтыру және сақтау жұмыстарын атқарды. «Жасыл ел» бағдарламасы аясында өткен жылы мемлекеттік орман қорында 76 гектарға ағаш отырғызылып, 1178 гектар аймақта оларға күтім жасалды. Бұрынғы жылғы орман ағаштарына 12 гектар жерге қосымша ағаш отырғызылды. Облыстың қалалары мен елді мекендеріне 87 мың ағаш отырғызылды[5]. Орман питомнигінде 46 мың дана ағаш көшеттері әзірленді. Сонымен қоса 180 кило ағаш тұқымы әзірленіп, 0,8 гектар егу бөлімі жасалды. Өрт қауіпсіздігі ережесін бұзғаны үшін салынған айыппұлдың мөлшері 43,7 мың теңге болды. Үкімет белгілеген нормаларға сәйкес қарамағымыздағы 6 ведомстволық мемлекеттік мекемелердің материалдық – техникалық жабдықталуы кезең-кезеңмен жалғасын тапты. Соған орай өрт сөндіретін және патрульдік машиналар, өрт сөндіретін құралдар алынды. Тұрғындардың экологиялық білім деңгейін көтеру мақсатында мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс аясында үкіметтік емес ұйымдардың 6 жобасы жүзеге асырылды[6].

Проблема туындаса ,демек оның шешу жолдарын да қарастыруға болады.

Тіршілік аясының су әлемін былғанудан сақтауды қамтамасыз етудің кешенді шараларына төмендегідей әрекеттер кіреді:

- Суы аз немесе қалдықсыз, оқшауланған суайналымдық және аралық тазалау немесе суды салқындатып, қайтадан іске жарату жүйесі бар технологияларға көшу.
- Бұрынғы кеңес одағындағы барлық өндірістік кәсіпорындарды сумен қамтамасыз ету үшін табиғи су көздерінен жылына 100 млрд. текше метрге жуық су алынатын және оның әртүрлі дәрежеде былғанған 90 %-ы айналып келіп су қоймаларына қайтарылатын.
- қалдық көлемін азайтып, сусызданған қалдықты немесе былғауыштардың қойырланған ерітіндісін жер қойнына көму технологиясын жетілдіру.
- Өндіріс және тұрмыс қалдықтармен былғанған суларды тазалау әдістерін жетілдіру.

Менің ұсыныстарым:

- ✓ қалдықтарды жинақтау, оны жою, қайта өңдеу ісіне жастарды жұмылдыру.
- ✓ табиғат пайдаланушылардың қалдықтарды есепке алу, өңдеу және залалсыздандыру жұмысындағы жеке жауапкершілігін күшейту, әрі шығарылатын қалдық мөлшерін азайту шараларын енгізуде талапты күшейту;
- ✓ барлық елді мекенде 2-ші санаттағы қалдықтарды түр-түрімен сұрыптап жинақтау жүйесін енгізу;
- ✓ қалдықтарды залалсыздандыру мақсатындағы инфражүйелер мен өндірістік қуатты дамыту, өндірісте пайдаланылған үлкен қалдықтарды екінші қайтара игерудің жүзеге асыру. Осы ұсыныстар толық жүзеге асатын болса ,қалдықтарды игеру мәселесінде бір қатар жұмыстар орынды шешімін табар еді;
- ✓ басқа мемлеттерде секілді әр үйдің сыртында пластикалық заттарға арналған және әйнек, қағаз салуға арналған жеке жеке жәшіктер орналастыру. Жиналған қоқысты қоқыс көлігі алып кететіндей және сол еңбек үшін еңбекақы төленіп тұрса. Мүмкін бізде қайта өңдеу зауытының санын көбейтер едік.

Қарағанды облысы –ең ірі Қазақстанымыздағы облыс және өндірісті дамыған өлке.Қарағанды облысының экологиялық жағдайы өте төмендеп,қазіргі кезде бірнеше негативтік жағдайлармен көрінеді.Оның ішінде ауаның ластануы ,жер мен судың да жағдайы сол секілді.

Қорыта айтқанда, Қарағанды облысының табиғи байлықтарын сақтау (экологиялық жағдайын жақсарту)-бүкілхалықтық іс екенін ұмытпауымыз керек. Табиғи орта бірінші қажеттілік және біздің байлығымыз. Табиғат байлығынан адам баласына келетін пайда көп, оларды тиімді пайдалану сақтау – баршамыздың абыройлы борышымыз. Қашан да табиғатты қорғауға болады. Тек бұған іскерлік, табандылық керек, сонда қандай да мәселелер болмасын сөз жоқ шешіледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аманбаев Қ. Арманға толы 65 асу: Қарағанды қаласына-65 жыл // Азия Транзит.- 1999.- 19-25 там.(N33).- 5 б.
2. Аманбаев Қ. Жаныма жақын қала бұл: Қарағандыға-65 жыл // Орт.Қазақстан.- 1999.- 28 тамыз
3. Әзиев Ә. Әкелер өнегесі: /Қарағанды 30-шы жылдар// Орт.Қазақстан.- 1983.- 14 мамыр
4. Әубәкіров Ж. Қала осылай өскен: /Қарағанды қаласының тарихынан// Орт.Қазақстан.- 1994.- 16 маусым
5. Байдалы С. Өлке өмірін - өз көзімізбен.-Қарағанды: Болашақ, 1998.- 192 бет.- (қазақ, орыс тілінде)
6. Балташұлы Е. Қазыналы құтты өлке: Қарағанды облысына - 70 жыл // Орт.Қазақстан.- 2002.- 9 қаңтар

ОӘЖ 631.115.2

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК САЛЫҒЫН ЕСЕПТЕУ

**Мусахан Эльдар Қайырбекұлы,
Кенесары Дінмұхаммед Асхатұлы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазыұлы
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Бұл мақалада, Қазақстандағы жылжымайтын мүлікке салық салудың негізгі аспектілері, оның ішінде негізгі сипаттамалары мен есептеу әдістері талданады. Кез келген жер салығын дұрыс қолдану, қоғам үшін маңызды.*

***Тірек сөздер:** мүлік салығы, салық салу, мүлік иелері, қаржы.*

Кіріспе

Жылжымайтын мүлік - жылжымайтын объектілерге жататын және бір жерден екінші жерге оңай жылжытуға немесе тасымалдауға болмайтын мүлік түрі. Жер учаскелері, ғимараттар (тұрғын және коммерциялық), пәтерлер, үйлер, кеңселер, дүкендер және жерге мықтап бекітілген және басқа да құрылыстар сияқты объектілерді қамтиды.

Қазіргі таңда, жылжымайтын мүлік тұрақты құндылыққа ие және экономиканың маңызды элементі болып табылады, өйткені оны иелену және пайдалану табыс пен инвестициялық мүмкіндіктер тудыруы мүмкін.

Сонымен қатар, жылжымайтын мүлік құқықтық қатынастардың субъектісі болып табылады және оған меншік құқығы тиісті заңнамамен реттеледі [1].

Негізгі бөлім

Мүлік салығы – көптеген мемлекеттерде кіріс алу және әртүрлі әлеуметтік бағдарламалар мен жобаларды қаржыландыру үшін қолданылатын салық салу нысаны. Бұл салық пәтерлер, үйлер, жер және коммерциялық мүліктер сияқты жылжымайтын мүліктің иелерінен алынады.

Жылжымайтын мүлікке салық салудың негізгі қағидасы - меншік иесі салықты өз мүлкінің құнына немесе оның есептелген құнына қарай төлейді. Бұл құн мемлекеттік органдардың немесе салық органдарының жылжымайтын мүлікті бағалауы арқылы анықталуы мүмкін.

Мүлік салығының мөлшерлемесі мүліктің орналасқан жері, оның мөлшері, пайдалану шарттары және салық заңдарында белгіленген басқа да факторлар сияқты көптеген факторларға байланысты өзгеруі мүмкін. Кейбір елдерде салық ставкалары мүліктің нарықтық құнына және оның жіктелуіне байланысты өзгеруі мүмкін.

Мүлік салығының түсімдері әртүрлі мемлекеттік бағдарламалар мен қызметтерге жұмсалуды мүмкін, мысалы, жол құрылысы мен жөндеу, білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік көмек, табиғатты қорғау бағдарламалары және т.б. Дегенмен, бұл қаражатты бөлу және оларды пайдалану мемлекеттік саясат пен жергілікті жағдайларға байланысты әртүрлі болуы мүмкін.

Мүлік салығының артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Бұл бір жағынан мемлекет үшін тұрақты және болжамды табыс көзі. Екінші жағынан, кейбір сынаушылар мүлік салығы тең емес және әділетсіз болуы мүмкін, әсіресе табысы төмен жылжымайтын мүлік иелері үшін.

Мүлік салығы мемлекеттік қажеттіліктерді қаржыландыруда және қоғамға әртүрлі қызметтер мен бағдарламаларды ұсынуда маңызды рөл атқарады. Оны енгізу және қолдану мемлекет мүдделері мен мүлік иелеріне әділ салық салу арасындағы мұқият теңгерімділікті талап етеді.

Жылжымайтын мүлікке қатысты, жерден басқа, екі негізгі салық бар - мүлік салығы және мүліктік кіріс салығы.

Мүлік салығын жылжымайтын мүліктің әрбір иесі төлейді (пәтер, жер телімі, саяжай, гараж, пайдаланудағы басқа құрылым). Мүліктен табыс түсетін кезде мүліктік кіріс салығы (жылжымайтын мүліктен ақша) төлейді. 2020 жылға дейін жер учаске иелері жер салығын төлеуге міндетті болды. Көп қабатты үйлердегі пәтер иелерінің де жер үлесі бар, мүлік салығы бойынша түбіртек мүлікпен бірге келген. Көп пәтерлі тұрғын үйлердің иелері үшін жер салығы. Бірақ, салық 2020 жылдан бастап жойылды [2].

Егер бұл дайын салынған жылжымайтын мүлік болса, жыл сайын 1 қаңтарға дейін мұндай есептеу жасалады:

Базалық құны 1 ш.м. жылжымайтын мүлік * пайдалы алаң * функционалдық тозу коэффициенті * физикалық тозу коэффициенті * аймақтарға бөлу коэффициенті * АЕК өзгеру коэффициенті.

Егер тұрғын үй немесе саяжай жаңа ғана құрылса, тіркеу 1 қаңтардан кешіктірілсе, онда салық базасы үшін мемлекеттік органдар келесі кезеңінің 1 қаңтарында есептейтін құн алынады. Жаңа үйлер мен пәтерлер, саяжайлар үшін келесі формула қолданылады:

Базалық құны 1 ш.м. тұрғын үй, саяжай * пайдалы алаң * функциялық тозу коэффициенті * аймақтарға бөлу коэффициенті.

Салықтық база осы Кодекстің 529-бабына сәйкес айқындалатын жеке тұлғалардың мүлік салығы салық салу объектілерінің құнына қарай мынадай мөлшерлемелер бойынша есептеледі:

1	2	3
1.	2 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	салық салу объектілері құнының 0,05 пайызы
2.	2 000 000 теңгеден жоғары 4 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	1 000 теңге + 2 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,08 пайыз
3.	4 000 000 теңгеден жоғары 6 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	2 600 теңге + 4 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,1 пайыз
4.	6 000 000 теңгеден жоғары 8 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	4 600 теңге + 6 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,15 пайыз
5.	8 000 000 теңгеден жоғары 10 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	7 600 теңге + 8 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,2 пайыз
6.	10 000 000 теңгеден жоғары 12 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	11 600 теңге + 10 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,25 пайыз
7.	12 000 000 теңгеден жоғары 14 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	16 600 теңге + 12 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,3 пайыз
8.	14 000 000 теңгеден жоғары 16 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	22 600 теңге + 14 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,35 пайыз
9.	16 000 000 теңгеден жоғары 18 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	29 600 теңге + 16 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,4 пайыз
10.	18 000 000 теңгеден жоғары 20 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	37 600 теңге + 18 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,45 пайыз
11.	20 000 000 теңгеден жоғары 75 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	46 600 теңге + 20 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,5 пайыз
12.	75 000 000 теңгеден жоғары 100 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	321 600 теңге + 75 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,6 пайыз
13.	100 000 000 теңгеден жоғары 150 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	471 600 теңге + 100 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,65 пайыз
14.	150 000 000 теңгеден жоғары 350 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	796 600 теңге + 150 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,7 пайыз
15.	350 000 000 теңгеден жоғары 450 000 000 теңгеге дейін қоса алғанда	2 196 600 теңге + 350 000 000 теңгеден асатын сомадан 0,75 пайыз
16.	450 000 000 теңгеден жоғары	2 946 600 теңге + 450 000 000 теңгеден асатын сомадан 2 пайыз

Ескерту: [4] дереккөзінен алынды

Қазақстан Республикасының 25.12.2017 ж. №120-VI “Салық кодексі” Кодексінің 529-бабының 2-тармағына сәйкес жеке тұлғалардың мүлкіне салық салу мақсаттары үшін тұрғын үйдің, саяжай құрылысының 1 ш.м. базалық құны елді-мекеннің түріне қарай 2700тг – 60.000тг дейінгі мөлшерде айқындалады [3].

Тұрғын үйдің шаршы метрінің негізгі құны заңмен анықталады. 2020 жылы ол орнатылды:

- Алматы, Астана – 60мың. тг;
- үлкен қалалар – 36мың. тг;
- облыстық маңызы бар қалалар – 12мың. тг;
- аудандық маңызы бар қалалар – 6мың. тг;
- кенттер – 4,2мың. тг;
- ауылдар – 2,7мың. тг;

Салық кодексінің 531-бабына сәйкес жеке тұлғалар үшін мүлік салығының ставкалары салық салу объектілерінің құнына байланысты 0,05%-дан 2%-ға дейін белгіленген. Құны 2млн. теңгеге дейінгі пәтерлер немесе үйлер үшін салық төленеді – соманың 0,08% және т.б. Жеке тұлғалардың мүлкіне салынатын салықты есептеу үшін салық кезеңі күнтізбелік жыл 1 қаңтардан 31 желтоқсанға дейін болып табылады [4].

Мүлік салығын есептеу мысалы:

Азамат 5 ай бұрын пәтер сатып алған, оның бағалау құны 17.823.100тг құрайды. Салық ставкасы 16.000.000тг асатын сомадан 29.600тг + 0,4% құрайды. Біздің жағдайда 16.000.000-нан асатын сома 1.823.100 құрайды.

$$0,4\% - 1.823.100 = 7292,4$$

$$\text{Толық салық: } 29.600 + 7292,4 = 36892,4\text{тг}$$

Қорытынды

Бұл зерттеу жұмысы барысында, біз «Жылжымайтын мүлік салығы» тақырыбын қозғадық. Жалпы, бұл тақырып біздің елімізде өзекті әрі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Біздің байқағанымыз бойынша мемлекетке төленетін салықтың түсімдері халыққа да өз пайдасын тигізеді. Сондықтан, салықты есептеу мемлекеттің экономикалық сферасы үшін өте маңызды рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бағалау стандарттарын бекіту туралы, Қазақстан Республикасының Қаржы министрінің 2018 жылғы 5 мамырдағы №519 бұйрығы
2. Коланьков, С.В. Оценка недвижимости: учебник / С.Саратов: Ай Пи Эр Медиа, 2019. – 444 с.
3. Қазақстан Республикасының Салық Кодексі
https://kodeksy-kz.com/nalogovyj_kodeks/531.htm
4. https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D1%8B%D0%BB%D0%B6%D1%8B%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D1%82%D1%8B%D0%BD_%D0%BC%D2%AF%D0%BB%D1%96%D0%BA

ОӘЖ 631.115.

ЖЕРДІ КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

**Қалкөз Аружан Бахытбекқызы,
Серік Сымбат Ержігітқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
“Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн” факультеті
“Кадастр” мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайниғазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Ұсынылып отырған мақала – Алматы облысының жер телімдерінің нарықтық бағасын анықтау анықтау. Мақалалық жұмыста қарастырылған: жер телімдерінің құнына анықтаудың теориялық негіздері; Алматы облысының жер телімдерінің және бағалау объектілерінің сипаттамалары; бағалау объектілерінің кадастрлық бағасын анықтау және жерді бағалау бойынша тәжірибелік сұрақтар; есептеулер жүргізілді, сонымен қатар қорытынды есептеулер үшін кестелер құрылды.*

***Түйінді сөздер:** Қазақстан Республикасының мемлекеттік жер кадастры, кадастрлық есеп, цифрландыру, жылжымайтын мүлік, бағалық аймақтарға бөлу, нарықтық бағалау.*

Материалды игіліктерді құруда жер маңызды орынды алады. Ол байлық көзі және қоғамдық өндірістің материалды негізі болып табылады. Жерді табиғи ресурс және өндіріс құралы ретінде пайдалану кезінде сандық және сапалық көрсеткіштермен сипатталады. Жердің сапасы табиғатфакторлары мен шарттарынан басқа, экономикалық шарттарға да байланысты, сондықтан жерді өндіріс құралы ретінде бағалау қажеттілігі туындайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жер мемлекеттік меншікке тиесілі. Заңмен орнатылған негіздерде, шарттар мен шекараларда жер жеке меншікке де тиесілі болады. Заңға сәйкес меншік иесі жерді келіскен баға бойынша сатуға, жер телімін шаруашылық серіктестіктің қорына салым ретінде салуға, кепілдікке беруге, сыйға тартуға және мұрагерлікке қалдыруға құқығы бар. Жерді пайдаланудың құқығы азаматтық-құқықтық актілердің негізінде беріледі. Яғни жерді пайдалану құқығына қатысты қабылданған заңдар оларды нарықтық қатынасқа енгізуге мүмкіндіктерін кеңейтті.

Сондықтан, әрбір жер телімі бағалануы тиіс, себебі бір жағынан жер жылжымайтын мүлікке теңестірілді, ал басқа жағынан жер телімдері капитал болып барады, егер құнарлылықты жоғарылатуға қаржылық, материалды және еңбек салымдарын салып дұрыс және мұқият қолданатын болса, оның құны жоғарылайды. [1]

1 Жер телімдерінің құнын анықтаудың теориялық негіздері 1.1 Жерді бағалау түсінігі, мақсаты, мазмұны және қолдануы Жер Қазақстан Республикасында табиғи ресурс, жылжымайтын мүлік объекті және өндірістің негізгі құралы ретінде құны бағалануы тиіс. Баға – жылжымайтын мүлік объектінің немесе оған кез-келген қызығушылығының есептік немесе сараптама құны, оны жылжымайтын мүлікті бағалау мен талдау бойынша маман, уәкілетті тұлға орнатады.

Бағалау процессі – бағаны алу үшін пайдаланылатын іс-шаралардың белгілі реті. Жер телімін бағалау процессіне келесі кезеңдер кіреді:

- 1 Кезең. Бағалау міндетін анықтау;
- 2 Кезең. Ақпаратты жинау, тексеру және талдау;
- 3 Кезең. Жер телімін ең тиімді пайдалану шарттарын талдау;

4 Кезең. Бағалаудың 3 тәсілі негізінде нарықтық құнын есептеу –шығындық, салыстырмалы және кірістік және алынған нәтижелерді үйлестіру.

5 Кезең. Бағалау туралы есепті дайындау.

Жылжымайтын мүлік объектісінің (жер телімі немесе жалға беру құқығы) құны деп бәсекелестік нарықта сату-сатып алудың ықтималды бағасын немесе осыған ұқсас басқа операцияларды (кепіл, сақтандыру т.б.) жүргізуді айтады. Басқа бағалау жұмыстары (нарықтық немесе инвестициялық құнын анықтау, сатып алу бағасын, ипотека құнын анықтау т.б.) тәрізді жерді нормативті бағалау арқылы жер телімінің ақшалай құндылығы орнатылады. Нормативті бағаны анықтайтын әдіс шығынды қажет етеді және жылжымайтын мүліктің бәсекелессіз нарығында қолданылады. Нормативті бағалаудың нәтижесі – территориялық бағаны аудандастыру, әрбір бөлінген аймақ бойынша жердің аймақтық құнының көрсеткіштерін орнату және базалық мөлшерлемеге қатысты түзету коэффициенттері арқылы ескерілетін, жер телімінің жеке сипаттамаларын ескеріп оның кадастрлы құнын орнату. Нарықтық құны – сатушы мен сатып алушы өздерінің қажеттіліктеріне сәйкес, дұрыс ақпарат игерген және төтенше жағдайларға кезікпеген, саналы және дұрыс әрекеттері кезінде бәсекелестік және ашық нарықта телімді сатудың ең ықтималды бағасы. Ол сатылымдарды сәйкестендіру әдісімен анықталады және бәсекелесті нарықта құрылады, онда оған пайдалылық, иеліктен шығару, сұраныс, тапшылық, өтімділік тәрізді факторлар ең көпәсер етеді. Нарықтық құнының құрамында нарықтың бәсекелессіз жағдайын білдіретін нормативті бағаның бір бөлігі болады. Нарықтың қолайлы шарттарында бәсекелестік орта құрылған кезде нарықтық құны нормативті бағадан жоғары болып келеді. Және керісінше, қолайсыз нарықтық конъюнктура жағдайларында нарықтық құны нормативті бағадан төмен болуы мүмкін.

Жер өндірістің факторы болып табылады, оның көлемі қатаң шектеулі, соған байланысты жердің ұсынысы икемді емес. Сондықтан, рента түріндегі өзіндік кіріс пайда болады, ол шектелге. ресурсты пайдалану үшін төлемді білдіреді. Жер рентасының кірісі жоғары және келесі факторлар арқылы пайда болады:

- көлік пен байланысқа шығындарды қысқартатындай жер телімдерінің қолжетімдігі;
- аумақты жабдықтауға салынатын қосымша капитал салымдарының тиімділігі;
- жеке жер телімдерін мақсатқа сәйкес пайдаланудың әсері;
- аумақтың бірегейлігінен олардың шектелуі.

Рентаның құрылуына әсер ететін факторлардың көп болуынан жердің нақты құны тек еркін (ашық) нарықта орнатылатынына алып келеді, бірақ жылжымайтын жер мүлігінің жұмыс жасауы әрқашан шектеулі болады: монополиялықтан, немесе монополиялық бәсекелестіктен. Осылай шектелгіндектен, рентаның алғашқы (нормативті) көрсеткішінің қажеттігі туындайды, себебі жүзеге асырылған сатылымдарды сәйкестендіру арқылы, сәйкесінше түзетулер енгізіп, жердің нарықтық құнын нақтылау қажет. Жер рентасының шамасы ұсыныстың өзгеруімен байланысты емес және кәсіпкерлер тарапынан жер телімдеріне динамикалық сұраныс арқылы анықталады. Сондықтан жер рентасының желісі экономикалық –психологиялық болып келеді. Рента –берілген әлеуметтік-экономикалық жағдайларда, нақты шаруашылық күтілімдерге сәйкес кәсіпкерлердің төлеуге келіскен бағасы.[2]

Қазақстан Республикасында кадастрлық бағалауды орындау Жер кадастрын жүргізу кезеңдерінің бірін – яғни кадастрлық құнды анықтау бойынша жұмыстардың жүргізу міндеті еншілес мемлекеттік кәсіпорындарға бекітілген. Мемлекеттік жер кадастры Агенттіктің мемлекеттік кәсіпорындарымен мамандандырылған, Қазақстан Республикасы үшін бірегей жүйе бойынша қағаз және электронды тасымалдаушыларда жүргізіледі. Бұл мәліметтер қаржылық кадастрды (жер төлемдерін, ипотека және басқа төлемдері есептеу) жүргізудің негіздемесі болып саналады, олар жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік басқару бойынша жұмыстарды жүргізуге, жерді пайдалануды жобалау мен жоспарлауға

және т.б. қызмет етеді. Жерді мемлекеттік кадастрлық бағалау үшін, нарықтық бағалардың негізінде, және жылжымайтын мүлікті және бағаны аудандастыру әдістерінің негізінде «Елді мекенде (қалаларда) жерді кадастрлы бағалау әдістемесі» дайындалды. Бұл кезде, жалпы мемлекеттік ақпараттық ресурс болып табылатын АИС ГЗК мәліметтері қолданылады, бұл мәліметтер электронды Үкіметтің құрамды бөлігі және оған кіретін төрт жалпы мемлекеттік жүйелердің бөлігі ретінде сұранысқа ие. Оларға жатады: РНиОНғ мекенжай регистрі, жылжымайтын мүлік тізілімімен табиғи ресурстар. Нарықтық экономика жерді пайдалануға жаңа талаптар қояды. Нарықтық экономика жағдайларында жер телімдері жылжымайтын мүлік объектілеріне айналуға, яғни жылжымайтын мүліктің объекті ретінде жердің құны болуы тиіс. Жерді тегін пайдаланудан ақылы пайдалануға көшу жерге төлемдердің барлық түрлерін орнату, анықтау және дайындау шараларын қажет етеді. Оның негізгі формалары: жер салығы, жалға алу төлемі, жер теліміне құқық беру үшін төлем, ауыл шаруашылық бағыттағы жерді басқа мақсаттармен босату арқылы ауыл шаруашылығының шығынын өтеу нормативтері.

Жер телімінің барлық сипаттамаларын ескеретін, базалық мөлшерлемелер мен түзету коэффициенттерінің негізінде жер телімдерін кадастрлық (бағалау) құны аукциондарды жүргізген кезде бастапқы болып саналады. Сонымен қатар, жерді тегін пайдаланудан ақылы пайдалануға өту мәселесі жерді жылжымайтын мүлік объекті ретінде бағасын анықтаудың заманауи әдістерін игеру және талдауды, жерді ақылы пайдаланудың Тұжырымдамасын дайындауды, ауылшаруашылық жерді, елді мекендердің жерін және бағалық аудандастыру мен ренталық әдіс негізінде жердің басқа категорияларының кадастрлық (бағалау) құнын анықтау үшін базалық мөлшерлемені (нормативті бағаны) есептеу әдістемесін дайындауды қажет етеді. Бұл шарт экономикалық төлемдер жүйесі арқылы жер ресурстарын тиімді пайдалану әлеуеті үшін қажет, Қазақстанның әлеуметтік экономикалық даму жолында тұрақты өсуіне, оның жаңа деңгейге шығуына әсер етеді және елдің индустриалды-инновациялық даму бағыттары мен жоспарланған шараларына сәйкес келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстанның әлемдік экономикаға белсенді енуі, оның бәсекелестік қабілетінің жоғарылауы жер ресурстарын дұрыс пайдаланудың тиімділігіне, халықтың экономикалық әлеуеті мен тіршілік әрекетін дұрыс ұйымдастыру шарттарына байланысты. Қазақстан Республикасының Стратегиялық дамуының, Жер кодексінің ережелері мен мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырудың бағыттарының бірі – жерді құнарлы және экономикалық дұрыс пайдалану арқылы, жерге орналастыру мен жер ресурстарды басқаратын экономикалық механизмдерін жетілдіру арқылы, жер заңнамасының орындалуын басқару арқылы жер ресурстарын дұрыс пайдалануды және қорғауды қамтамасыз ету.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексі.
- 1.2. URL https://www.jprra-kazniiapk.kz/jour/article/view/23?locale=kk_KZ
2. . Т., Гаркушина В. В. Правовые основы определения кадастровой (оценочной) стоимости земельных участков населенных пунктов в республике Казахстан [Текст] / Интерэкспо Гео-Сибирь. 2006. №2-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-osnovy-opredeleniya-kadastrovoyoystenochnoy-stoimosti-zemelnyh-uchastkov-naseleennyh-punktov-v-respublikekazakhstan> (дата обращения: 13.09.2022).
3. Ozeranskaya, N., Agricultural land management in the system of sustainable rural development in the Republic of Kazakhsta. [Text] / beldina, R. Kurmanova, G., Moldumarova, Z., Smunyova, L. // International Journal of Civil Engineering and Technology, -2018. -№9(13). -С. 1500–1513.

ОӘЖ 631.115.2

ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ ҚҰЖАТТАМАСЫ ЖҮЙЕСІН ДАМУ**Жолдығали Ақерке Рашидқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық Зерттеу Университеті

КеАҚ “Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн” факультеті

“Кадастр” мамандығының студенті

Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович

Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Бұл мақалада қала құрылысы, қала құрылысы құжаттама маңызы мен түрлері және ҚР қала құрылысының құжаттамасын толтыруда енгізілген өзгерістер мен өзгеріс пайдасы туралы сөз қозғалады.*

***Тірек сөздер:** Қала құрылысы, қала структурасы, қолайлы қала құрылысы, халық, егжей-тегжейлі жоспарлау, мемлекеттік маңызы бар құжат.*

Қала құрылысы структурасы мен қызметі қаланың аумақтарын, елді-мекеннің мақсаттық қызметінің орындалуын, мемлекеттік жердің мемлекет азаматтарының өмір сүруіне қолайлы жағдай болуын қарастырады. Аумақтардың қала құрылысына пайдалану түрлерін анықтап, қала объектілері мен аудан не бөлімдерін қалыптастырады. Қала құрылысы құжаттамасының барлық шектес бөлімдерін үйлестіруді, өзара ұштасып кешендердің ұйымдасуын қамтитын елді-мекендерді жоспарлау қала құрылысының қызметі болмақ. Қала құрылысының құжаттамасы қала структурасының ғана емес, мемлекет архитектуралық нормаларына сәйкес мемлекеттік қауіпсіздігін, визуалдық тәртібін сақтайды[1]. Қала құрылысы құжаттамасы – Қазақстан Республикасының аумақтық жоспарлау құжаттары, Қазақстан Республикасының құрылтай субъектілері, муниципалитеттер, қала құрылысын аймақтарға бөлу және муниципалитеттердің аумақтарын жоспарлау құжаттары және аумақты дамыту бойынша архитектуралық жоспарлау шешімдерін пысықтау арқылы қабылданған жобалық шешімдерді егжей-тегжейлі көрсету үшін әзірленген құжаттар[2]. Қала құрылысы құжаттамасы сонымен қатар аумақтарды ұйымдастыру, аумақтар мен елді мекендерді дамыту мен қала құрылысын салуды жоспарлау, объектілерді салу (кенейту, жаңғырту, техникамен қайта жарактандыру, реконструкциялау, қалпына келтіру, күрделі жөндеу, уақытша тоқтатып қою және кейіннен кәдеге жарату), сондай-ақ құрылысты ұйымдастыру, аумақты инженерлік жағынан дайындау, абаттандыру, көгалдандыру, сыртқы безендіру үшін қажетті (жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасын, мемлекеттік және мемлекетаралық нормативтік құжаттарды қоса алғанда) өзара байланысты құжаттар жүйесі болып саналады[1]. Қала құрылысының кеңістігі – қала құрылысы аумағы, адамның материалдық тіршілік ету ортасы болмақ. Сондықтан адам өміріне қолайлы қала структурасы құжаттаманың дамуына тікелей байланысты. Сол үшін қала құрылысының құжаттамасы схемалық жоспарымен сәйкес келіп, ешқандай келеңсіздік тудырмау үшін бірден бір маңызды және жобалау алдындағы және жобалық құжаттарды қоса алғанда мемлекеттік және мемлекетаралық нормативтік аумақтарды, қала құрылысын ұйымдастыру үшін қажетті.

Қала құрылысының құжаттамасының міндеттері:

1. Елді мекендер не оның бір бөлігін жоспарлау және салу жөніндегі қала құрылысы құжаттамасында (қала құрылысы жобаларында) әлеуметтік, өндірістік, рекреациялық, инженерлік және көлік инфрақұрылымдарының құрамы мен құрылымы анықталуға, сондай-ақ:

1) қоныстандыру түрін (рөлін) ескере отырып, аумақты абаттандыру, көгалдандыру, инженерлік жағынан дайындау қажетті сервитуттар;

2) аумақта кешенді құрылыс салу;

3) халықтың әлеуметтік, демографиялық және кәсіптік түрлі топтарының мүдделерін ескеру;

4) нормативтік талаптарды (шектеулерді, шарттарды) сақтау;

5) қызмет көрсету саласында бәсекелестік ортаны дамыту көзделуге тиіс.

2. Елді мекендер қоныстану үлгісіне және сол жердің жағдайына сәйкес халықтың барлық санаттары үшін (мүгедектер мен іс-қимылы шектеулі басқа да топтарды қоса алғанда) жұмыс орындарына, жалпыға ортақ пайдаланылатын орындарға, әлеуметтік, рекреациялық, инженерлік және көлік инфрақұрылымы объектілеріне (ғимараттарына, коммуникацияларына) қол жеткізуін оңтайлы жағдайлармен және құралдармен қамтамасыз етілуге тиіс.

3. Елді мекендерге арналған қала құрылысы құжаттамаларында мүгедектердің және халықтың іс-қимылы шектеулі басқа топтарының әлеуметтік және рекреациялық инфрақұрылым объектілеріне қажеттерін қамтамасыз етуге жағдай жасау жөніндегі бөлімдер мазмұндалуға тиіс.

4. Мемлекеттік нормативтермен белгіленген қызмет көрсету деңгейін төмендетуге әкеп соғатын халыққа қызмет көрсету объектілері мәнінің өзгертілуіне жол берілмейді.

5. Қала құрылысы құжаттамасын әзірлеу, елді мекендерді жобалау мен салу кезінде елді мекеннің жоспарлық құрылымымен өзара байланыстырылған және оның барлық қызмет ету аймақтарымен (қала маңындағы аймақтарды қоса алғанда), сондай-ақ сыртқы көлік объектілерімен байланысты қамтамасыз ететін көлік коммуникацияларының және көше-жол торабының бірыңғай жүйесі көзделуге тиіс.

6. Қонысаралық аумақтарды игеруге (абаттандыруға, құрылыс салуға) арналған жобалау құжаттамасында адамдардың келуімен байланысты кейіннен шаруашылық және (немесе) өзге де қызметті жүзеге асыру мақсатында осы аумақта, инфрақұрылым объектілерінің құрылысын қоса алғанда, тіршілікті қамтамасыз ететін тұрақты және қол жеткізілетін жүйе көзделуге тиіс.

7. Инженерлік инфрақұрылымның магистральды коммуникацияларының, басты ғимараттарының жобалау құжаттамасын әзірлеу, салу, пайдалану және кейіннен кәдеге жарату кезінде, сондай-ақ аумақтарды инженерлік жағынан дайындау жұмыстарын жүргізу кезінде шектес аумақтардың мүдделерін ескеретін және аумақ пен халыққа қауіпті (зиянды) құбылыстар мен процестердің әсер ету мүмкіндігін болғызбайтын шешімдер қабылдануға тиіс.

8. Республикалық, аймақаралық және аймақтық инженерлік және көлік жүйелерінің бекітілген схемалары жобалау (жобалау-смета) құжаттамасын әзірлеуге, сондай-ақ тіршілікті қамтамасыз ету мен елді мекендерді жайғастыру жүйесін дамытуға бағытталған қызметке негіз болып табылады[3].

Қала құрылысы құжаттамасының құрамындас бөліктері мен оның түрлері: Ең алдымен Бас Жоспар (Ген. План) - елді мекенді дамытудың (оны реконструкциялаудың) ғылыми негізделген перспективалық жоспары; оның негізінде жоспарлау, құрылыс салу, реконструкциялау және аумақтарды қала құрылысын игерудің өзге де түрлері жүзеге асырылатын жобалау құжаты. Бас жоспардың негізгі бөлігі-жобаланған объектінің сызбасын инженерлік топографиялық немесе ортофотоплан аумақ жоспары(Мысалы: Астана қаласының бас жоспары[4]).

Келесі түрі Жерді пайдалану және құрылыс салу ережелері (ЖПЖҚСЕ) - аумақтық аймақтар мен қала құрылысы регламенттерін белгілейтін қала құрылысын аймақтарға бөлу құжаты Мысалы: Алматы қаласының ЖПЖҚСЕ[5].

Аумақты жоспарлау жобасы (АЖЖ) - қолданыстағы объектілерді орналастыру аймақтарын және олардың параметрлерін, сондай-ақ құрылысына рұқсат етілуі мүмкін объектілерді орналастыру аймақтарын белгілейтін белгілі бір аумаққа арналған құжат.

Аумақты межевание жасау жобасы (АМЖЖ) - АЖЖ белгілеген жоспарлау құрылымы элементтерінің шекараларында (белгіленген қызыл сызықтар шекараларында) орналасқан, салынатын және салынуға жататын аумақтарға қатысты әзірленетін құжат.

Жер учаскесінің қала құрылысы жоспары (ЖУҚҚЖ) – капиталдық құрылыс объектілері үшін рұқсат беретін құжат, онда:

- жер учаскесінің шекаралары;
- мемлекеттік сервитуттардың әрекет ету аймақтарының шекаралары;
- жылжымайтын мүлік объектілерін жол берілетін орналастыру орындарын айқындау мақсатында учаске шекарасынан ең аз шегіністер;
- қала құрылысы регламенті туралы ақпарат;
- жер учаскесін рұқсат етілген пайдалану, жылжымайтын мүліктің мақсаттары мен параметрлеріне қойылатын талаптар туралы ақпарат;
- учаске шекарасында орналасқан күрделі құрылыс объектілері, Мәдени мұра объектілері туралы ақпарат;
- инженерлік-техникалық қамтамасыз ету желілеріне қосылудың техникалық шарттары туралы ақпарат;
- мемлекеттік немесе муниципалдық қажеттіліктер үшін күрделі құрылыс объектілерін жоспарлы орналастыру аймағының шекаралары[6].

Қала құрылысының құжаттамасының дамуы еліміздің архитектуралық және учаске бөліну мен мемлекеттің елді-мекен жер ресурстарын тиімді пайдалану үшін маңызды. Қазіргі таңда Қазақстан қала құрылысы құжаттамасында жаңа өзгерістер болуда. Жаңартылған сараптама ағымдағы жылдан бастап қолданысқа енгізілді және егжей-тегжейлі жоспарлау жобаларын қоса алғанда, қала жобаларының барлық түрлерін қамтиды. Сапалы қала құрылысын жоспарлау мақсатында барлық деңгейдегі қала жобаларына бірыңғай қала құрылысы сараптамасы енгізілді ("Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастары саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді цифрландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 5 сәуірдегі № 221-VII ҚРЗ Заңы). Қала құрылысы процестерін цифрлық трансформациялаудың мәні операциялық қызметті автоматтандыру және ақпаратты дәл шешімдер алу үшін оны тезірек және оңай талдауға болатын қол жетімді цифрлық ортаға аудару болып табылады. Аталған өзгеріс бұрынғы қателіктерді түземек, оның ішінде бұрын бас жоспарлар (халқы 100 мың адамнан аз қалалар) жергілікті атқарушы орган – әкімдік арқылы кешенді сараптамадан өткен, ірі қалалар үшін сараптама орталық мемлекеттік орган деңгейінде жүргізілген. Процесс жұмыс уақытын жоғалтуға, ақпаратты беру мен өндеудің төмен жылдамдығына, шешім қабылдаудың уақтылы болмауына, қағаз шығындарына әкелді. Егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары мен құрылыс жобаларын әкімдіктер сараптама жүргізбей қабылдады.

2024 жылғы қаңтардан бастап барлық жаңадан әзірленген және түзетілген қала құрылысы жобалары (бас жоспарлар, ПДП және құрылыс салу жобалары) "бір терезе" қағидаты бойынша "Мемсараптама"РМК-да кешенді қала құрылысы сараптамасынан өтетін болады.

Қала жобаларына сараптама толығымен электрондық форматта, бірыңғай портал арқылы жүргізілетін болады www.epsd.kz. порталда пайдаланушылардың градэкспертизаның құнын алдын ала есептеуге және әзірленген құжаттама жиынтығымен өтінім беруге мүмкіндігі бар.

"Мемсараптама" РМК-мен өзара іс-қимылдың барлық процесі шартқа қол қоюды, ескертулерді түзетуді, сараптама тобы бекітуге ұсынған түпкілікті редакцияда қорытынды мен қала жобасын алуды қоса алғанда, порталдағы жеке кабинет арқылы жүзеге асырылатын болады.

Жаңа механизм қала құрылысын жоспарлау кезеңінде қала құрылысы нормаларынан ауытқуды болдырмауға (тығыздық, қабаттылық, көгалдандыру, санитарлық-қорғау аймақтары, экологиялық талаптар және т.б.), сондай-ақ қала құрылысы құжаттамасын бекіту бойынша бұзушылықтарды болдырмауға мүмкіндік береді.

Осылайша, қала жобаларының жаңартылған бірыңғай қала құрылысы сараптамасы жұмыс процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді, бұл экономикалық операциялардың және олардың мониторингінің ашықтығына, адами факторды барынша азайтуға әкеп соғады[7].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы 2001 ж. 16 шілдедегі N 242-ІІ 01.04.2021 күнгі редакция атынан. Қазақстан Республикасының Заңы (оның ішінде 1-бөлім. Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметін мемлекеттік реттеу 1-тарау. Жалпы ережелер)
2. Орыс тіліндегі дереккөз сайты - <https://dzen.ru/a/ZFo7kIS2sh51N9co>
3. Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы 2001 ж. 16 шілдедегі N 242-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы. 01.04.2021 күнгі редакция атынан. 11-бап. Елді мекендерді объектілермен қамтамасыз ету инфрақұрылымдар және олардың қолжетімділігіне жағдай жасау.
4. Астана қаласының бас жоспары жайлы мақала - https://informburo.kz/stati/novyigenplan-astany-cto-snesut-gde-budut-novye-skoly-i-kakie-raiony-soedinit-lrt_1668593083
5. Алматы қаласының ЖПЖҚСЕ - <https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty-uaig/documents/details/172805?lang=ru>
6. Қала құрылысы құжаттамасы түрлері жайлы - <https://dzen.ru/a/ZFo7kIS2sh51N9co>
7. Қала құрылысының құжаттамасының дамуына енгізілген жаңа өзгерістер жайлы - <https://www.rusexporter.ru/news/detail/30229/>

ОЖӘ: 631.111.2

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕЛДІ МЕКЕН ЖЕРЛЕРІНІҢ КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Қаржаубай Жұлдыз,
Рахымбай Анел**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық Зерттеу Университеті КеАҚ
Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультеті
“Кадастр” кафедрасы мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Ұсынылып отырған мақалада Қазақстандағы елді мекен жерлерінің кадастрлық бағалау ерекшеліктері қамтылған. Жаңа қазақстандағы бағалау ерекшеліктері мен қатар олардың бөлініп жіктелуі қарастырылған.

Түйінді сөздер: Қазақстанның жерін бағалау, елді мекен жерлер, кадастрлық бағалау, кадастрлық құн, салық салу, жердің кадастрлық құны.

Мақалада құрастырылған: елді мекен жерлерін кадастрлық бағалауға арналған нарықтық ақпараттық базасы; бастапқы нарықтық және нормативтік ақпаратты жинау; кадастрлық бағалау нәтижелерін рәсімдеу, сонымен қатар қорытындыда жерді мемлекеттік кадастрлық бағалау жүргізілді.

Жерді бағалау – пайдаланып жүрген жерлерді олардың құндылығы жөнінен бақылау. Жерді бағалаудың негізгі көрсеткіштері біртұтас жүйені құрайды, онда әрбір көрсеткіш өз белгісіне ие әрі басқалармен қызметтік байланыста болады. Жерді бағалау көрсеткіштері белгілі сапаның 1 га жеріне есептеледі. Бағалау бірлігін бөлу жер бағалық аудандарға бөлу жүйесі және топырақты топқа бөлу арқылы қамтамасыз етіледі.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау пайдалы, салыстырмалы және шығындарға негізделген әдістерді кешенді пайдалану негізінде жүзеге асырылады, олар жылжымайтын мүлік нарығындағы жер және басқа да мәмілелер, жалдау деңгейі және жерді пайдалану рентабельділігі туралы ақпаратқа негізделген. Бағалау процесінде жалдау ақысының қалыптасу факторлары, оның ішінде учаскенің сапасы мен орналасуы, оған енгізілген жақсартулар, сондай-ақ аумақтың әлеуметтік және инженерлік көлік инфрақұрылымының деңгейі талданды.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалауға арналған нарықтық ақпараттық базасы жеке тұрғын үй құрылысын, ұжымдық бау-бақша шаруашылығын және отбасылық ауыл шаруашылығы алқаптарын сату туралы деректердің үлкен көлемін, сондай-ақ пәтерлерді, гараждарды және коммерциялық жылжымайтын мүліктің әртүрлі объектілерін сату және жалға беру туралы деректердің үлкен көлемін білдіреді.

Нормативтік ақпарат ұлттық жер кадастрының деректерін, құрылыс құнының стандарттарын, аумақтық инженерлік схемалар мен коэффициенттер жүйесін қамтиды.

Бұл деректердің көздері Жер комиссиясы, Ұлттық мүлік қоры, қалалық құрылыс ұйымдары, құрылыс комиссиялары, бағалау және риэлторлық компаниялар және басқа ұйымдар болып табылады.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау объектісі қала шегіндегі жер учаскелері болып табылады.

Елді мекен жерлерін кадастрлық бағалау жаппай бағалау болып табылады, ол бір уақытта Елді мекеннің барлық аумағында орындалады және келесі негізгі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

1 кезең-дайындық жұмыстары, бастапқы нарықтық және нормативтік ақпаратты жинау және өңдеу;

2 кезең-қала аумағын функционалдық аймақтарға бөлу;

3 кезең-жерді кадастрлық бағалаудың құндық көрсеткіштерін есептеу;

4 кезең-қала аумағын бағалық аймақтарға бөлу;

5 кезең-қалалық жерлерді кадастрлық бағалау нәтижелерін ресімдеу (сандық және графикалық).

Кадастрлық бағалаудың нәтижесі бағаланатын аумақтағы жердің кадастрлық құны болып табылады, ол осы аудандағы типтік жер учаскесінің бір ауданы үшін нарықтық құн ретінде анықталады және ұқсас жер учаскелеріне нарықтық бағаның ағымдағы деңгейіне белгіленеді.

Жерді кадастрлық бағалау-бұл бір уақытта жүргізілетін барлық жердің әкімшілік-аумақтық бірлігі.

Кадастрлық құн көрсеткіштері нарықтық баға деңгейінен немесе нысаналы мақсатына ұқсас жер учаскелерінің базалық құнының шекті мәнінен аспауға тиіс және өкімет орындары болжамды аумақтық алаң, түрлі қалалар мен кенттер үшін тұжырымдауға тиіс.

Жеке учаскенің нарықтық құнын анықтау үшін негіз бағалаушы қол қойған шарт болып табылады.

1 кезең. Дайындық жұмыстары, бастапқы нарықтық және нормативтік ақпаратты жинау және өңдеу.

Дайындықтар мыналарды қамтиды:

- аумақтың қалалық, климаттық, гидрологиялық, экологиялық, инженерлік-геологиялық сипаттамалары туралы ақпарат жинау;

- қала дамуының бас жоспарына сәйкес қала шекарасын анықтау;

- жерді жіктеу және қалалық жер пайдаланушылардың құқықтық жүйесі; - жерді функционалдық мақсаты бойынша жіктеу;

- жерді қаланың құны, жылжымайтын мүлік түрі және қазіргі уақытта қолданылатын негізгі түрлері бойынша жіктеу және болжамды аудандарды бөлу;

- жекелеген бағалау шағын аудандарының ағымдағы пайдаланылуын және жерді игерудің неғұрлым тиімді бағытының болжамын бағалау, сондай-ақ олардың шекаралары мен алаңын нақтылау;

- шағын аудандағы типтік жерлердің анықтамасын бағалау;

- жер нарығы туралы мәліметтерді болжамды микрорегиондар бойынша жинау, тексеру және топтастыру.

2 кезең. Қала аумағын функционалдық аймақтарға бөлу.

Қалалардың, кенттердің және ауылдық елді мекендердің аумағы жердің функционалдық пайдаланылуына байланысты жекелеген аудандарға бөлінген. Сонымен қатар, келесі негізгі бағыттар ерекшеленеді:

- Тұрғын үй ғимараттарының барлық түрлерін, мәдениет және тұрмыстық қызмет көрсету мекемелерін, ағаш отырғызылған даңғылдарды, алаңдарды және басқа да жасыл алаңдарды, сондай-ақ ауданға қызмет көрсететін көшелер мен алаңдарды, спорттық құрылыстарды қамтитын тұрғын аудандар. Тұрғын ауданда жалпы қалалық қоғамдық орталық бөлінді.

- Өнеркәсіптік кәсіпорындар, көлік, энергетика, коммуникациялар, қоймалар, базалар және қоғамдық объектілер алып жатқан жерлерді, сондай-ақ өндірістік саладағы басқа да жер пайдаланушылардың жерлерін қоса алғанда, өнеркәсіптік және қоғамдық қойма алаңдары;

- Ауыл шаруашылығы өндірісі үшін азаматтар кәсіпорындарының, ұйымдардың, бау-бақша және бау-бақша коммерциялық емес бірлестіктерінің жерлерін біріктіретін ауыл шаруашылығы аумағы;

- Көлік аймағы - теміржол, су және сыртқы автомобиль көлігіне, сондай-ақ жол желілерін, автобус парктерін және т.б. қоса алғанда, қалалық көлік жүйелеріне арналған аймақ.

- Рекреациялық аймақтар, оның ішінде қала аумағында орналасқан орман алқаптары топырақ қорғау, су қорғау, санитарлық және рекреациялық маңызы бар;

- Жоғарыда аталған аймаққа кірмейтін басқа жерлерді біріктіретін басқа жерлер, мысалы, қорғаныс жерлері, қорғалатын жерлер және басқа жерлер.

3 кезең. Жерді кадастрлық бағалаудың құндық көрсеткіштерін есептеу.

Жерді бағалаудың әртүрлі әдістерімен алынған мәліметтерді талдау негізінде жердің кадастрлық құны әр бағаланатын ауданда белгілі бір пайдалану түрінің орташа құны немесе мүмкін болатын пайдаланудың максималды құны ретінде анықталады.

Бастапқы нарықтық ақпаратты өңдеудің негізгі әдістері регрессиялық-корреляциялық талдау әдісі және статистикалық топтау әдісі болып табылады.

Жердің кадастрлық құнына жақын бағаланған аудандар бағалау алаңдарына біріктіріледі. Сонымен қатар бағалау саласы елді мекен аумағындағы бірнеше жергілікті учаскелермен ұсынылуы мүмкін.

Бағалау аймақтарының саны шағын аудандардың бағалау мәндерінің диапазонына байланысты. Жылжымайтын мүлік нарығы тұрақты қалада жердің нарықтық құнын бағалау тәжірибесі көрсеткендей, бөлінген бағалау алаңдарының саны жергілікті тұрғындардың санына байланысты.

4 кезең. Қала аумағын бағалық аймақтарға бөлу.

Үй шаруашылықтары, бау-бақша шаруашылықтары үшін жеке тұрғын үй құрылысы үшін тұрғын және коммерциялық құрылыс аймақтарына бөлінген жер учаскелерін бағалау нәтижесінде қаланың бағаланған шағын аудандары негізінде жер құнының көрсеткіштері белгіленді. [1]

Бұл процесс екі кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде алынған деректер қаланың кадастрлық картасына жазылады және қала аумағын бағалық бөлу жүргізіледі, яғни алынған кадастрлық құн көрсеткіші негізінде шағын аудан үшін жеке бағалау аймағы қалыптастырылады. [2] Бағалау аймағы әкімшілік аумақтың нақты жерінің бөлігі болып табылады. Бұл жерлер функционалды пайдалану тұрғысынан біртекті және әдеттегі жерлердің нарықтық құнына ұқсас құндылыққа ие.

Екінші кезеңде қала бойынша жер бағасының орташа көрсеткіші өлшем бірлігі ретінде пайдаланылады және әрбір бағалау алаңы үшін бірліктен көп немесе аз аумақтың қалалық құнының коэффициенті есептеледі.

Әр қала ауданы үшін аумақтың салыстырмалы құнының коэффициентін есептеу кезінде белгілі бір факторлар тобының әсерін ескеруге болады.

5 кезең. Кадастрлық бағалау нәтижелерін рәсімдеу.

Кадастрлық бағалау нәтижелері есепте жинақталады және жергілікті өзін-өзі басқарудың қарауына ұсынылады. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары жердің кадастрлық құнының нәтижелерін мемлекеттік газеттер мен журналдарда баға аймақтарына бөліп жариялайды және жарияланған деректерді одан әрі пайдалануды ұсынады. Кадастрлық бағалаудың жарияланған нәтижелерін талқылағаннан кейін ол жергілікті өзін-өзі басқару органының шешімімен бекітіледі және ұлттық жер кадастрына енгізіледі, ол келесі жылдың басынан бастап күшіне енеді.

Жылжымайтын мүлікті кадастрлық бағалаудың кешенді жоспарының ажырамас бөлігі ретінде қалалық жерлерді кадастрлық бағалау нәтижелерін келесі мақсаттарда пайдалануға болады:

- жер кадастрының ұлттық автоматтандырылған жүйесін құру;
- жер учаскелерін реттеу үшін салық салу базасын қалыптастыру;

- аумақтық және экономикалық аймақтарға бөлу жоспарларын нақтылау; - муниципалды жер үшін жалдау ақысын белгілеу;
- тендерлер мен аукциондарда меншік құқығын сатудың немесе ұзақ мерзімді жалдаудың бастапқы бағасын анықтау; [2]
- қала дамуының ең ақылға қонымды және перспективалы бағытын растау;
- жергілікті билік органдарына хабарлау және жер нарығындағы әртүрлі субъектілерге ақылы қызмет көрсету;
- жер және ипотекалық бағалы қағаздар нарығын құру.

Сонымен қортындылай келе, жерді мемлекеттік кадастрлық бағалау - бұл жердің кадастрлық құнын анықтау әдісі бойынша біркелкі, ол жерді мақсатына және функционалды пайдалану түріне қарай жіктеу негізінде жүзеге асырылады және жер, қала құрылысы, орман, су және басқа да кадастрлар деректерін ескере отырып жүзеге асырылады. Жаппай бағалау- бұл стандартты процедуралар мен статистикалық талдауды қолдана отырып, белгілі бір күнгі жағдай бойынша жылжымайтын мүлік топтарын жүйелі бағалау.

Жердің сапасын есепке алу және кадастрлық бағалау:
нысаналы мақсатын ескеріп, жер учаскесін пайдалану тиімділігін айқындау;
жер учаскесін жеке меншікке сатқан кезде оның бағасын (жер учаскесін жалдау құқығын сату төлемін) анықтау;
салық салу;
жер учаскесін мемлекеттік мұқтаждықтар үшін мәжбүрлеп алып қою кезінде және иеліктен айыру жағдайында соттың сатып алу бағасы мен төлем мөлшерін айқындауы мақсатында жүргізіледі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексі.
2. Порядок ведения государственного земельного кадастра в Республике Казахстан. //Сб. нормативно-правовых актов. – Алматы: Жети жаргы, 1998. – С. 139-152.
3. Порядок залога земельных участков и прав землепользования в обеспечение ипотечных кредитов. Земельное законодательство Республики Казахстан. //Сб. нормативно-правовых актов. – Жети жаргы, 1998. – С. 153-156.3. Ozeranskaya, N., Agricultural land management in the system of sustainable rural development in the Republic of Kazakhstan. [Text] / beldina, R. Kurmanova, G., Moldumarova, Z., Smunyova, L. // International Journal of Civil Engineering and Technology, -2018. -No9(13). -С. 1500–1513.

ОӘЖ 631.115.2

ЖЕР КАДАСТРЫН ЖҮРГІЗУДІ АВТОМАТТАНДЫРУ

**Қайырбеков Мақсат Мейірбекұлы,
Тұрғаналиев Қайнар Ганмиржанұлы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультетінің студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аннотация:** Жер кадастрын автоматтандыру цифрлық заманда тиімді жерге орналастыруды іске асыру үшін өзекті тақырып болып табылады. Бұл мақалада жер кадастрын жүргізуді автоматтандырудың өткен тарихы мен қазіргі күндегі орны, артықшылықтары мен жетістіктері көрсетілген.*

***Түйінді сөздер:** Жер кадастры, мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі (МЖК ААЖ), географиялық ақпараттық жүйе.*

Жер ресурстары – баламасыз және сарқылмайтын бірден-бір табиғи байлық, әрбір мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық әл-ауқатының негізі. Олар тұтастықты анықтайды және дамудың негізін құрайды.

Табиғи ресурс ретінде жер ландшафттардың белгілі бір түрлерін құрайтын кеңістік, рельеф, топырақ жамылғысы, өсімдіктер, жер қойнауы, сумен сипатталатын табиғи ортаның ең маңызды бөлігі ретінде әрекет етеді. Сонымен бірге жер, ең алдымен, адамның өмір сүру жағдайын қамтамасыз ететін экологиялық, әлеуметтік-экономикалық категория.

Осыған байланысты жерге орналастыру шараларымен бірге жерді ұтымды пайдалану мен қорғауды ұйымдастырудың ең қуатты тетіктері болатын кадастрлық жүйелерге басты мән берілуі керек.

Мемлекеттік жер кадастры – Қазақстан Республикасы жерінің табиғи-шаруашылық жағдайы, жер учаскелерінің орналасқан жері, нысаналы пайдаланылуы, мөлшері мен шекарасы, олардың сапалық сипаттамалары, жер пайдалану мен жер учаскелерінің кадастрлық құны туралы мәліметтердің жүйесі. Мемлекеттік жер кадастры жер учаскелеріне құқық субъектілері туралы мәліметтерді де қамтиды. Қазақстан Республикасында мемлекеттік жер кадастры мемлекеттік органдарды, жеке және заңды тұлғаларды жер және жекелеген жер учаскелері туралы ақпаратпен қамтамасыз ету мақсатында жүргізіледі.

Кадастрды жүргізу жөніндегі қызмет мемлекеттік монополияға жатады және оны мемлекеттік жер кадастрын жүргізетін «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы жүзеге асырады[1].

Кадастрда әрбір жер учаскесі үшін оны кеңістікте бірімәнді бөлуге, мөлшерін және орналасқан жерін айқындауға мүмкіндік беретін сәйкестендіру сипаттамалары, сондай-ақ учаскенің кадастрлық бағалау құны белгіленеді.

Кадастрдың құрамына жер учаскесінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар туралы ақпарат кіреді.

Дүние жүзінде ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуын ескере отырып, мемлекетте жерді тиімді пайдалану және оны жүйелі түрде есепке алудың қажеттілігі туындайды.

1998-99 жылдары Қазақстан бұрын-соңды болмаған әрекетке барды. Жылжымайтын мүлікті тіркеу пилоттық жобасы бойынша Әділет министрлігі арқылы 147 ArcView және 5 ArcInfo лицензиясы сатып алынып, мамандардың жеткілікті саны оқытылды. ГАЖ

жылжымайтын мүлікті тіркеу жүйесіне белсенді түрде енгізілетіні белгілі болды. Бірақ жобаның бір бөлігі болған ГАЖ екінші жоспарға ысырылды, бұл сала одан әрі дамымай қалды. Жобаның басталуы күтпеген жерден басқа мекемеде, географиялық ақпараттық жүйелерге тікелей мүдделі ұйымда жылжымайтын мүлікті тіркеу пилоттық жобасының қатысушысы болған Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару агенттігінде нәтиже берді[2].

Қазақстан Республикасында, сондай-ақ бүкіл посткеңестік кеңістіктегі географиялық ақпараттық жүйелер соңғы онжылдықта ретсіз дамыды. Сондай-ақ мұндай жүйелерді құру тұжырымдамалары болған жоқ. Жалпы, мемлекет экономикасының дамуын қолдаудың қуатты аналитикалық құралдарының бірі ретінде ГАЖ-ды толыққанды енгізу бастапқы кезеңде болды.

Автоматтандырудың алғашқы қадамы Астана қаласының ГАЖ арқылы жасалған кадастрлық картасы болды. 2002 жылдың көктемінде жылжымайтын мүлікті тіркеу пилоттық жобасының нәтижелері өзін көрсетті. DATA+ көмегімен ArcView 3.1 лицензиялары 1998 жылы төленген техникалық қолдауымен ArcView 8.1 нұсқасына жаңартылды. Содан бері жер кадастры дамуға жаңа серпін алды. Астана қаласы бойынша барлық деректер түрлендіріліп, геодеректер базасының жаңа форматында көрсетілді.

ArcGIS 8 топологиялық құралдарын пайдалану барлық контурлардың аймақтарын нақтылауға және нәтижелерді ресми деректерде пайдалануға мүмкіндік берді.

ArcGIS интуитивті интерфейсіні кадастрлық қызмет мамандары қысқа мерзімде игерді. Оның өлшеусіз мүмкіндіктері болашақта орасан зор тапсырмаларды қоюға мүмкіндік берді[2].

Нәтижесінде Қазақстан Республикасында жер кадастрын жүргізуді автоматтандырудағы және жер қатынастар саласындағы жетістігі Мемлекеттік Жер Кадастрының Автоматтандырылған Ақпараттық Жүйесі (МЖК ААЖ) құрылады.

Қазақстан өзінің жер кадастрын және оның мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесін (МЖК ААЖ) ТМД елдері арасында бірінші болып құрды[3].

Мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі және техникалық қамтамасыз ету басқармасы Жер кадастры және жылжымайтын мүлікті техникалық тексеру Дирекциясының құрылымдық бөлімшесі болып табылады. МЖК ААЖ Қазақстан Республикасы әкіметінің 2000 жылғы 30 маусымдағы № 991 «Қазақстан республикасының салық төлеушілерінің біркелкі автоматтандырылған деректер банкі құру туралы» және 2000 жылғы 25 қыркүйектегі №1449 «Сандық геоақпараттық жүйелер негізінде Қазақстан Республикасы табиғи объектілерінің бірыңғай мемлекеттік кадастрлар жүйесін құру туралы» қаулысы, «ЖерҒӨО» 2003 жылғы 17 ақпандағы № 24 бұйрығы негізінде құрылды. Қазақстан өзінің жер кадастрын және оның мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесін (МЖК ААЖ) ТМД елдері арасында бірінші болып құрды. Негізгі мақсаты – мемлекеттік жер кадастрының деректер қорын жүргізу және жүйелеу, жинау, алып жүру, енгізу. МЖК ААЖ тек қана ақпараттық жүйе болып қала шектеліп қоймайды. Жүйе республикалық деректер базасын бағдарламалық-аппараттық қамтамасыз етеді, мұрағаттайды және кепілдендіреді[3].

Сонымен қатар, ААЖ мемлекет азаматтарына тиімді және ресми түрде қызмет көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жер кадастры және оның ААЖ әлемдік стандарттарға сәйкес келетін біртұтас жүйе болып табылады, ол елдің бүкіл аумағында мамандандырылған кәсіпорындармен бірыңғай әдістеме мен технология бойынша жүргізіледі. Яғни, МЖК ААЖ әзірге тік және көлденең инфрақұрылымы бар және басқа мемлекеттік ақпараттық жүйелермен және деректер базаларымен, соның ішінде Қазақстан Республикасының электрондық үкіметімен тығыз өзара әрекеттесетін республикалық

масштаптағы кеңістіктік деректер бойынша республикадағы жалғыз ақпараттық жүйе болып табылады. Әлемдік талаптарға сәйкес келуіне байланысты МЖК ААЖ қажет болған жағдайда ұқсас халықаралық жүйелерге оңай интеграциялануы мүмкін. Бұл жұмыс ArcGIS бағдарламалық өнімін әзірлеуші әйгілі ESRI (АҚШ) компаниясы сыйлығымен марапатталды. 2012 жылы МЖК ААЖ мемлекет өнеркәсіптік пайдалануға қабылдады[4].

Қазақстан Республикасының жер кадастрын сауатты жүргізуі және жаңа заманның талаптарына сай оын автоматтандыруы мемлекеттің экономикалық дамуын көрсетеді. Азаматтарға қолжетімді қызмет көрсету, деректер базасын қорғау, жер қатынастарын реттеу сияқты басқа да міндеттерді атқаруы автоматтандырудың қоғамда елеулі әсері мен орнын айқындайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік жер кадастрын жүргізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2014 жылғы 23 желтоқсандағы № 160 бұйрығы, URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1400010147>
2. Жанат Алтаев, ГИС и земельный кадастр Казахстана, URL: <https://aisgzk.kz/aisgzk/ru/content/6-1/>
3. <https://aisgzk.kz/aisgzk/kz/content/1-1>
4. О.Ә.Әліпбеки, М.М.Молдабеков, Перспективы развития геоинформационных ресурсов Казахстана // Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының баянадамалары, 2014, 27-30 б, URL: [http://rmebrk.kz/journals/83/0%20\(5\).pdf#page=27](http://rmebrk.kz/journals/83/0%20(5).pdf#page=27)

ОӘЖ 631.115.2

ЖЕРДІҢ (ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ) МЕМЛЕКЕТТІК КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕБІН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Есенгелді Назым Ғалымқызы,
Талғатқызы Әмина

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аннотация: Ұсынылып отырған мақалада жер мен жылжымайтын мүлік объектілерінің мемлекеттік кадастрлық есебін ұйымдастырудың және жетілдірудің заманауи тәсілдері қарастырылған. Қазіргі кездегі кадастрлық есеп жүргізуге әзірленген жүйелердің артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетіле отырып, кадастрлық есепті үш өлшемді модельдер арқылы ұйымдастыру жұмысы ұсынылған.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасының мемлекеттік жер кадастры, кадастрлық есеп, цифрландыру, МЖК ААЖ, 3D кадастр, автоматтандырылған деректер базасы

Қазақстан Республикасының жер кадастры мақсаты бойынша көп мақсатты кадастр болып табылады, өйткені ол құқықтық, экономикалық, экологиялық, қала құрылысы, басқару және басқа да мәселелердің кең ауқымын шешуге арналған ақпараттарды қамтиды. Кадастр – Қазақстан Республикасы жерінің табиғи-шаруашылық жай-күйі, орналасқан жері, нысаналы пайдаланылуы, жер учаскелерінің мөлшері мен шекаралары, олардың сапалық жағдайы туралы мәліметтер жүйесі.

Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу республиканың бүкіл аумағында бірыңғай технологияны пайдалана отырып, жер учаскелерінің сапалық және сандық сипаттамаларын, оның шекараларын және орналасқан жерін, сондай-ақ жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар туралы мәліметтерді қамтитын автоматтандырылған ақпараттық жүйе арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жер кадастрын жүргізу жөніндегі қызметті «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы жүзеге асырады және мемлекеттік монополияға жатады[1].

Мемлекеттік жер кадастры деректері жерді пайдалану мен қорғауды жоспарлау, жерге орналастыру, шаруашылық қызметті бағалау және жерді тиімді пайдалану мен қорғауға байланысты өзге де қызметті жүзеге асыру кезінде қолданылады.

Кадастрлық тіркеу – бұл заң нормаларымен белгіленген және меншік иесінің учаскеге, ғимаратқа және басқа да мүлікке меншік объектісі ретінде билік ету құқығын қалыптастыратын жылжымайтын мүлікті тіркеу жүйесі. Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан жер учаскелері жерге меншік нысанына, жер учаскелерінің нысаналы мақсатына және оларды пайдаланудың рұқсат етілген сипатына қарамастан, кадастрлық есепке алуға жатады[2].

Жер учаскелерін кадастрлық есепке алу олардың орналасқан жерінде бірыңғай әдістеме бойынша жүргізіледі.

Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтері мемлекеттік ақпараттық ресурс болып табылады. Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру топографиялық-геодезиялық, аэроғарыштық, картографиялық, жерге орналастыру жұмыстарын, топырақ зерттеу, геоботаникалық зерттеулер мен ізденістер, жер мониторингі жөніндегі жұмыстарды, жерді сандық және сапалық есепке алуды жүргізумен, нақты жер учаскесіне жер-кадастр ісін жасаумен, жер-кадастр карталарын, жер учаскесіне сәйкестендіру құжатын, жер-кадастр жоспарын дайындаумен қамтамасыз етіледі.

Кадастрды қазіргі заманғы ұйымдастыру жер қатынастар саласындағы өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі қоғамда кеңістіктік деректер туралы цифрлық ақпарат мемлекеттік басқарудың маңызды стратегиялық ресурсы және оның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуының кілтіне айналды. Елде әртүрлі кәсіпорындардың өндірістік қызметі нәтижесінде алынған мәліметтердің үлкен көлемі жинақталған. Бірақ жинақталған мәліметтердің үлкен көлемі мен құрылымсыздығы ақпараттық тосқауыл туғызады, кейде осы ақпарат негізінде ақпарат алмасу және басқару процестеріне кедергі туындайды. Орналасқан жері туралы ақпаратқа нарықтың жаңа талаптары және ақпараттық технологиялардың дамуы жаңа шешімдерді іздеуді қажет етеді. Бұл жағдайдан шығудың жолы тұтынушылардың электронды түрде кеңістіктік деректерге қол жеткізуін және оларды тиімді пайдалануын қамтамасыз ететін жағдайлар жасаудан көрінеді[3].

Мемлекет басшысы 2023 жылғы 5 сәуірде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастары саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді цифрландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды, оның шеңберінде Жер ресурстары мен жылжымайтын мүліктің бірыңғай базасын жер және құқықтық кадастрлар базасын біріктіру жолымен цифрландыру жөнінде түзетулер қабылданды. Осы түзетулер Қазақстан Республикасының бүгінгі

күндегі мемлекеттік жер кадастрының автоматтындрылған ақпараттық жүйелерінің қазіргі заманғы ұйымдастырылуы мен жетілдіруінің қажеттіліктерін көрсетеді[4].

Жер кадастрын жүргізу үшін Мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі (МЖК ААЖ) және жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры (ЖМБМК) бағдарламасы әзірленді.

Мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі және техникалық қамтамасыз ету басқармасы Жер кадастры және жылжымайтын мүлікті техникалық тексеру Дирекциясының құрылымдық бөлімшесі болып табылады. Орталық - Қазақстан Республикасы әкіметінің 2000 жылғы 30 маусымдағы № 991 «Қазақстан республикасының салық төлеушілерінің біркелкі автоматтандырылған деректер банкі құру туралы» және 2000 жылғы 25 қыркүйектегі №1449 «Сандық геоақпараттық жүйелер негізінде Қазақстан Республикасы табиғи объектілерінің бірыңғай мемлекеттік кадастрлар жүйесін құру туралы» қаулысы, «ЖерҒӨО» 2003 жылғы 17 ақпандағы № 24 бұйрығы негізінде мемлекеттік жер кадастрының деректер қорын жүргізу және жүйелеу, жинау, алып жүру, енгізу мақсатында құрылды. МЖК ААЖ республикалық деректер базасын бағдарламалық-техникалық қамтамасыз ету, дерек қорын мұрағаттау мен кепілді және толық қалпына келтіру, деректердің бүтіндігі мен дұрыстығын тексеру қызметтерін орындайды. Бұл жүйенің тиімділігімен қатар кемшіліктерінде тізіп айтуға болады. Сондай кемшіліктердің бірі – әрбір жер учаскесі туралы толық ақпараттың көрсетілмеуі, дерек қорлардың жаңартылып отырмауы, ақпараттық базаның баяу жұмыс істеуі және кез-келген уақытта қолжетімсіздігі.

Қазақстан Республикасындағы келесі мемлекеттік кадастр жүйесі – жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастр бағдарламасы. "Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры" ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану қағидалары Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 14-бабы 1-тармағының 4-8 тармақшасына және "Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 18-1-бабы 4-8 тармақшасына сәйкес әзірленді және жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану тәртібін белгілейді. Бұл жүйе келесідей міндеттерді атқарады: жылжымайтын мүлікке арналған деректерді біріктіру, жер учаскелерінің, ғимараттардың, құрылыстар мен құрылысжайлардың кеңістіктік деректерін есепке алуды енгізу, жылжымайтын мүлікке құқықтарды (құқықтар ауыртпалығын) тіркеуді және есепке алуды қамтамасыз ету, жылжымайтын мүлікке құқық белгілейтін құжаттарды электрондық түрде жүргізу және басқару.

Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу жүйесін қазіргі заманғы дамыту республикадағы инвестициялық белсенділікті арттыруға және өркениетті жылжымайтын мүлік нарығының инфрақұрылымын құруға бағытталған. Қазіргі заманғы жетілдіру мен ұйымдастыру десек ең алғаш цифрландыру есімізге түседі. Цифрландыру процесі бүгінде әлемнің барлық дерлік елдеріне қатысты. Бұл ретте әр ел өзінің цифрлық даму басымдықтарын анықтайды. Қазіргі уақытта әлемнің 15-тен астам елі цифрландырудың ұлттық бағдарламасын жүзеге асыруда[5].

Кеңістіктік деректерді бір жүйеге келтіру, әзірлеу және өзекті күйде ұстау үшін бірыңғай координаттар жүйесі бойынша құрылған мемлекеттік жер кадастры және геодезиялық қамтамасыз ету жүйесін жаңғырту қажет, ол бірыңғай форматтар мен мәліметтерді пайдалана отырып, ашық пайдаланылатын карталарда көрсетілуі тиіс.

Шашыраңқы кадастрлардың автоматтандырылған базасын интеграциялау, жер және қала құрылысының автоматтандырылған деректер базасын бір ақпараттық кеңістікке біріктіру, әрбір жаңадан пайда болған объект, мейлі ол тұрғын үй болсын, жол болсын, кез келген уақытта рәсімдерді автоматтандыруды қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды жүргізу қажет. Мұндай тәсіл әртүрлі деңгейлерде орналасқан жылжымайтын мүлік

объектілерін, оның ішінде күрделі конфигурациядағы көпқабатты ғимараттарды, бірегей объектілерді, көпірлерді, инженерлік коммуникацияларды, жерасты құрылыстарын және олардың құрылымдық элементтерінің проекцияларының жылжымайтын мүлік объектісінің контурымен қиылысуымен байланысты басқа да объектілерді мемлекеттік кадастрлық есепке алу кезіндегі бар проблемаларды шешуге бағытталған.

Жылжымайтын мүлік объектілерінің үшөлшемді модельдерін (3D-модельдер) есепке алудың заңнамалық мүмкіндігіне, геоақпараттық технологиялар мен геопорталдық шешімдердің, 3D-кадастрға жарамды заманауи геодезиялық жабдықтар мен бағдарламалық қамтамасыз етудің болуына, сондай-ақ ғимараттардың ақпараттық үшөлшемді модельдеуін дамытуға және аумақтарды басқару кезінде "ақылды қала" тұжырымдамасын іске асыруға қарамастан, үш өлшемді жұмыстар Қазақстанда жүргізілмейді. Бұл қайшылық, ең алдымен, тұрмыстық ерекшеліктерді ескере отырып, жылжымайтын мүлік объектілерін үш өлшемді модельдеу бойынша кадастрлық жұмыстарды орындау үшін тиісті ғылыми-әдістемелік негіздеменің болмауына байланысты.

Бірыңғай 3D кадастр деректер базасын құру жер учаскелерін өтініш берушілер ұсынған құжаттар бойынша ғана емес, сонымен қатар тікелей жер кадастрында қамтылған мәліметтер бойынша да тіркеуге мүмкіндік береді. Жылжымайтын мүліктің ерекше экономикалық және әлеуметтік құндылығын ескере отырып, мемлекет жылжымайтын мүліктің айналымына байланысты процестерді дәрежеде болжауға және бақылауға мүмкіндік береді.

Біріктірілген дерекқордан алынған ақпаратты тұтынушыларға бұл құқық иеленушіні анықтауға, жылжымайтын мүлік объектісінің құқықтық режимін, тіркелген құқықтың түрін және оған бар ауыртпалықтарды анықтауға мүмкіндік береді, мәмілелерге қатысушылардың сатып алынатын құқықтарға болашақ талаптардан кепілдіктерін күшейтеді. Іске асыру нәтижесінде жер қатынастары, сәулет, құрылыс, қоршаған ортаны басқару және қоршаған ортаны қорғау, геология, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық және ауыл шаруашылығы салаларында халыққа көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігі мен сапасы артуы тиіс[6].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1.«Қазақстан Республикасында мемлекеттік жер кадастрын жүргізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2014 жылғы 23 желтоқсандағы № 160 бұйрығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1400010147>
- 2.А. Б. Есмаганбетова, Д.РД. Р.утканова, О.О. Дуйсенбекова Применение базовой модели стандарта ISO 19152:2012 Geographic Information – Land Administration Domain Model в государственном кадастре недвижимости Республики Казахстан // Актуальные проблемы современной науки в XXI веке [Электронный ресурс], 2019, «Мир науки», 16-19 с, <https://elibrary.ru/item.asp?selid=37602392&id=37602269>
- 3.Широкова А. А. Ведение государственного земельного кадастр в Республике Казахстан // Современные вопросы землеустройства, кадастра и мониторинга земель, 2016, Тюмень, 199–202 с, [h199–202 www.elibrary.ru/item.asp?selid=27616718&id=27616653](http://www.elibrary.ru/item.asp?selid=27616718&id=27616653)
- 4.Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 5 сәуірдегі № 221-VII ҚРЗ, <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/533589?lang=kk>
- 5."Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры" ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2023 жылғы 16 тамыздағы № 303 және Қазақстан Республикасы Әділет министрінің м.а. 2023 жылғы 21 тамыздағы № 602 бірлескен бұйрығы
- 6.<https://aisgzk.kz/aisgzk/kz/content/1-1>

ООЖ 631.115.2

САЛЫҚ САЛУ МАҚСАТТАРЫ ҮШІН ЖЕРДІ АЙМАҚТАРҒА БӨЛУ

**Наурызбай Альбина Мұратқызы,
Абубакирова Аяулым Әбдібекқызы**

С.Сейфуллин атындаты Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Біздің мақала Мемлекеттік жүйеде маңызды болып табылатын Салық салу мақсаттары үшін жерді аймақтарға бөлуді қарастыра отырып зерттедік. Жер салығының маңызы оны аймақтарға бөлудің ерекшеліктерімен маңыздарын түсіне отырып осы мақаланы жаздық.*

***Тірек сөздер:** Салық, Жер ресурсы, Жер учаскесі, аймақтарға бөлу*

Жеке тұлғалар мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржыларының бір бөлігін жерге төлем ретінде мемлекеттің өзіне алуын жер салығы деп атаймыз. Әр мемлекеттің салық жүйесі оның ерекшелігін көрсетеді. Әлемде бірдей салық жүйелері бар мемлекеттер жоқ.

Жер салығының негізгі мақсаты — экономикалық тәсілмен жер қорын тиімді пайдалануды қамтамасыз ету және бюджетке түсім түсіру арқылы жер қорын сақтау, жердің құнарлылығын, сапасын жақсарту шараларын қаржыландыру. Салық жүйесі бірге пайда болды және ол арқылы мемлекет дамуда. Салықты есептеу әрбір жер учаскесі бойынша жеке-жеке салықтық базаға тиісті салық мөлшерлемесін қолдану арқылы жүргізіледі. Жер учаскесін иелену құқығы немесе пайдалану құқығы тоқтатылған жағдайда жер салығы жер учаскесін пайдаланудың іс жүзіндегі кезеңі үшін есептеледі.

Жер салығы бюджетке жер учаскесінің орналасқан жері бойынша төленеді. Ортақ үлестік меншіктегі салық салу объектілері бойынша салық осындай объектілердің жалпы алаңындағы әрбір меншік иесінің үлесіне пропорционалды есептеледі.

Жер салығы шаруашылық және өзге де нәтижелерге байланысты емес жер иесінің және жер пайдаланушының қызметі және жыл сайын есептеледі салық заңнамасында белгіленген ставкаларды қолдану арқылы жер учаскесінің ауданына салынатын салық

Жер салығы – тұрақты не уақытша пайдалануға берілген жер телімі (жер үлесі) үшін заң жүзінде бюджетке төленетін міндетті ақшалай төлемдер. Жер салығын салу нысаны жер телімі (жер үлесі) болып табылады. Жер салығы меншікті салықтарға жатады. Салық салу мақсатында барлық жерлер олардың нысаналы арналымы мен тиістілігіне қарай санаттарға бөлді. Жердің белгілі бір немесе өзге санаттарға жататындығы жер заңнамасымен белгіленетін болды.

Салық салу мақсатындағы барлық жерлер оладың арналған нысанасы мен тиесілілігіне қарай мынадай санаттарға және салық салу объектілеріне бөлінеді:

- ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерге;
- елді мекендер жерлеріне;
- өнеркәсіп, көлік, байланыс, қорғаныс және өзге де шаруашылық емес мақсаттағы жерлерге;
- ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлеріне, сауықтыру, реакциялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жерлерге;
- орман қорының жерлеріне;
- су қорының жерлеріне;

- запастағы жерлерге жатқызылуына қарай қарастырылады.

Салық мөлшерлемелері жердің сапасына, тұрған орнына, сумен қамтамасыз етілуіне қарай сараланған және жер алаңының бір өлшеміне гектарға, шаршы метрге белгіленген. Базалық мөлшерлемелерге Үкімет жыл сайын белгілейтін болды. Бюджетке жер салығы жер учаскесінің орналасқан жері бойынша төленетіні заңмен бекітілді.

Жердің белгілі бір немесе өзге санатқа жататындығы Қазақстан Республикасының жер туралы заң актілерімен белгіленеді. Елді мекендер жерлері салық салу мақсаты үшін мынадай екі топқа бөлінген:

1. Тұрғын үй қоры, соның ішінде олардың жанындағы құрылыстар мен ғимараттар орналасқан жерлерді қоспағанда елді мекендер жерлері;

2. Тұрғын үй қоры, соның ішінде олардың жанындағы құрылыстар мен ғимараттар орналасқан жерлер.

Мыналар салық салу объектісі болып табылмайды: елді мекендердің ортақ пайдалануындағы жер учаскелері, алаңдар, көшелер, жолдар, өткелдер, жағалаулар, парктер, скверлер, су қоймалары, жағажайлар, зираттар және халықтың мұқтаждарын қанағаттандыруға арналған өзге де объектілер алып жатқан және соларға арналған жерлер елді мекендердің ортақ пайдалануындағы жерлерге жатады. Ортақ пайдаланудағы мемлекеттік автомобиль жолдары желісі алып жатқан жер учаскелері. Ортақ пайдаланудағы кесіп берілеген белдеудегі мемлекеттік автомобиль жолдары желісі алып жатқан жерлерге жер алаптары, көлік жүріп өтетін тарамдар, жол салымдары, жасанды құрылыстар, жол бойындағы резервтер мен өзге де жол қызметін көрсету жөніндегі құрылыстар, жол қызметінің қызметтік және тұрғын үй-жайлары, қардан қорғау екпелері мен жасыл желектер орналасқан жерлер.

Аймақтарға бөлу- жер аумағын оның нысаналы мақсаты мен пайдалану режимін белгілей отырып айқындау. Жерді аймақтарға бөлуді белгілі бір деңгейде ұйымдастыруды тиісті атқарушы органдары жүзеге асырады, жерді аймақтарға бөлу жобасын тиісті өкілетті органдар бекітеді. " Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 2 қыркүйектегі № 890 қаулысын іске асыру мақсатында жер учаскелерін жалға алу құқығы", Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару Агенттігінің Жер ресурстары және жерге орналастыру мемлекеттік ғылыми-өндірістік орталығы елді мекендерде (қалаларда) салық салу мақсаттары үшін жерді бағалық аймақтарға бөлу және жерді аймақтарға бөлу бойынша уақытша әдістемелік нұсқаулар әзірледі.

Барлық санаттағы жерлер аймақтарға бөлуге жатады:

- ауыл шаруашылығы мақсатындағы;
- елді мекендер;
- өнеркәсіп, көлік, байланыс, ғарыш қызметінің, қорғаныстың, ұлттық қауіпсіздіктің мұқтаждары үшін және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер;
- ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы;
- орман қоры;
- су қоры;
- босалқы жерлер.

Жерді аймақтарға бөлу кезінде мынадай факторлар ескеріледі:

- табиғи және экономикалық жағдайлар;
- жердің нысаналы мақсаты;
- жердің сапалық жағдайы, олардың өнімділігі мен бағасы;
- жердің экологиялық жағдайы;
- әртүрлі санаттағы жерлерді пайдаланудың ерекше немесе арнайы режимі және басқалар.

Орналасу критерийі бойынша аймақтарға бөлу

Аудандастырудың бұл әдісі ренталық факторлардың мәні арқылы бағалау аймақтарының түзету коэффициенттерін анықтауға негізделген.

Таспа құраушы факторлардың мәні келесі салыстырмалы коэффициенттермен көрсетіледі:

- қоғамдық орталықтарға қолжетімділік;
- инженерлік жабдықтар, абаттандыру және көліктік қолжетімділік;
- мәдени-тұрмыстық қызмет көрсету;
- Тарихи, ландшафттық, эстетикалық;
- қоршаған орта жағдайы;
- инженерлік-геологиялық;
- рекреациялық.

Бірлікке келтірілген факторлардың мәндері: қол жетімділіктің орташа қашықтығына және жер учаскесінің инженерлік инфрақұрылымымен толық қамтамасыз етілуіне; Әлеуметтік және мәдени-тұрмыстық қызмет көрсету объектілерімен қамтамасыз етілуіне; қалыпты геологиялық жағдайларға және елді мекен бойынша базалық мөлшерлемеге сәйкес келетін теріс экологиялық факторлардың болмауына есептелген.

Табиғи немесе жасанды рекреация, жер учаскесінің беделі, нарықтық инфрақұрылымның жоғары кірісті объектілері және элиталық ғимараттар болған кезде есептеулерде 2 арттыру коэффициенті қолданылады.

Төмендету коэффициенттері объектінің қоғамдық қызмет көрсету орталықтарынан қашықтығына, инженерлік инфрақұрылым элементтерінің болмауына және қоршаған ортаның экологиялық жағдайына байланысты.

Жалпы алғанда, түзету коэффициенті жер учаскесінің қала құрылысы құнын көрсетеді.

Бағалау кварталының шекараларында түзету коэффициенттерін есептеу кезінде мынадай талаптарға жауап беретін құрылыс массивтері айқындалады: қабаттылығы бойынша бірдей; нысаналы мақсаты бірдей; қала құрылысы құндылығы бойынша бірдей; құрылыс массивтерінен тыс нысаналы пайдалануы немесе сәулеті бойынша оларға сәйкес келмейтін жекелеген ғимараттар бөлінеді.

Түзету коэффициенті әрбір массив пен жалғыз объект бойынша бағалау тоқсанының шекарасында есептеледі. Бағалау тоқсандары бойынша орташа түзету коэффициенттерінің мәндері елді мекеннің кадастрлық картасына жазылады.

Мәні жағынан бірдей немесе жақын коэффициенттері бар бағалау кварталдары бөлек аймақтарға біріктіріледі.

Бір аймаққа бірнеше жер-кадастрлық кварталдар енгізілуі мүмкін, бірақ сонымен бірге бір жер-кадастрлық кварталды әртүрлі аймақтарға бөлуге рұқсат етіледі. Бұл ретте аймақтардың шекаралары Жергілікті жерде нақты белгіленуі тиіс.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біздің бұл мақала арқылы жеткізгіміз келгені: Қазіргі заманда осы салық, жерге салынатын салық тақырыптары өте алшақ. қазіргі замандағы ес біліп ес жиған тұлғалардың білері аз. Осы жерге байланысты мамандықта оқып жатқан студент жастарымыздың да негізгі білімі салық туралы, салық салу мақсатындағы жерді аймақтарға бөлу туралы білімі мен тәжірибиелері аз. Қазіргі уақытта Қазақстанның нарыққа көшуіне байланысты экономика тиімді салық салу жүйесін құру маңызды мәнге ие болады. Осыған байланысты қажеттілік туындайды жердің базалық ставкаларына түзету коэффициенттерінің өзгеруі салық салу мақсаттары үшін жерді аймақтарға бөлу схемалары қазіргі заманғы талаптарға сәйкес.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Жер кодексі (20 Маусым 2003 жыл №442-).
2. Қазақстан Республикасының Салық кодексі (10 желтоқсан 2008 жыл №99-IV).
3. Жер кодексі Қазақстан Республикасы [https:// adilet.zan.kz/kaz/docs/V09BG00008](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V09BG00008)

ОӘЖ: 631.115.2

АУДАН ЖЕРЛЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН НЕГІЗДЕУ

Нұрланұлы Ернұр,
Султанов Даурен

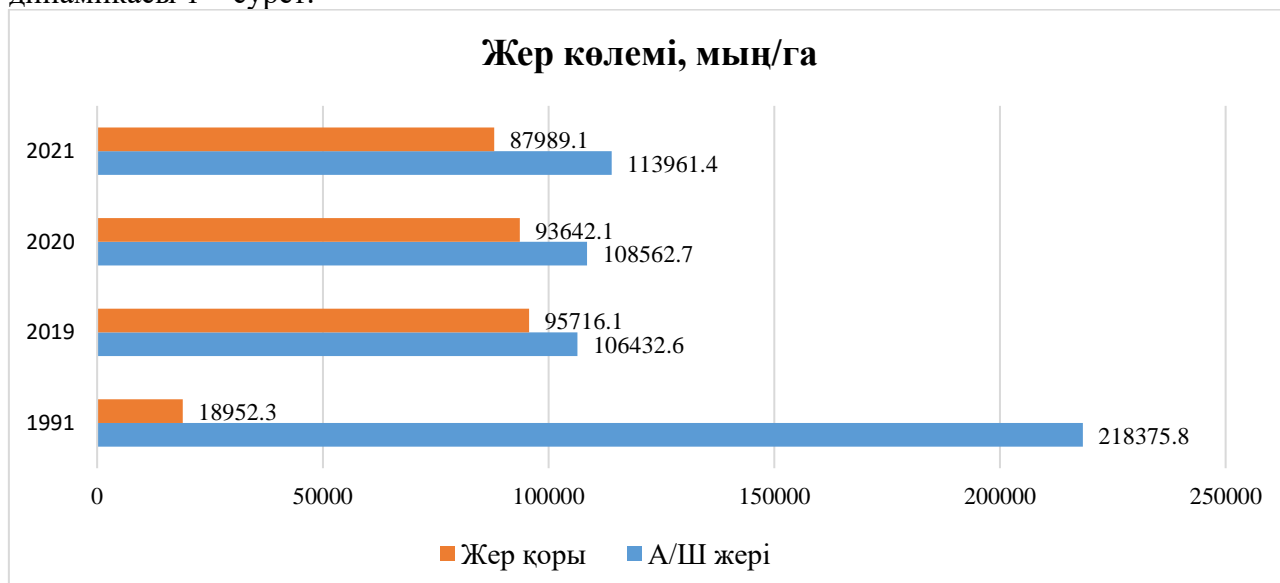
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КЕАҚ
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші – Беристенов А.Т.
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Біздің мақаламызда аудандар да және аудар маңында орналасқан жерлерді және жер ресурстарын тиімді пайдалану жолдарын негіздеп жұмыс жүргізу механизмдері қарастырылады.*

***Тірек сөздер:** Жер ресурстары, аудан жерлерін өңдеу, тиімді экономикалық бағалау, ішкі шаруашылық, урбанизация, бос жерлер, егін және мал шаруашылығы*

Аудан жерлерін тиімді пайдалану мемлекет алдындағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. 2021 жылға Қазақстан Республикасының босаңқы жерлері, барлық жердің 33,5% алып жатр, яғни 1/3 бөлігі. Ол қолданылмайтын бостан бос жатқан жерлер. Бос жерлер мемлекеттің түкпірінде ғана қалған жерлер емес сонымен қатар қала маңдарындағы немесе бұрынғы ауылшаруашылықтардан қалған жерлер болып табылады. Бос жерлер динамикасы бірқалыпты емес себебі бір жылдары адамдар жана жерлерді игеріп көбейтсе келесі бір жылдары ауылдардан қалаға көшу яғни урбанизация процессі жүреді. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер құрамына ауыл шаруашылығы алқаптары мен ауыл шаруашылығының жұмыс істеуіне қажетті ішкі шаруашылық жолдары, коммуникациялар, тұйық су айдындары, мелиорациялық жүйе, қора-жайлар мен ғимараттар орналасқан жер, сондай-ақ басқа да алқаптар жатқызылады.

1991 – 2021 жыл аралығында ауыл шаруашылық алқаптары мен жер қоры өзгеру динамикасы 1 – сурет.

1 – Сурет, Өзгеру динамикасы.[1][2]

Көріп тұрғанымыздай 2021 жылы 1991 жылға қарағанда ауыл шаруашылық қоры 52,19%-ға қысқарды, алайда бұл ауылшаруашылық қоры нашарлағандықтан емес тарихи

себептерге байланысты, Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін көп жерлерді өзіне қайтарып өз азаматтарына қайтарылды. Ал 2019 бен 2021 жылды салыстырғанда жыл сайын ауыл шаруашылық алаптары көбеюде, оған келесі себептер:

1. Мемлекеттен 49 жылға жерді кепілсіз қолданысқа жалға алу.
2. Орта және шағын жеке кәсіпке көмек беру. Өтеусіз кредиттікке грант
3. Ауылшаруашылық дамытуға арналған кәсіпкершіліктерге ауырмашылықтарды шешу немесе жеңілдіктермен қамтамасыз ету.

Ауылшаруашылығын жүргізу Егін және Мал шаруашылықтарына бөлінеді. Егін шаруашылығының 2020 жылы ауыл шаруашылығы дақылдарының нақтыланған егістік алқабы жалпы республика бойынша 22 582,3 мың гектарды құрады, бұл 2019 жылға қарағанда 2%-ға жоғары, одан дәнді (күрішті қосқанда) және бұршақты дақылдардың алқабы 15 878,4 мың гектарды және 3,1%-ға жоғары, майлы дақылдардың – тиісінше 2 905,1 мың гектар және 1,5%-ға, ашық топырақта өсірілген көкөністердің – 163,6 мың гектарды және 2,8%-ға, картоптың – 194,4 мың гектарды және 0,7%-ға.

Тазалағаннан кейінгі салмақта дәнді (күрішті қосқанда) және бұршақты дақылдарды жалпы жинау 2019 жылдың деңгейімен салыстырғанда 15,1%-ға жоғарылады және 20 065,3 мың тоннаны құрады, ашық топырақта өсірілген көкөністері– 4,9%-ға жоғарылады және 4 340,7 мың тоннаны құрады, бақша дақылдары – тиісінше 1,8%-ға және 2 425,1 мың тонна, картоп – 2,4%-ға және 4 006,8 мың тоннаға өсті. Бұл ретте майлы дақылдарды жалпы жинау 1,1%-ға азайды және 2 556,5 мың тонна құрады.

2019 жылғы деңгеймен салыстырғанда тазалағаннан кейінгі салмақта дәнді және бұршақты дақылдардың түсімі 12,3%-ға көбейді және 12,8 ц/га құрады. Ашық топырақтағы көкөністер (түсімділігі 2,1%-ға өсті), бақша дақылдары (1,8%-ға), картоп (1,6%-ға) үшін осы жыл аса өнімді болды. 2 – кесте [3].

Атаулары	Нақтыланған егіс алқабы мың/га	2019 жылға, %	Жалпы жинау мың/т	2019 жылға, %	Түсім ділік, 1 ц/га	2019 жылға, %
Дәнді және бұршақты дақылдар	15 878,4	103,1	20 065,3	115,1	12,8	12,3
Майды дақылдардың тұқымдары	2 905,1	101,5	2 556,5	98,9	9,5	102,1
Ашық топырақта өсірілген көкөністер	163,6	102,8	4 340,7	104,9	265,9	102,1
Бақша дақылдары	101,9	99,9	2 425,1	101,8	238,8	101,8
Картоп	194,4	100,7	4 006,8	102,4	206,7	101,6

1 – кесте. 2020 жылы ауыл шаруашылығы дақылдарының түсімі.

Қазақстанның аграрлық картасын айтатын болсақ 2022 жылға алғанда Қазақстанның аймақтары келесі мөлшерде астық ала алды: Қостанай облысы 5,4 млн тонна, Ақмола облысы - 5,3 млн тонна, Солтүстік Қазақстан облысына - 4,5 млн тонна астық берді. Қазақстанның солтүстігіне еліміздің майлы дақылдарының егіс алқаптарының жартысына жуығы, 1,5 млн гектардан астам жер тиесілі. Мұнда ауданы 800 мың га Солтүстік Қазақстан облысы көш бастап тұр, одан әрі Қостанай облысы - 460 мың га, Ақмола облысында - 300 мың га майлы дақылдар. Павлодар облысы орналасқан, онда үлкен аумақтарда майлы дақылдар өседі, шамамен 250 мың га: 2022 жылы мұнда 190 мың га күнбағыс және 60 мың га зығыр егілді.

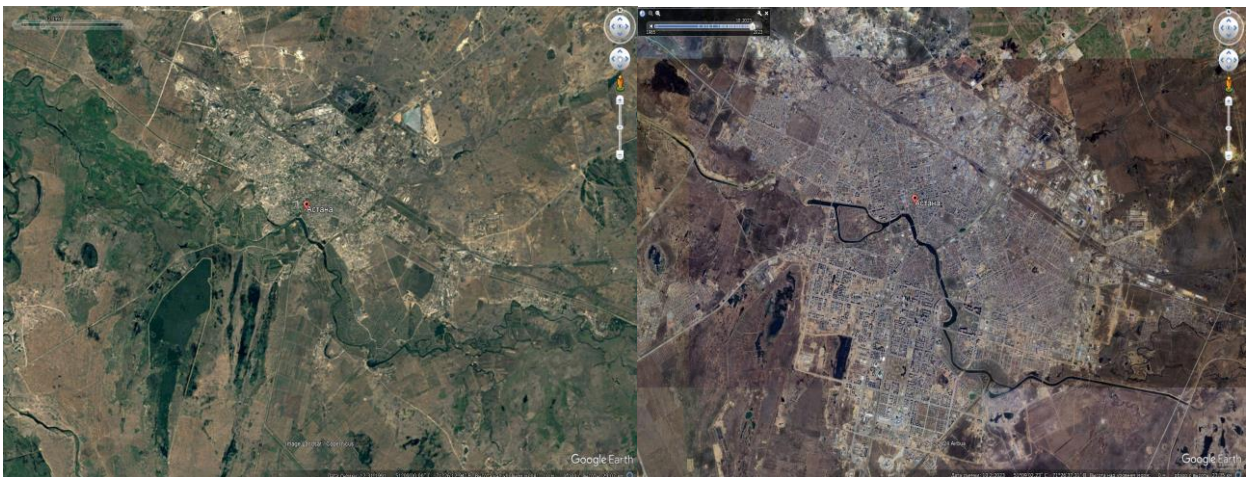

Сондай-ақ, Павлодар облысында 900 мың гектарға жуық астық, негізінен бидай егіледі. Қарағанды облысында бидай алқабы шамамен 2022 жылы 800 мың га құрайды. Рас, мұнда майлы дақылдар аз өсіріледі, негізінен бұл зығыр - шамамен 30 мың га. БҚО-да - 50 мың га арпа, 130 мың га бидай және 60 мың га күнбағыс. Ақтөбеде - 75 мың га арпа, 280 мың га бидай және 30 мың га күнбағыс бар. Ақтөбе облысында 9 мың гектарға жуық суармалы алаңдар бар.

Мал шаруашылығына келетін болсақ. Әр түрлі аймақтардағы мал шаруашылығының дамуы мен түлік түрлерінің үлес салмағына нақты аудандардың жер, су, ауа райы ерекшеліктері үлкен әсерін тигізеді. Сиыр өсіру әуелден-ақ топырағы құнарлы, шалғынды аймақтарда нәтижелі жүргізілсе, шөл және шөлейт жерлерде малдың негізгі бөлігін (80%-дан аса) уақ малдар (қой, ешкі) құрады. Қазіргі уақытта барлық сиырдың 87,3%-ы жеке меншікте, 6,2%-ы шаруа қожалықтарында, 6,5%-ы мемлекеттік ауыл шаруашылығы мекемелерінде жинақталған. Бұл көрсеткіштер қой мен ешкі түліктері бойынша 80,2; 12,3 және 7,5%-ға, жылқы түлігі бойынша 83,8; 10,6 және 5,6%-ға, түйе түлігі бойынша 75,7; 11,3 және 13,0%-ға сәйкес келеді. Ауыл шаруашылығы мекемелерінің шаруа қожалықтарына бөлінуінің артықшылығы ретінде 2000 жылдан бастап жеке және шаруа қожалықтарында орынсыз мал шығынына жол берілмеуі нәтижесінде соңғы 3 — 4 жылда түлік түрлері бойынша мал санының орташа өсімі 3 — 10%-ға, ет, сүт өнімдерін өндіру 3 — 6,5%-ға тұрақты артып келеді [4].

Аумақтық жерлерді немесе бос жерлерді тек ауылшаруашылық мақсатта ғана емес сонымен қатар қала тұрғызу мәселесі үшін де қолданылады. Яғни урбанизация процесі жүреді.

Урбанизация процессінің екі жағы бар, бір жағынан қалалар өсіп көркейіп жаңа қалалар тұрғызылады, ал келесі жағынан осыған байланысты көптеген ауылдардан адамдар үлкен қалаға көшуде, осыған байланысты ауылдар бастап, адамдар көшіп кетіп жатыр. Бұл сөздерді растау үшін Астана қаласының ауданы соңғы 30 жылдан астам уақыт ішінде өзгеру тенденциясы көру керек, Оны келесі суретте байқаймыз:

2,3 Сурет – 1991 және 2023 жылғы Астана қаласының картасы[5].

Көріп тұрғаныңыздай 30 жыл ішінде Астана қаласы 3-4 есе өскенін көре аламыз, бұл қала маңындағы ауданды тиімді қолдану, оған инвестиция жасау қаншалықты тиімді екенін көре аласыз, осыдан 30 жыл бұрын көптеген бос жерлер қазіргі таңда республикалық маңызы бар жерлерге айналды, бұл жерлер сол кезде бос жайылым мен аудандар болғанын көре аламыз.

Мемлекеттің аудан жерлерін және бос жерлерді тиімді пайдаланудың оның экономикалық жағдайы көрсетеді. Ауылшаруашылығы үшін, егін өсіру немесе мал шаруашылығымен айналасу, 2022 жылы егін шаруашылығы 7,4 трлн. тг[6], ал мал шаруашылығы 717 млрд. теңгеден [4] астам капитал мен инвестиция алып келді, демек бұл жеке кәсіп үшін де мемлекет қазынасы үшін де үлкен пайда. Қала тұрғызу динамикасы басқа салаларға қарағанда әлсіз дамығанымен ол қала маңы аудандандарын игерудегі негізгі көрсеткіш болып табылады, мысал ретінде Астана қаласын алатын болсақ 1992 жылы 300 мың адам болған, ал 2022 жылға ресми тіркелген 1,5 млн. адам бар, бірақ әр түрлі санаулармен алғанда қалада 2 млн артық адам тұрады.

Қорытындылай келе, ауданда жерді пайдаланудың тиімді жолдарын негіздеу мен іске асырудың маңыздылығын аса жоғары болып табылады. Жүргізілген зерттеу негізінде жер ресурстарын оңтайлы бөлу ауданның тұрақты дамуына, экологиялық тұрақтылық пен әлеуметтік әл-ауқаттың артуына, ауыл шаруашылығының дамуына ықпал етеді деп айтуға болады.

Табиғи ресурстарды қорғау жөнінде шаралар қабылдау, инфрақұрылымды жақсарту және халықтың өмірі мен қызметі үшін қолайлы жағдайлар жасау жерді пайдалану жөніндегі табысты стратегияның негізгі элементтеріне айналады. Біздің зерттеуіміздің нәтижесіне сүйене отырып, жерді басқарудың интеграцияланған тәсілі экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілер арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ете отырып, тұрақты дамуға ықпал ете алады деп қорытынды жасауға болады. Жерді дұрыс пайдалану тек қазіргі ұрпаққа ғана емес, болашақ ұрпақтың әл – ауқатына кепілдік беретін болашаққа инвестиция екенін түсіну маңызды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Авторы: Айсағалиева Ж.Е., Музыка О.С.,/Қазақстан Республикасының жер фондын қолдану анализі/ «Сейфуллин оқулары-18(2): «XXI ғасыр ғылымы – трансформация дәуірі» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары/Астана. 2022. 1-2 бет.
2. Қазақстан Республикасында 2020 жылға жерді қолдануы туралы аналитикалық есебі, ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің / Нур-Сұлтан. 2021. 16 – бет.
3. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистикалық бюросы/ 2020 жылға Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығы дақылдарының түсімі туралы.
4. BILIMGER.KZ Республикалық білім порталы. Қазақстандағы мал шаруашылығының экономикасы мен субсидиялары/ 2022. <https://bilimger.kz/122976/>
5. Google Earth Pro компьютерлік қосымшасы. <https://www.google.com/earth/about/versions/>
6. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің 2021 жылғы Есебі // <https://primeminister.kz/news>

ОӘЖ 631.115.2

**КАДАСТРЛЫҚ АУДАНДА ЖЕР КАДАСТРЛЫҚ ҚҰЖАТТАМАНЫҢ МАЗМҰНЫ
ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІ****Ныгметулла Гулнәз Гарифуллақызы**

С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ,
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті,
«Кадастр» мамандығының 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Бұл мақалада, еліміздегі жер-кадастрлық құжаттамалардың дұрыс рәсімделуі мен оның мазмұны мен түрлері қарастырылады. Сонымен қатар, жер-кадастрлық жұмыстар мен құжаттардың жүргізілу тәртібі талданады. Мемлекетіміздің даму жолындағы жер-кадастрлық құжаттардың дұрыс рәсімделуінің маңызы мен оның принциптері айқындалады.*

***Тірек сөздер:** Мемлекеттік жер кадастры, құжаттама, жер-кадастрлық іс, жер-кадастр кітап.*

Кіріспе

Бүгінгі таңда ел дамуының өзекті бағыты Жер ресурстарын басқару әдістерін жетілдіру, жер қатынастарын дамыту, жер-кадастрлық құжаттамаларды жүргізу болуы тиіс. Жер ресурстарын Мемлекеттік басқарудың негізгі әдістерінің бірі мемлекеттік жер кадастры болып табылады, ол жер учаскелерінің болуы және экономикалық пайдаланылуы туралы жүйелі мәліметтер жиынтығы болып табылады[1].

ҚР жер туралы заңдарына сәйкес жер қорларын тиімді пайдалануын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік жер кадастры жүргізіледі. Мемлекеттік жер кадастры Қазақстан Республикасы жерінің табиғи және шаруашылық жағдайы, жер учаскелерінің орналасқан жері, нысаналы пайдаланылуы, мөлшері мен шекарасы, оларды сапалық сипаттамасы пайдаланудың есепке алынуы мен жер учаскелерінің кадастрлық құны туралы мәліметтердің, өзге де қажетті мәліметтердің жүйесі болып табылады[2].

Осы мемлекеттік жер-кадастр жұмыстарын жүргізу барысындағы мәліметтердің құжаттарға дұрыс рәсімделуі маңызды аспектілердің бірі болып табылады. Осыған орай, мақалада жер-кадастрлық құжаттамалардың түрлері, мазмұны және жүргізілу тәртібін қарастыратын боламыз.

Негізгі бөлім

Негізгі және ағымдағы кадастрлар сәйкесті жер-кадастрлық құжаттарда жүргізіледі. Ең алдымен жер-кадастрлық құжаттардың мағынасына қарай қандай түрлерге бөлінетінін қарастырып өтсек. Жер-кадастрлық құжат *текстік* және *жоспарлы-картографиялық* болып бөлінеді. Текстік – кітап, ведомос, карточка, тізім, түсіндірме жазулар түрінде болады және натуралды көрсеткіштермен көрсетіледі. Жоспарлы-картографиялық құжаттар жер учаскелерінің сызба бейнелерін көрсетеді – жоспарлар, карталар, картограммалар. Текстік және жоспарлы-картографиялық құжаттар арасында тығыз байланыс бар. Текстік құжаттар жоспарлы-картографиялық негізінде толтырылады, үйткені ол септелетін жерді дәл бейнелейді.

Жер-кадастрлық құжаттар мазмұны мен мағынасына қарай *негізгі*, *қосымша* және *алғашқы* деп бөлінеді.

Сонымен қатар, негізгі жер-кадастрлық құжаттар есеп алу және есеп беру болып бөлінеді. Жер пайдаланушылардың негізгі жер-кадастрлық құжаттары – бұл бар жер пайдалануды есепке алу және жүйелі түрде ондағы өзгерістерді көрсету құжаттары болып табылады. Бұларға барлық жер иеленушіле мен жер пайдаланушыларға берілетін құжаттарды жатқызамыз. Олар: жер учаскесіне жеке меншік құқығы актісі, тұрақты жер пайдалану актісі және уақытша өтеулі (ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді) жер пайдалану (жалдау) және уақытша өтеусіз жер пайдалану құқығы актісі.

Жер-кадастр құжаттамасы есепке алудың барлық деңгейлерінде: базалық, мезгіл-мезгіл, жаңартылатын және жыл сайын жасалатын құжаттаманы қамтиды.

Базалық, жер-кадастр құжаттамасын:

1. жер-кадастр істері;
2. жер-кадастр кітабы;
3. жердің бірыңғай мемлекеттік тізілімі;
4. жер-кадастр карталары қамтиды.

Әрқайсын жеке – жеке қарастыратын болсақ. *Жер-кадастр істері* дегеніміз жаңа және қайта құрылған бұрынғы жер учаскесін рәсімдеу ісі, мұнда жер учаскесі жайында құжаттар. *Мемлекеттік жер-кадастр кітабы* – есепке алынатын жер учаскелері жайындағы құжат, онда жердің кеңістіктегі, табиғи және шаруашылық жайы туралы анық мәліметтер болады. *Жер-кадастр карталары* – жер учаскелерінің көлемі мен шекараларын көрнекті көрсету, олардың біріктіру мен бөлу кезінде өзгеруін есепке алу үшін құрылады және жүргізіледі[2].

Жер кадастр құжаттамасының құрылымын, құрамын, мазмұны мен нысандарын, сондай-ақ оны жүргізу тәртібін жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілетті орган бекітеді. Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу тәртібіне сәйкесті мемлекеттік жер кадастры қағазға түсіріліп жүргізіледі және ақпаратты жинақтаудың, өңдеу мен сақтаудың электрондық жүйелерін пайдалану арқылы жүргізілуі мүмкін. Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленеді.

Негізгі есепке алу жер-кадастрлық құжаты – бұл ауданның (қаланың) мемлекеттік жер-кадастрлық кітабы, онда барлық жер пайдалануды тіркеу, жердің саны мен сапасын есепке алу, топырақты бонитеттеу және жерді экономикалық тұрғыдан бағалау мәліметтері жинақталған.

Қосымша жер-кадастрлық құжаттарға жататындар: жұмыс дәптерлері, жер пайдалану тізімі, есеп беруге қосымшалар, түсініктемелер, очерктер, картограммалар, диаграммалар және т.с.с.

Сонымен қатар, жер-кадастрлық құжаттамаларды рәсімдеудегі маңызды принциптерді атап айтсақ.

Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- Ақпараттың дәйектілігі мен шынайылығы;
- Ақпараттың ашық және қол жетімді болуы ;
- Құжаттарды уақытылы жаңарту;
- Жүргізіліп жатқан процесті автоматтандыру.

Жер-кадастрлық құжаттаманы жүргізуде ақпараттың дұрыстығы мен дәйектілігі маңызды орын алады.

Кадастрлық құжаттарда әрбір жер учаскесі туралы оның шекарасы, ауданы, санаты және нысаналы мақсаты сияқты нақты деректер болуы керек. Және деректердің шындыққа үйлесуі міндетті. Бұл жерді дұрыс пайдалануды қамтамасыз етеді және әртүрлі мүдделі тараптар арасындағы қақтығыстарды болдырмайды.

Сондай-ақ жер-кадастрлық құжаттаманы жүргізу барлық мүдделі тараптар үшін ашық және қолжетімді болуы керек. Жер телімдері, олардың жай-күйі мен пайдаланылуы туралы ақпаратты кез келген адам ала алуы керек. Бұл жерді пайдалануға азаматтық бақылауды жақсартуға көмектеседі, сондай-ақ ықтимал теріс пайдалану мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алады.

Тағы бір маңызды мәселе – жер-кадастрлық құжаттаманы уақытылы жаңарту. Жер учаскелерінде болатын кез келген өзгерістер, мысалы, меншік иесінің өзгеруі, шекараның немесе нысаналы мақсатының өзгеруі үшін кадастрлық құжаттамаға тиісті өзгерістер енгізу қажет. Бұл ақпараттың өзектілігі мен сенімділігін сақтауға, сондай-ақ ықтимал даулар мен жанжалдардың алдын алуға мүмкіндік береді.

Жер-кадастрлық құжаттаманы жүргізудің маңызды аспектісі осы процесті автоматтандыру болып табылады. Заманауи технологияларды қолдану жер учаскелерін тіркеу және есепке алу процесін жеңілдетуге және жеделдетуге, сондай-ақ ақпараттың дәлдігі мен сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар автоматтандыру ресурстарды тиімдірек пайдалануға және әртүрлі процедураларды орындауға қажетті уақытты қысқартуға көмектеседі.

Жер кадастрын жүргізу үшін негізгі жер-кадастрлық құжаттарда бастапқы құжаттар қолданылады. Бастапқы құжаттар жер кадастр толтыру кезінде немесе дәл сол уақытта құрылады және олар жер пайдаланудың нақтылы жай-күйін бейнелейді. Олар: жерді түсіру материалдары, жоспарды түзету, жерді түгендеу, жер пайдаланудағы өзгерістерді өлшеу, аудандарды өлшеу деректері, топырақ, агрохимиялық, мелиоративтік және геоботаникалық тексерулер материалдары, топырақты бонитеттеу және жерді экономикалық бағалау шкалалары, бухгалтерлік және статистикалық есеп материалдары[3].

Қорытынды

Қорытындылай келе, кадастрлық ауданда жер-кадастрлық құжаттаманы жүргізудің мазмұны мен тәртібі ауданды қалыптастыруды, кадастрлық қызметті құруды, жер учаскелерін есепке алуды және тіркеуді, жер учаскелеріне құқықтарды белгілеуді және өзгертуді, сондай-ақ қамтамасыз етуді қамтитынына көз жеткіздік. Бұл процедуралар жерді тиімді басқару және жер иелерін құқықтық қорғау үшін қажет. Осылайша, жер-кадастрлық құжаттаманы жүргізу тәртібі жерді пайдаланудағы тәртіп пен бақылауды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратыны айқындалды. Ақпараттың дұрыстығы мен сенімділігі, құжаттарды уақтылы жаңартып отыру, барлық мүдделі тұлғалар үшін қолжетімділік және процесті автоматтандыру – осының барлығы жер-кадастрлық құжаттаманы тиімді басқаруға негіз бола алады. Бұл қоғам мүддесі үшін жер ресурстарын тұрақты дамытуға және тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бекешев С. (2022ж) Жер кадастрылық ақпаратты қолдану
2. Блисов Т.М. «Жер кадастры», 2014ж., 36-37б.
3. Ж.Т. Сейфуллин, Г.Ж. Сейтхамзина, А.С. Иканова (2014ж) Государственная регистрация земельных участков и учет земель (Учебное пособие) 14-15ст.

ОӘЖ 631.115.2

**ЖЕРДІ МЕМЛЕКЕТТІК ТІРКЕУ, КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕПКЕ АЛУ ЖҰМЫСТАРЫН
ЖҮРГІЗУ МАҢЫЗЫ****Болатқызы Жадыра**

С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультеті
«Кадастр» мамандығының 2 курс студенті
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайниғазыұлы
Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада жерді мемлекеттік тіркеу және жерді кадастрлық есепке алу туралы жалпылама түсінік берілген. Жерді тіркеу және есепке алудың міндеттері және маңызы қарастырылды. Мемлекеттік тіркеудегі ерекше қозғалатын мәселелерге талқыланды. Елімізде осы іс-жұмыстардың атқаратын рөлі анықталды.

Тірек сөздер: кадастр, ақпарат, тіркеуі есепке алу, басқару, құқық, меншік

Кіріспе: Мемлекеттік жер кадастры Қазақстан Республикасы жерінің табиғи-шаруашылық жай-күйін, олардың орналасқан жерін, көлемі мен шекарасын, сапалық сипаттамаларын, жерді пайдалану және жер учаскелерін бағалау туралы мәліметтерді сипаттайтын ақпараттың құрамдас жүйесі болып табылады. Кадастр жерді пайдалану мен қорғауды жоспарлау, жерге орналастыруды жүргізу, шаруашылық қызметті бағалау және жерді пайдалану мен қорғауға байланысты басқа да іс-шараларды жүзеге асыруда маңызды қызмет атқарады. Сонымен қатар, ол жермен жұмыс істеу кезінде, жер үшін төлем мөлшерін анықтауда, құқықтық және басқа да кадастрлық әрекеттерді жүргізуде қолданылады.

Негізгі кадастрдың *мақсаты* – кадастрленетін жер учаскесі, аудан, облыс жерлерінің табиғи, құқықтық, шаруашылық жағдайы туралы алғашқы мәліметтерді алу. Ол жерге меншік құқығын қорғауда, жерді пайдалану тиімділігін арттыруда және жер дауларының алдын алуда басты рөл атқарады[1].

Негізгі бөлім: Мемлекеттік жер кадастрын жүргізуді кадастрлық ақпаратты жинауды, өңдеуді және сақтауды жүзеге асыратын жер қатынастары саласындағы уәкілетті орган жүзеге асырады. Бұл ақпаратқа қолжетімділік мүдделі тұлғаларға белгіленген тәртіппен беріледі.

Жер пайдалану мен жер иеленуді *тіркеу* жер кадастрының құрамды бөлігі болып, тиісті мемлекеттік құжаттарға жазуларды енгізу мен нақты жер учаскесіне меншік және пайдалану құқығын рәсімдеудің заңды шаралары ретінде қаралады. Қазақстан жағдайында ол мемлекеттік сипатқа ие.

Ол - жерге мемлекеттік және жеке меншік құқығы мен жер учаскесін пайдалану құқығын бекіту және қорғауға бағытталған. Жер тіркеу деректері заңды күшке ие. Оның міндетіне жердің құқықтық және шаруашылық жағдайы туралы мәліметтерді жинау, жүйелі сақтау және жаңғырту кіреді. Жер пайдалану мен жер иеленуді тіркеу алдында заңды рәсімдеулер жүргізіледі, олар: жергілікті жерде учаскелердің белгіленген шекарасын бекіту, жер учаскелері ауданын анықтау және тиісті жоспарларды құру жүргізіледі. Бұл жұмыстар жерге орналастыру тәртібімен орындалады. Жер пайдалану мен жер иеленуді тіркеу жерді есепке алумен тығыз байланысты жүргізіледі[2].

Мемлекеттік тіркеу жүргізетін органның басты мәселелері болып:

1. Жылжымайтын мүлікке мемлекеттік тіркеу құқығын және олармен келісім шарт жүргізеді, заңды тұлғаларды, жылжымалы мүліктің келісімін тіркеу, филиалдардың және өкілдердің есептік тіркеуін жүзеге асыру;
2. Құқықтық территориалдық органдардың жұмысы және мемлекеттік республикалық Комитеттің подведомстволық өндірісін ұйымдастыру;
3. Құқықтық кадастрды, заңды тұлғалардың, бірыңғай мемлекеттік тіркеуші және филиалдар мен өкілдердің реестрін енгізуі.
4. Жылжымайтын мүлікке мемлекеттік тіркеу құқығын және олармен келісім шарт жүргізуді, заңды тұлғалардың жылжымалы мүліктің кепілін тіркеу, филиалдар және бірыңғай методологиялық базаны өндіру[3].

Жер учаскелерін тіркеу негізгі (алғашқы) және күнделікті (кезекті) болып бөлінеді.

Жер тіркеу құжаттарына тиісті мәліметтерді енгізу және жүйелеу, жаңа жер учаскелерін (жер иеленушілер мен жер пайдаланушылар) рәсімдеу бойынша жұмыстарды алғашқы тіркеу барысында жүргізеді. Оны жүргізу процесінде жер учаскесі туралы алғашқы жазулар енгізеді.

Мемлекеттік жерді тіркеу және кадастрлық тіркеу қазіргі азаматтық қоғамдағы маңызды құралдар болып табылады. Олар жер қатынастарында айқындық пен заңдылықты орнатуда, әділдікті, ашықтықты және меншік құқығын қорғауды қамтамасыз етуде басты рөл атқарады.

Жерді мемлекеттік тіркеудің маңыздылығы жылжымайтын мүлікке және жер учаскелеріне меншік құқығын ресми куәландыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге құқықтық қатынастар құжатталады және тіркеледі, бұл олардың құқықтық қорғалуын және сенімділігін қамтамасыз етеді. Жерді мемлекеттік тіркеу де жер құқығымен байланысты болуы мүмкін жанжалдар мен дауларды азайтуға көмектеседі.

Кадастрлық тіркеу өз кезегінде жылжымайтын мүлік пен жер учаскелерінің мемлекеттік кадастрын жүргізу жүйесі болып табылады. Ол жер учаскелерінің шекараларын, олардың ауданы мен сипаттамаларын белгіледі, сондай-ақ тиісті құжаттаманы жасауды және жүргізуді қамтиды. Кадастрлық тіркеу әрбір жер учаскесінің мәртебесін ресми түрде анықтауға мүмкіндік береді, бұл оның пайдаланылуына, аумақты жоспарлауға және инфрақұрылымды дамытуға бақылауды жеңілдетеді.

Мемлекеттік жер *есепке алу* мен *кадастрлық есепке алуды* біріздендіру жер ресурстарын мемлекеттік бақылау мен басқарудың тиімді тетігін жасайды. Ол жерді тиімді пайдалануға, жерді заңсыз басып алу мен әділетсіз пайдалануға жол бермеуге ықпал етеді. Сонымен қатар, жерді мемлекеттік есепке алу және кадастрлық есепке алу аумақтың тұрақты дамуына және халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін жерге орналастыру және қалалық ортаны жоспарлау процесінің құрамдас бөлігі болып табылады[2].

Нәтижесінде мемлекеттік жерді есепке алу мен кадастрлық тіркеудің маңыздылығы құқықтық, экономикалық және әлеуметтік аспектілерде жатыр. Олар азаматтық қоғамды дамытуға, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, сондай-ақ жер ресурстарын тұрақты және тиімді пайдалануға негіз береді.

Есепке алу. Республиканың жер қорын тиімді пайдалану мен қорғау үшін қажетті пайдаланатын жердің мөлшері, сапасы мен шаруашылығы туралы мәліметтерді алуға, өңдеуге, талдауға және сақтауға бағытталған. Жалпы мемлекеттік мәселелерді шешу барысында жер есебі мемлекеттік шара болып есептеледі. Сол үшін, оны жүргізудің міндетін, мазмұнын және тәртібін мемлекет анықтайды. Ол жердің есепке алу ақпараттарының мазмұны мен оны алу тәсілдерін, есепке алу және есеп беру құжаттары мазмұнын, есеп беру мерзімін, есеп жүргізетін органдар мен тұлғаларды, жер есебін жүргізуге бақылау тәртібін анықтайды.

Жерді есепке алуды дұрыс жүргізудің негізгі шарты - оны өз уақытында және тоқтаусыз немесе үздіксіз жүргізу. Бұның өзі жер есебі мәліметтерін қазіргі кезгі деңгейінде ұстап тұрады. Бұл принцип жердің жер жағдайы мен пайдалануында өтетін сандық және сапалық өзгерістерді жүйелі есепке алу қажеттілігін тудырады.

Негізгі есеп алу міндеті:

1. Есептелінетін территорияның барлық жоспарлы материалдарын алуды жүйелеу және талдау жасау.
2. Жоспарлы материалдар мен жер-есебі мәліметтерінің қажетті алғашқы деректерін алу мақсатымен тексеру және түсіріс бойынша тиісті далалық жұмыстарды жүргізу.
3. Барлық есептелінетін территорияның пайдаланатын және қайта бөлістірілетін жердің сапалық жағдайын, өлшемін анықтау.
4. Арнайы жер-есептік жоспарлы материалдарды дайындау және жер-есептік мәтіндік құжаттарға алғашқы жазуларды енгізу[2].

Жерді мемлекеттік тіркеу және кадастрлық есепке алудың негізгі артықшылықтарының бірі жер учаскелерінің меншік иелеріне құқықтық қорғауды қамтамасыз ету болып табылады. Жер учаскелеріне тіркелген құқықтар заңды және мемлекетпен танылады. Бұл меншік иелеріне өз мүлкіне еркін билік етуге және оны өз қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жерді мемлекеттік тіркеу және кадастрлық есепке алу жер қатынастарында ашықтық пен сенімділікті қалыптастыратындықтан, жер жобаларына инвестиция тартуға көмектеседі[3].

Қорытындылай келе, мемлекеттік жер кадастры жер ресурстарын басқарудың және жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз етудің таптырмас құралы болып табылатынын айта кеткен жөн. Ол мемлекетке жер ресурстарын тиімді басқаруға, олардың пайдаланылуын бақылауға және жер учаскелерін беру және алып қою туралы шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кадастр жер ресурстарының құнын бағалау және ауыл шаруашылығына және жерді пайдалануға байланысты басқа салаларға инвестиция тарту үшін қажет. Осылайша, жер қатынастары саласындағы құқықтық және экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде мемлекеттік жерді есепке алу және кадастрлық есепке алу маңызды рөл атқарады. Олар меншік иелерін құқықтық қорғауды қамтамасыз етеді, жер қатынастарында ашықтық пен сенімділікті қалыптастырады, сонымен қатар жер ресурстарын тиімді пайдалануға ықпал етеді. Сондықтан жерді мемлекеттік тіркеу және кадастрлық тіркеу қазіргі заманғы жерге орналастыру жүйесінің құрамдас элементтері болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Агрोकұрылымдардағы жер кадастры: аудан, қала және облыс деңгейлерінде. Жерді есепке алу есебі https://www.yaneuch.ru/cat_15/agrolymdarday-zher-kadastry-audanala-zhne/604866.3545011.page1.html
2. Блисов Т.М. «Жер кадастры», 2014ж, 46,49-52 беттер
3. Жер учаскелерін мемлекеттік тіркеудің мақсаттары мен әдістері <https://girniy.ru/metisd/Жер+кадастрыd/part-4.html>

ОӘЖ 631.115.2

**ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ ҮШІН ЖЕР-КАДАСТРЛЫҚ АҚПАРАТТЫ
ПАЙДАЛАНУ****Мәлік Аяулым Зейлбекқызы,****Амангелді Мөлдiр Мәдиқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ

«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті

«Кадастр» мамандығының студенттері

Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович

Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Мақалада қазіргі заманғы жерге орналастырудағы жер-кадастрлық ақпараттың негізгі рөлі қарастырылады. Шекараны дәл анықтаудың, құқықтық пен геокеңістіктік технологияларды пайдаланудың артықшылықтарын талқыланады. Мақалада қазіргі қоғамдағы жер ресурстарын тұрақты және тиімді басқаруды қамтамасыз ету құралы ретінде жер-кадастрлық ақпаратты саналы түрде пайдалануға шақырады. Мақала шешім қабылдауда және тиімді жерді басқаруда жер-кадастрлық мәліметтерді пайдаланудың маңыздылығы мен жан-жақтылығын қарастырады.*

***Түйінді сөздер:** Жер-кадастрлық ақпарат, геокеңістік жоспарлау, тұрақты жер ресурстарын басқару, ауыл шаруашылығы және жер пайдалану, жер ресурстарының тиімділігі, табиғи ресурстарды басқару*

Жер ресурстары барған сайын шектелген қазіргі әлемде жер кадастрлық ақпараттарды пайдалану осы ресурстарды тиімді басқарудың негізгі элементіне айналууда. Жер-кадастрлық деректер негізделген шешімдер қабылдау және жерді пайдалануды оңтайландыру үшін қажетті құнды ақпаратты береді.

Жер-кадастрлық ақпаратты пайдаланудың негізгі артықшылықтарының бірі жер учаскелерінің шекарасын дәл анықтау мүмкіндігі болып табылады. Бұл басшылар мен шешім қабылдаушыларға нақты географиялық деректерді ескере отырып, жерді бөлу, пайдалану және қайта бөлу туралы негізделген шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жер-кадастрлық ақпарат жер қатынастарындағы ашықтықты арттыруда және сыбайлас жемқорлықты азайтуда маңызды рөл атқарады. Халыққа және мүдделі тараптарға кадастрлық деректердің қолжетімділігін қамтамасыз ету жер ресурстарын басқаруды қоғамдық мүддені ескере отырып жүргізуге ықпал етеді.

Тиімді жерге орналастырудың маңызды бөлігі жер-кадастрлық ақпаратты талдауға және визуализациялауға мүмкіндік беретін геокеңістіктік технологияларды пайдалану болып табылады. Бұл ауыл шаруашылығы, игеру немесе сақтау сияқты әртүрлі жер пайдалану үшін оңтайлы орындарды анықтауға көмектеседі.

Шектеулі жер ресурстарын тиімді басқарудың үнемі өсіп келе жатқан қажеттілігі жағдайында жер-кадастрлық ақпарат негізделген шешімдер қабылдау үшін негіз болатын негізгі құрал ретінде әрекет етеді. Кадастр деректерін кең көлемде талдау және пайдалану аумақты тұрақты дамыту және оңтайлы пайдалану стратегияларының құрамдас бөлігіне айналууда.

Дәлдігі мен сенімділігі тұрғысынан жер-кадастрлық ақпарат жер учаскелерінің шекаралары мен сипаттамалары туралы толық мәліметтерді береді. Бұл жер ресурстарын егжей-тегжейлі бақылауға және басқаруға, сондай-ақ оларды нақты қажеттіліктер мен талаптарға сәйкес пайдалануды оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Мүдделі тараптардың кең ауқымы үшін осы деректердің қолжетімділігін арттыру белгісіздікті жоюда және жер қатынастарындағы ашықтықты арттыруда маңызды рөл атқарады. Кадастрлық деректерге қол жеткізе алатын жұртшылық шешім қабылдау процестеріне белсенді түрде қатыса алады, сондай-ақ жерді қоғам мүддесі үшін пайдалануды бақылай алады

Жерді басқаруды оңтайландыруда геокеңістіктік талдау және визуализация технологиялары басты рөл атқарады. Олардың көмегімен жерді тиімді басқаруға ғана емес, стратегиялық жоспарлау мен жерді ұтымды пайдалану үшін маңызды болып табылатын даму тенденцияларын да болжауға болады.

Осылайша, жер-кадастрлық ақпарат тек техникалық құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы жерді ұтымды, ашық және тұрақты басқарудың негізгі элементі ретінде де әрекет етеді.

1. Геокеңістіктік жоспарлау және жерді пайдалануды оңтайландыру:

Жер-кадастрлық ақпарат жер ресурстарын оңтайлы пайдалану стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік беретін геокеңістіктік жоспарлаудың негізі ретінде қызмет етеді. Бұл деректерді талдау аумақты тиімді бөлу мен басқаруды жеңілдеті отырып, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп немесе тұрғын аудандар сияқты әртүрлі қызмет түрлері үшін ең жақсы аумақтарды анықтауға мүмкіндік береді.

2. Шекараларды дәл анықтау және құқықтық қорғау:

Кадастрлық ақпарат жер учаскелерінің шекаралары туралы нақты мәліметтерді береді, бұл құқықтық қатынастардағы қайшылықтар мен белгісіздіктерді болдырмау үшін өте маңызды. Бұл заңды және тұрақты басқару тәжірибесін ілгерілететін меншіктің анықтығын қамтамасыз етеді.

3. Тиімді ауыл шаруашылығы және жер ресурстарын басқару:

Жер-кадастрлық ақпарат ауыл шаруашылығы өнімділігін арттыруда және жерді пайдалануды оңтайландыруда шешуші рөл атқарады. Деректерді талдау өнімділікті арттыратын және қоршаған ортаға теріс әсерді азайтатын жерді өңдеу мен пайдаланудың оңтайлы әдістерін анықтауға көмектеседі.

4. Заңсыз басып алу мен пайдалануға қарсы әрекет:

Жер-кадастрлық ақпаратты пайдалану жер ресурстарын заңсыз басып алу мен пайдаланумен күресудің қуатты құралына айналуға мүмкіндік береді. Жерді пайдаланудағы өзгерістерді жедел бақылау заңсыз әрекеттерді тез арада анықтауға және тиісті шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

5. Тұрақты даму және табиғатты қорғау:

Жер-кадастрлық ақпарат жерге орналастыруды жоспарлауда экологиялық талаптарды ескеруге мүмкіндік беру арқылы тұрақты дамуға ықпал етеді. Деректерді талдау қорғалатын аумақтарды құруға, су және орман ресурстарын басқаруға, биоәртүрлілік пен экожүйелерді сақтауға ықпал етеді.

Осылайша, жерге орналастыруда жер-кадастрлық ақпаратты пайдалану жерді пайдалану тиімділігін арттырып қана қоймай, тұрақты және теңгерімді дамуға, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мүдделердің үйлесімді үйлесімін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Жер кадастрлық ақпарат арқылы жер ресурстарын пайдалануды оңтайландыру:

Геокеңістіктік жоспарлау:

Жер-кадастрлық ақпарат меншік шекаралары туралы егжей-тегжейлі мәліметтерді қамтамасыз ететін геокеңістіктік жоспарлаудың негізі болып табылады. Бұл ауыл шаруашылығынан бастап қала құрылысына дейінгі әртүрлі салалардағы жерді оңтайлы пайдалануды нақты талдауға және жоспарлауға мүмкіндік береді.

Айқындық және құқықтық қорғау:

Кадастрлық ақпаратты пайдаланудың негізгі элементтерінің бірі құқықтық қатынастардағы белгісіздікті жою болып табылады. Жерге нақты иелік ету және шекаралық деректер меншіктің ашықтығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етеді, тиімді басқарудың негізін қамтамасыз етеді.

Тиімді ауыл шаруашылығы:

Жер-кадастрлық ақпарат ауыл шаруашылығында маңызды рөл атқарады, жерді пайдалану мен ауыл шаруашылығы тәжірибесін оңтайландыру үшін деректер береді. Бұл әртүрлі дақылдардың ең жақсы жерлерін анықтауды, сондай-ақ топырақ пен климаттық жағдайларды ескереді.

Заңсыз басып алумен күрес:

Жер-кадастрлық ақпаратты пайдалану жерді заңсыз басып алу мен пайдалануға қарсы әрекет етудің тиімді құралы болып табылады. Тұрақты мониторинг пен мәліметтерді жаңартудың арқасында заңсыз әрекеттерді жылдам анықтау және тиісті шараларды қабылдау мүмкін болады.

Тұрақты даму және табиғатты қорғау:

Жер-кадастрлық ақпарат жерді пайдалануды жоспарлау кезінде экологиялық аспектілерді ескеруге мүмкіндік беретін тұрақты дамудың маңызды құралына айналуға мүмкіндік береді. Ерекше қорғалатын аумақтарды құру және табиғи ресурстарды басқару нақты деректермен тиімдірек болады.

Нәтижесінде жер-кадастрлық ақпаратты пайдалану жер шарын тиімді басқарудың ажырамас құрамдас бөлігіне айналады, біздің планетамыздың тұрақты дамуы мен оңтайлы пайдаланылуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта жерге орналастырудағы жер-кадастрлық ақпараттың рөлі шешуші болуда. Жерге меншік құқығы, шекаралары мен сипаттамалары туралы нақты деректер тек ақпарат беріп қана қоймайды, ол біздің құнды жерлерімізді оңтайлы пайдалануға жол ашады.

Құқықтық ашықтық, ауыл шаруашылығы, заңсыз басып алуды ауыздықтау және тұрақты даму жер-кадастрлық деректердің дәлдігі мен қолжетімділігінің арқасында мүмкін болады. Бұл жай ғана технология емес, бұл біздің жер ресурстарымызды теңгерімді, жауапты және тұрақты пайдалануды қамтамасыз етудің кілті.

Бұл деректер шындық жер ресурстарын басқаруға шығармашылық көзқарастарды шабыттандырсын. Түгендеудің дәлдігімен бірге біз планетамыз қазіргі және болашақ ұрпақтар үшін гүлденген болашаққа көпір салып жатырмыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Иванов, А.Б. (2020). «Қазіргі жер ресурстарын басқарудағы жер-кадастрлық ақпараттың рөлі». Geoinformation Technologies журналы, 15(2), 45-58.
2. Смирнова, Е.Г. (2018 ж.). «Геокеңістіктік жоспарлаудағы және жерді басқарудағы инновациялар». Жинақта: Геоақпараттық технологиялардың даму тенденциялары, 112-128.
3. Белов, В.М. (2019 ж.). «Жер-кадастрлық технологияларды қолдану арқылы тиімді ауыл шаруашылығы». Аграрлық хабаршы, 25(4), 78-92

ОӘЖ 631.115.2

ТҰРҒЫН ҮЙ НАРЫҒЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ

Тұрсын Зере Бақытжанқызы,
Қалкенова Дамеля Мейрамқызы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық Зерттеу Университеті ҚеАҚ «Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенті
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстанның тұрғын үй нарығының негізгі аспектілері, олардың даму үдерісі мен экономикаға әсері талданады. Тұрғын үй нарығындағы басты өзгерістер мен пайдалы ұсыныстар туралы сөз қозғалады.

Тірек сөздер: Тұрғын үй, халық, тұрғын үй нарығы, экономика, мемлекет, ресурс, тұрғын үй нарығындағы ұсыныс, тұрғын үй нарығындағы сұраныс, баға, қаржы, жылжымайтын мүлік.

Тұрғын үйлер халық байлығын құрайды, тұрғындарға қызмет көрсетеді, басты қажеттіліктерін қанағаттандырады, сонымен қатар жылжымайтын мүлікке салық салу объектісі ретінде өз құнының белгілі пайызын бюджетке түсіреді және тұрғын үй операцияларының әрқайсысының алынған пайыз да бюджетке салық ретінде төленеді. Тұрғын үй саласы ел экономикасының мүддесіне бағдарланған, экономиканың көптеген басқа салаларының тиімді қызмет атқарушы әсері бар және әлеуметтік жағдайларға қатысты сала болып табылады. Қазақстандықтардың тұрғын үй жөніндегі талғамы өзгеріп жоғарылап келеді, тұрғындар сапалы үйлерде тұруға ұмтылады, сонымен қатар халық санының артуымен тұрғын үй тапшылығы да басты мәселеге айналып отыр[1].

Тұрғын үй саласын дамыту мемлекеттің саяси маңызды міндеттеріне жатады. Қазақстан 2030 жылға дейінгі даму стратегиясының басым бағыттарында көрініс тапқан. Мемлекетте тұрғындардың баспана жағдайы, оларды тұрғын үймен қамтамасыз ету басты міндеттердің бірі болып қарастырылады[2].

Нарықта тұрғын үй тауар ретінде ұзақ қолданылады, оны өндеру үшін уақыт пен үлкен көлемде капитал қажет етіледі, қалыпты экономикадағы тұрғындардың жинаған, инвестициялық ресурстар қалыптыруға экономикалық өсім әсер етеді. Тұрғын үй нарығындағы сұраныс тұтынушылар, инвесторлар тарапынан қарастырылады. Тұрғындардың қажеттілігіне, инвесторлар мүддесіне қарай үйге деген сұраныс пайда болып, тұрғын үйдің ерекше белгілері мен тұрғындардың қаржылық жағдайына байланысты қажеттіліктері қанағаттандырылады.

Тұрғын үй нарығындағы ұсыныс – бекітілген бағадағы, сол мерзімге сәйкес сатылатын тұрғын үйлер мен пәтерлердің жалпы көлеміне байланысты. Нарықтағы ұсыныс бағасының деңгейіне жалпы нарықтағы жұмсалған шығындар мен бәсекелестік орта тікелей әсер етеді.

Тұрғын үй нарығында баға сатушылар мен сатып алушылар арасындағы нарықта қалыптасқан ақша сомасын бейнелейді. Тұрғын үйдің бағасын оның құны, сапасы, орналасуы, ауданының беделділігі және т.б. анықтайды, ол айырбас бағасы және тұтыну құнына байланысты тағайындалады. Тұрғын үй нарығындағы сұраныс, баға жағдайы қысқа және ұзақ мерзімдегі кезеңдермен елдің қаржы-несие саясатына байланысты болатындығы белгілі.

Тұрғын үй жылжымайтын мүлікке инвестициялауда негізі болып табылады және оған тұрғын үй нарығындағы сұранысқа банктің пайыз мөлшерлемесі әсер етеді, оның деңгейі төмен болған сайын тұрғын үйге сұраныс артып, инвестициялық қаражат мөлшері нарықта өсе түседі. Тұрғындар табысының көлемі төмендеген сайын тұрғын үй объектілерінің көрсеткіштері төмендей түседі, сондықтан төмен отбасылар үшін жалгерлік тұрғын үй құрылысын дамыту қажеттілігі артады, себебі тұрғын үй жайының сапасы, жөндеу жұмыстарының уақытылы жүруі, тұрғын үй қызметінің реттелуі осы нарықта қарастырылады[3].

Қазақстанның нарықтық экономикаға өтуі тұсында тұрғын үй саласы көптеген өзгерістерге ұшырады. Жекешелендіру қағидалар бойынша тұрғын үйлерді бөлу және де жаңадан үй салу, сату жағдалары дами түсті, тұрғын үй нарығы құрылымының бастапқы нарығы және қайталама тұрғын үй нарығы қалыптасты. Нарықтың қалыптасуы қаржы ресурстарының келуімен, саланың дамуымен, үй қорына меншіктің пайда болуымен байланысты жүреді. Осыдан жекешелендіру кезінде ақылы, ақысыз бағыттар бойынша нарық қалыптасып, үй қоры тұрып жатқан мекендері бойынша купондық тәртіппен меншіктік иелікке өткізіледі. Одан соң жекешелендірілген пәтерлер мен жаңа тұрғын үйлерді тұрғызып сатудан бастапқы және екінші тұрғын үй нарықтары, сонымен қатар өтпелі кезең және қазіргі тұрғын үй нарықтары дамыды[4].

Тұрғын үй нарығына зерттеулер жүргізе отырып, нарықтың дамуын Қазақстанның жалпы тұрғын үй кешенінің қалыптасуына байланысты мерзімдік кезеңдерді былай көрсетуге болады:

Бірінші кезең (1991-1995 жж.) – елдегі, аймақтардағы қалыптасқан тұрғын үй шаруашылық байланыстарының бұзылуы мен ұлғаймалы инфляция, мемлекеттің қаржылай көмегінің қысқаруымен байланысты. Қазақстандағы тұрғын үй коммуналдық реформалары Тұрғын үй нарығының қалыптасуы тікелей әсерін тигізеді. Тұрғын үй нарығының қалыптасуы Қазақстанның тәуелсіздігін алып, нарықтық экономикаға өту тұсында 1991 жылғы 13 қарашадағы КСРО Президентінің Қаулысы күшіне енуінен бастап қалыптасты. КСРО- дағы мемлекеттік меншікті купондық жекешелендіру механизмі заңына сәйкес нарық категориялары, үй қорына меншік иесі анықталып, нарық реттелетін болды.

Екінші кезең (1996-1999 жж.) – экономика аса жоғары емес, бірақ тұрақты түрдегі көрсеткіштерге ие болды. 1996 жылы нақты түрде тұрғын үй коммуналдық шаруашылығын реформалау жүргізіліп, нәтижесінде жекешелендірілген тұрғын үйлер қорын басқарудың қоғамдық формасы және тұрғын үй коммуналдық шаруашылығын дотациялық емес бағытта қызмет етуді қалыптастыру көзделді. Мұның нәтижесінде тұрғындар барлық қызмет көрсету шығындарын өздері төлеуге бет бұрып, дотациялық емес қызмет тәртібі қалыптасты. Тұрғындар үшін тарифтің өсіміне байланысты жеке көмек түрінде жәрдемақылар беру қарастырылады, ал жалпы тұрғындар табысындағы тұрғын үй коммуналдық қызметінің құны кейбір ТМД елдерімен салыстырғанда екі есе өсті.

Үшінші кезең (2000-2005 жж.) – жалпы аймақтарда тапсырыс беру қызметі бойынша шығын, орта, ірі құрылыс кәсіпорындар қызметіне, қаржы нарығына өзгерістер енгізілді. Қазақстанның нарықтық экономикаға өтуі құрылыс өндірісін басқаруда жаңа талаптарды қажет етті, бұл әлеуметтік экономикалық факторлардың, шаруашылық жүргізудің ерекшеліктеріне байланысты болды.

Қазақстан Республикасында бұл бағыттағы жұмыстардың бірінші сатысы 2000 жылғы 21 тамыздағы 1290 Қаулы арқылы Қазақстан Республикасында Тұрғын үй құрылысын ұзақ мерзімге қаржыландыру және ипотекалық несие беру жүйесін дамыту тұжырымдамасын қабылдау болып табылады.

Тұрғын үй құрылысы Қазақстан - 2030 даму стратегиясындағы жалпы ұлттық сипаттағы маңызды міндеттердің бірі болып табылатын мемлекет саясатының басым бағыттарының бірі.

Қазіргі таңда тұрғын үй нарығын дамыту, жетілдіру жолдарында мемлекеттің орны ерекше және мемлекеттік даму бағдарламалары мен жеке тұрғын үй құрылысы үшін жер телімдерін бөлу, оларды мемлекет қаражаты есебінен ең қажетті инженерлік желілермен қамтамасыз етуді қарастырудың қажеттігі арта түскен. Тұрғын үй құрылысына қажеттіліктің ұлғаюы экономиканың дағдарысты еңсеруін, ал сұраныстың кемуі экономикалық тоқыраудың басталғанын бейнелейтін индикатор болып табылады[5]. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің Қазақстан халқына арналған жыл сайынғы Жолдауларында тұрғындарды баспанамен қамтамасыз ету жайын үнемі алдыңғы қатарға қойып келеді. 2008 жылғы Жолдауында Елбасы төмендегідей бағыттарды атап көрсетті[6]:

- Тұрғын үйдің қол жетімділігі мен бағасы;
- Мемлекеттік қызметшілер мен бюджеттік сала қызметкерлеріне тұрғын үй құрылыс жинақ қорлары жүйесі арқылы жылына 4%- дан аспайтын пайыздық мөлшерде алдын-ала тұрғын үй зайымдарын беру;
- Жалдамалы тұрғын үй құрылысына көңіл бөлу;
- Құрылыс компаниялары қызметінің ашықтылығын қамтамасыз ету және осы саладағы бәсекелестікті арттыру;
- Тұрғын үй құрылысына үлескер қатысушыларының құқықтарының қорғалуын күшейту;
- Жеке-дара тұрғын үй құрылысын өнеркәсіптік, арзан және экологиялық таза технологияларын игеру;
- Алдыңғы қатарлық шет елдіктәжірбиені қолдану қажеттілігі;

Тұрғын үй саласы шаруашылығының нарықтық жағдайы мен дамуын экономист ғалымдар өз еңбектерінде жан-жақты қарастырып келеді.

С.А. Илашеваның Тұрғын үй нарығының дамуы мен қалыптасуы атты ғылыми зерттеу жұмысында тұрғын үй нарығы- тұрғын үй қоры және тұрғын үй қызметінің нарығынан тұратындығы анықталып, олардың арасындағы қатынастар қарастырылады және тұрғын үй нарығының құрылымдық сызбасы ұсынылады.

А.К. Мусанованың Тұрғын үй коммуналдық шаруашылығын экономикалық-математикалық үлгілеу атты еңбегінде тұрғын үй саласына, тұрғын үй коммуналдық шаруашылығына талдау жүргізіледі және инвестициялық ресурстардың тапшылығы жағдайында нарықтағы тұрғын үйлерді күрделі жөндей мен жаңартудың инвестициялық бағдарламаларын оңтайландыру және сол бойынша шешім қабылдау барысы зерттеледі.

Т.Б. Баяхметовтың Қазақстан Республикасы құрылыс кәсіпіндегі шаруашылық қызметті реттеу механизмі және дамыту стратегиясы атты еңбегінде автор 1991- 1997 жылдар аралығында экономикалық жағдайға байланысты құрылысы тоқтап қалған объектілерді салып, аяқтау нарықта қаражаттың жедел қайтарымын беретіндігін және құрылыс саласында ғылыми-техникалық саясатты жүргізу арқылы стратегиялық мақсатқа жету жолдарын үш кезеңге бөліп қарастырады. Бұл кезең аралығында құрылысы тоқтап қалған объектілердің көпшілігі тұрғын үйлер болды, ол төлем қабілеттіліктің төмендігі, бюджет тапшылығымен байланыстырылды, сондықтан автор тұрғын үй құрылысының жаңа технологиясын, жергілікті материалдармен құрылыс жүргізуді, аз қабатты үйлердің салынуын қажет деп санады.

Отандық тұрғын үй рыногын реттеуде және дамытуда тұрғын үй нарығын жетілдірудің келесі бағыттарын жүзеге асыру қажет:

- Біріншіден, сұраныс пен ұсынысты ескере отырып, толыққанды, тең дәрежелі тұрғын үй рыногын қалыптастыру, ол үшін халықтың қалың тобы үшін қолжетімді пәтерлердің бағасын шаршы метрге 56 515 теңгеден асырмау қажет;
- Екіншіден, тұрғын үйді жалға беру саласын дамыту керек;
- Үшіншіден, тұрғын үй құрылысын кең ауқымды дамытуда қосымша ынталандыру шараларын жүзеге асыру қажет;
- Төртіншіден, тұрғын үй саласын мемлекеттік қолдау және қаржыландыру механизмдерінің жетілдірілуі тиіс;
- Бесіншіден, түрлі аймақтарында заманауи талаптарға жауап беретін инженерлік-коммуникациялық инфоқұрылымды дамыту қажет;
- Алтыншыдан, тұрғын үй алушының мүддесін қорғау, оның тәуекелдерін мемлекеттік кепілдеме негізінде сақтандыру кеіек;
- Жетіншіден, жеке-дара тұрғын үй құрылысын ынталандыру мақсатында жер учаскілерін беру мен рәсімдеу ережелері жеңілдетілуі тиіс;

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі (номер) 94 заңы — Тұрғын үй қатынастары туралы.
2. Қазақстан Республикасының тұрғын үй құрылысын дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасы бекіту туралы 2023 жылғы 28 наурыздағы (номер) 265 қаулысы.
3. Тұрғын үй нарығы мәселесі туралы мақала.
<https://aikyn.kz/4765/3924-turghyn-uey/amp>
4. Тұрғын үй нарығындағы сұраныстың өсуі, сапа мен баға туралы.
https://kaz.inform.kz/amp/turgyn-uy-narygy-baga-kymbattay-ma_a3999029/
5. Тұрғын үй нарығындағы мемлекеттік бағдарламалардың экономикаға әсер етуі туралы мақала.
<https://egemen.kz/article/336726-turghyn-uy-naryghy-tomen-molsherlemeli-baghdarlamalar-ekonomikagha-ziyanyn-tigiz>
6. Тұрғын үй саясатын жаңғырту, қолжетімді тұрғын үй салу және тиімді шарттармен ипотека беру, тұрғын үй құрылысын дамыту туралы Қазақстан Республикасының Премьер Министрінің ресми жарлығы.
<https://primeminister.kz/news/turgyn-uy-sayasatyn-zhangyrtu-kolzhetimdi-turgyn-uy-salu-zhane-tiimdi-sharttarmen-ipoteka-beru-kazakstanda-turgyn-uy-kurylysyn-damytu-1433338>

ОӘЖ 631.115.2

**ЖЕР УЧАСКЕЛЕРІНІҢ КАДАСТРЛЫҚ ЖӘНЕ НАРЫҚТЫҚ ҚҰНЫН
САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ (БАҒАЛАУ)****Әлжан Айғаным Жандосқызы,
Сатыбалдиева Нұржарқын Ерланқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ

«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті

«Кадастр» мамандығының студенттері

Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович

Астана, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада Қазақстандағы жерді бағалау және жер учаскелерінің кадастрлық және нарықтық құнын салыстырмалы талдау қарастырылған. Бұл жұмысты жазудың мақсаты-жерді бағалау мәселесін қарастыру. Бұл мәселе жеке меншіктің енгізілуіне байланысты ең көп талқыланған мәселелердің біріне айналды. Қазақстандағы жер қатынастарын құқықтық реттеуді жетілдіру мәселесі жалпы қоғамда да ең нақты және кеңінен талқыланатын мәселелердің біріне айналды.*

***Түйінді сөздер:** Кадастрлық құн, нарықтық бағалау, базалық ставка, түзету коэффициенттері, жер салығы, жер учаскесі*

Жер – қоғамның саяси, экономикалық, әлеуметтік, өндірістік, коммуналдық, экологиялық және де көптеген басқада аймақтарында басты негізі болып табылады. Жер әр жылжымайтын мүліктің негізгі құраушысы. Жер учаскелері әртүрлі сапада болғандықтан, олардың әрқайсысына енгізілген бірдей көлемдегі еңбек әртүрлі өндірістік нәтиже береді. Сондықтан жер өзінің өндірістік құнына қабілетіне қарай бағалануға тиіс.

Жердің құны салық салуға, жалға алу төлемін орнатуда негіздеме болып саналады, бюджеттің кіріс бөліктерінің маңызды бөлігі және әрбір адамның қызығушылықтарына әсер етеді. Осы жағдайларда қазіргі уақытта Қазақстанда жерді бағалаудың халық шаруашылық және әлеуметтік маңыздылығы ескеріледі.

Жердің құнын нақты бағалау шарты салық салудың тиімді жүйесінің сыни элементі, негіздемесі болып табылады, және әрбір жер иесі салықтардың әділ үлесін төлеуіне кепілдік береді. Жердің құнын дұрыс бағалау арқылы мемлекеттік және жеке секторда жерді пайдалану саласында шешімдерді дұрыс қабылдауға әсер етеді.

Қазақстан Республикасында жерді бағалаудың 2 түрі қолданылады. Ол бізде жер учаскелерінің кадастрлық және нарықтық бағалау құны.

Жер учаскелерінің кадастрлық және нарықтық құнын салыстырмалы талдау олардың ағымдағы құнын және әлеуметтік инвестициялық тартымдылығын бағалау үшін пайдалы болуы мүмкін. Кадастрлық және нарықтық бағалаудың негізгі айырмашылықтарын талдайтын болсақ:

Кадастрлық құн ол мемлекеттік органдармен анықталады және салық салу және мемлекеттік есепке алу мақсатында пайдаланылады. Әдетте жердің ауданы, орналасқан жері, жер түрі және мақсаты сияқты ерекшеліктеріне қарай есептеледі. Көбінесе нарықтағы ағымдағы сұраныс пен ұсынысты көрсетпеуіне байланысты нарықтық құннан төмен.

Ал нарықтық баға жылжымайтын мүлік нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың өзара әрекеттесуінің нәтижесінде анықталады. Орналасқан жері, инфрақұрылымы, даму перспективалары, инфрақұрылымға жақындығы және басқа факторлар сияқты факторларды ескереді. Әдетте кадастрлық құннан жоғары болады, әсіресе сұранысы жоғары тұрғын үй немесе коммерциялық аудандарда.

Құнның осы екі түрін салыстыру кезінде келесі тармақтарды ескеру қажет:

Егер сіз салық салу немесе мемлекеттік есепке алу үшін бағалау жүргізіп жатсаңыз, кадастрлық құн маңыздырақ болады. Егер сіздің мақсатыңыз сату немесе инвестициялаудың нарықтық құнын анықтау болса, нарықтық құн маңыздырақ болады.

Жер телімдерінің кадастрлық бағалау құнын анықтаудың негізі ретінде жер құнының қалыпты көрсеткіші – базалық мөлшерлемесі саналады. Жер телімдері үшін базалық мөлшерлеме төлемі – жердің берілген экономикалық жағдайларда жер рентасының орташа шамасын білдіретін қалыпты бағасы. Кадастрлық бағалау кезінде жер учаскелерінің ауданы, базалық ставкасы және түзету коэффициенттері қолданылады [3].

Қазіргі уақытта Қазақстандағы жер қатынастары Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделген және ұлттық деңгейде қабылданған заңнамаға сәйкес Жер кодексімен реттеледі. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Үкіметінің Жер қатынастарын, жер үшін төлемақы мөлшерлемелерін және Қазақстандағы жер учаскелерінің бағалау құнын айқындау тәртібін бекітетін бірқатар қаулылары бар [4].

Жер учаскелерін кадастрлық бағалау Қазақстан Республикасының Жер кодексіне және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 2 қыркүйектегі № 890 «Жер учаскелері үшін төлемақының базалық мөлшерлемелерін белгілеу туралы» қаулысына сәйкес айқындалады. Жер учаскесінің түзету коэффициенті Қазақстан Республикасының жер кодексінің жоғарыда келтірілген 11 бабы «Жер учаскелері үшін төлемақының базалық ставкаларына түзету коэффициенттері» қолданылады. Кадастрлық бағалау кезінде жер учаскелерінің жай-күйі орнына, сумен қамтамасыз етуіне, қызмет көрсету оралығының қашықтығына байланысты түзету коэффициенті қойылады [1].

Кадастрлық (бағалау) құны – бұл мемлекет жер учаскесін немесе оны жалға алу құқығын сатқан кезде қолданылатын, инфляцияның жалпы деңгейі туралы ресми статистикалық ақпаратқа сәйкес кезең-кезеңімен нақтыланатын жер учаскелері үшін төлемақының базалық ставкалары және оларға түзету коэффициенттері негізінде айқындалатын жер учаскесінің есептеу құны.

Нарықтық құны – сатушы мен сатып алушы өздерінің қажеттіліктеріне сәйкес, дұрыс ақпарат игерген дәне төтенше жағдайларға кезікпеген, саналы және дұрыс әрекеттері кезінде бәсекелестік және ашық нарықта телімді сатудың ең ықтималды бағасы. Ол сатылымдарды сәйкестендіру әдісімен анықталады және бәсекелесті нарықта құрылады, онда оған пайдалылық, иеліктен шығару, сұраныс, тапшылық, өтімділік тәрізді факторлар ең көп әсер етеді. Нарықтық құнының құрамында нарықтың бәсекелессіз жағдайын білдіретін нормативті бағаның бір бөлігі болады. Нарықтың қолайлы шарттарында бәсекелестік орта құрылған кезде нарықтық құны нормативті бағадан жоғары болып келеді. Және керісінше, қолайсыз нарықтық конъюнктура жағдайларында нарықтық құны нормативті бағадан төмен болуы мүмкін.

Жер учаскелерінің нарықтық құны қазіргі уақытта белгілі бір аймақтағы, белгілі бір санаттағы жерге нарықтық сұраныс пен ұсыныс сияқты факторларға байланысты анықталады. Жер учаскелерінің нарықтық құны жеке меншік иелерінің қарамағындағы жер учаскелерін қайта сату жүзеге асырылатын қайталама нарыққа тән.

Жер учаскелерінің нарықтық құны орналасқан жері, көлемі, инфрақұрылымы, нарықтық тенденциялар және т.б. сияқты көптеген факторларға байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Әр түрлі аймақтарда бағалар айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Мысалы, Алматы және Астана сияқты ірі қалаларда жер учаскелерінің бағасы едәуір жоғары болуы мүмкін, әсіресе ол учаске беделді ауданда орналасса немесе инфрақұрылымы жақсы болса. Ал ауылдық жерлерде немесе аз дамыған аймақтарда бағалар төмен.

Кадастрлық құн үшін әдетте уәкілетті органдар белгілеген бағалау әдістері қолданылады, ал нарықтық құн үшін салыстырмалы ұқсастық әдісі немесе кірістілік әдісі сияқты әртүрлі әдістер қолданылуы мүмкін.

Кейбір жағдайларда кадастрлық құн нарықтық құннан жоғары болуы мүмкін, өйткені есептеулер әртүрлі уақытта және әртүрлі себептермен жүргізіледі. Бірақ бұл мәселені сот көмегіне жүгіну арқылы шешуге болады.

Кадастрлық құн мен нарықтық құн арасындағы айырмашылық салықтарға, кредиторлар алдындағы міндеттемелерге және мүліктің басқа да қаржылық аспектілеріне әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, нарықтық құнға қарағанда, кадастрлық құн бірнеше жылдар бойы өзгеріссіз болады. Нарықтық құнның бағасы сұранысқа байланысты үнемі өзгеріп отырады.

Қазақстанда жер төлемдерінің өлшемдерін түсіру қалыптасқан. Себебі базалық мөлшерлеме төмен болғандықтан жер телімдерінің кадастрлық құнының төмен болып келеді.

Осыған байланысты жер салығынан жергілікті бюджетке түсетін түсімдердің меншікті салмағы аз. Мысалы, Астана қаласының аймағын алып қарасақ ол шамамен 2% құрайды.

Салыстыру үшін, нарықтық елдерде бюджетке жерден түсімдер 30% дейін көлемді құрайтынын ескеру қажет. Осының барлығы жер төлемдерінің заманауи қаржылық жүйесін құруда және кредиттік-қаржылық қатынастарда, сонымен қатар жергілікті бюджеттік құрылуына әсер етеді және жылжымайтын мүлік нарығының дамуын тежейді. Себебі жер мәселесінің жоғары деңгейде қарастырылмауы және жер нарығының толыққанды дамымағандығы [2].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексіне сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметінің № 890 «Жер учаскелері үшін төлемақының базалық мөлшерлемелерін белгілеу туралы» қаулысы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P030000890_
2. Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель Республики Казахстан за 2021 год Нур-Султан,-С.64
3. Дубровскому А. В., Беристенов А.Т. «Совершенствование поправочных коэффициентов как фактор влияния на кадастровую стоимость земель сельскохозяйственного назначения», -издательство «электронная наука» московский экономический журнал, № 97-ВАК от 21 февраля 2022 г. -С.90-98, г. Москва
4. Кадастровая оценка земель населенных пунктов в республике Казахстан: <https://articlekz.com/article/12863>

ОӘЖ 631.115.2

АУДАНДА (ҚАЛАДА) БҮЛІНГЕН ЖЕРЛЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ**Бекжанова Аяужан Талғатқызы,****Қаириден Аяулым Қанатқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ

«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті

«Кадастр» мамандығының студенттері

Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович

Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Бұл мақала Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарындағы бүлінген жерлерді қалпына келтіру мәселесіне арналған. Қазіргі заманғы сын-қатерлер мен орнықты даму талаптары тұрғысынан учаскелерді қалпына келтіру халықтың өмірі мен қызметі үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуде, сондай-ақ өңірлердің тарихи және мәдени мұрасын сақтауда шешуші рөл атқарады.*

Мақала бүлінген аймақтардың ағымдағы жағдайын талдайды, олардың зақымдану себептерін қарастырады және оларды қалпына келтіру стратегиялары мен іс-шараларын ұсынады. Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде қалпына келтірудің табысты мысалдарын зерделеу негізінде осы проблеманы тиімді шешуге ықпал ететін негізгі тәсілдер мен бағыттар айқындалады.

***Тірек сөздер:** Қалпына келтіру, зақымдалған жерлер, инфрақұрылым, тұрақты даму, тарихи орталықтар, әлеуметтік даму экономикалық даму, мәдени мұра, қалпына келтіру бағдарламалары, табиғи апаттар, инвестициялар, қоғамдық кеңістіктер, туризм, экологиялық бағдарламалар, серіктестік.*

Қалалар экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуда шешуші рөл атқаратын қазіргі әлемде аудандық және қалалық аудандардағы зақымдалған учаскелерді сақтау және қалпына келтіру барған сайын өзекті және маңызды міндетке айналууда. Қазақстанда, көптеген басқа елдердегідей, табиғи апаттардан, инвестициялардың жетіспеушілігінен немесе жоспарлаудың дұрыс болмауынан түрлі зақымдарға ұшырайтын көптеген аудандар мен учаскелер бар.

Қазақстан қалаларындағы бүлінген жерлермен байланысты жағдай кешенді тәсілді және оны шешу үшін шұғыл шараларды талап ететін күрделі проблема болып табылады. Бұл жерлер тұрғындардың қауіпсіздігі мен жайлылығына қауіп төндіруі мүмкін, сонымен қатар қалалық аумақтардың тұрақты дамуына кедергі болуы мүмкін.

Бұл зерттеудің мақсаты Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарындағы бүлінген жерлердің ағымдағы жай-күйін қарау, олардың бүліну себептерін анықтау, сондай-ақ оларды қалпына келтіруге және жақсартуға бағытталған стратегиялар мен іс-шараларды зерттеу болып табылады[1].

Бүлінген жерлерді қалпына келтіру қалалардың сыртқы келбетін жақсартуға ықпал етіп қана қоймай, олардың тұрғындарының өмірі мен дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауды қамтамасыз ететіндігін түсіну маңызды. Сондықтан проблеманы түсіну және оны шешудің тиімді стратегияларын әзірлеу Қазақстандағы қалалық облыстарды орнықты дамыту жолындағы маңызды қадам болып табылады.

Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарындағы бүлінген жердің ағымдағы жай-күйі құндылықтардың тозуы мен жоғалуының әртүрлі аспектілерін көрсететін күрделі көрініс болып табылады. Әр түрлі аймақтарда әртүрлі проблемалар болуы мүмкін, бірақ негізгі ағымдағы күйлердің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

1. Инфрақұрылымның зақымдануы: көптеген учаскелер табиғи апаттар, дұрыс пайдаланбау немесе қартаю салдарынан инфрақұрылымның бұзылуына ұшырады. Бұл жолдардың, көпірлердің, су және кәріз жүйелерінің бұзылуын қамтуы мүмкін, бұл халықтың өмір сүру жайлылығы мен қауіпсіздігін төмендетеді.

2. Архитектуралық шығындар: кейбір аудандарда қалпына келтіру жұмыстарының жетіспеушілігі, қала құрылысын жоспарлаудың жеткіліксіздігі немесе жерді ойластырылмаған пайдалану салдарынан тарихи және архитектуралық құндылықтардың жоғалуы мүмкін. Бұл мәдени бірегейліктің жоғалуына және қалалық кеңістіктердің көрнекі көрінісінің нашарлауына әкелуі мүмкін.

3. Экологиялық мәселелер: қалдықтарды сақтау үшін учаскелерді бақылаусыз пайдалану, табиғи ортаның бұзылуы және жасыл кеңістіктердің азаюы экологиялық проблемаларға, соның ішінде ауа мен судың ластануына, биоәртүрліліктің төмендеуіне және жалпы қоршаған ортаның нашарлауына әкеледі.

4. Экономикалық құлдырау: зақымдалған учаскелер көбінесе инвестициялар мен дамудың болмауына байланысты экономикалық белсенділігі төмен жерлер болып табылады. Бұл халықтың өмір сүру деңгейінің нашарлауына, жұмыс орындарының жоғалуына және ауданның жалпы экономикалық құлдырауына әкелуі мүмкін.

5. Әлеуметтік мәселелер: бақыланбайтын даму, қоғамдық кеңістіктер мен қызметтердің болмауы және зақымдалған жерлерде қолайсыз өмір сүру жағдайлары әлеуметтік оқшаулануға, қылмыстың көбеюіне және өмір сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Бүлінген жерлердің қазіргі жағдайы әр нақты ауданның немесе қалалық аймақтың проблемалары мен ерекшеліктерінің әртүрлілігін ескере отырып, оларды қалпына келтіруге және жақсартуға кешенді көзқарастың қажеттілігін көрсетеді[2].

Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарында бүлінген жерді қалпына келтірудің бірнеше стратегиясы бар, олар жағдайды жақсарту және халықтың өмір сүруі үшін қолайлы жағдайларды қалпына келтіру үшін қолданылуы мүмкін[3]. Міне, олардың кейбіреулері:

✓ *Қалпына келтіру және қайта құру бағдарламалары:* бүлінген сәулет объектілері мен инфрақұрылымды қалпына келтіру және қайта құру жөніндегі бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру. Бұл ескі ғимараттарды қалпына келтіруді, жолдар мен көпірлерді жөндеуді және коммуналдық жүйелерді жаңартуды қамтуы мүмкін.

✓ *Қоғамдық кеңістіктерді дамыту:* халықтың өмір сүру сапасын жақсарту және әлеуметтік белсенділікті ынталандыру үшін саябақтар, скверлер, алаңдар мен жағалаулар сияқты қоғамдық кеңістіктерді құру және дамыту.

✓ *Инфрақұрылымды жақсарту:* жол жұмыстарын, коммуналдық жүйелерді жөндеу мен жаңғыртуды, әлеуметтік және мәдени мақсаттағы Жаңа объектілерді құруды қоса алғанда, инфрақұрылымды жақсарту жөніндегі жобаларды әзірлеу және іске асыру.

✓ *Туризмді дамыту:* туристік индустрияны дамыту үшін тарихи және мәдени көрікті жерлердің әлеуетін пайдалану. Бұл туристік маршруттарды құруды, экскурсияларды ұйымдастыруды, қонақ үй мен мейрамхана бизнесін дамытуды қамтуы мүмкін.

✓ *Жергілікті кәсіпкерлерді қолдау:* қаржылық қолдау, оқыту және кеңес беру, жәрмеңкелер мен көрмелер ұйымдастыру арқылы кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру және жергілікті нарықтарды дамыту.

✓ *Экологиялық бағдарламалар:* табиғатты қорғау, ормандарды қалпына келтіру, су ресурстарын қорғау және зақымдалған жерлерде қоршаған орта сапасын жақсарту бойынша экологиялық бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру.

✓ *Қоғамдық және мәдени іс-шаралар:* жағымды атмосфера құру және сайттардағы әлеуметтік белсенділікті ынталандыру үшін фестивальдар, көрмелер, концерттер және спорттық жарыстар сияқты мәдени және қоғамдық іс-шараларды ұйымдастыру[4].

Бұл стратегияларды әр жердің нақты қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі комбинацияларда қолдануға болады. Олар халықтың өмір сүру сапасын қалпына келтіру мен жақсартудың ең жақсы нәтижелеріне қол жеткізу үшін Қазақстанның аудандары мен қалаларының нақты жағдайлары мен қажеттіліктеріне бейімделуі мүмкін.

Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарындағы бүлінген учаскелерді сәтті қалпына келтірудің бірнеше мысалдары келтірілген[5]:

Аймақ	Деградация	Қалпына келтіру
Алматы	Жолдардың бұзылуы, ауаның ластануы	Жолдарды қайта жаңарту, экологиялық таза технологияларды енгізу
Шымкент	Тарихи ғимараттардың жоғалуы, жасыл аумақтардың қысқаруы	Сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру, жаңа қоғамдық кеңістіктер құру
Ақтөбе	Судың ластануы, инфрақұрылымның болмауы	Табиғатты қорғау, ағынды суларды тазарту құрылыстарын салу, коммуналдық инфрақұрылымды дамыту
Қостанай	Экономикалық белсенділіктің төмендігі, жұмыс орындарының қысқаруы	Инвестицияларды тарту, шағын және орта бизнесті қолдау
Қарағанды	Өмір сапасының нашарлауы, әлеуметтік оқшаулану	Білім беру және емдеу мекемелерін дамыту, мәдени және спорттық шараларды қолдау
Павлодар	Ескірген инфрақұрылым, экономикалық белсенділіктің төмендеуі	Коммуналдық жүйелерді жаңғырту, инновациялық технологияларды дамыту
Орал	Қоғамдық орындардың жетіспеушілігі, қоршаған ортаның нашарлауы	Саябақтар мен алаңдарды құру, табиғатты қорғау акцияларын өткізу
Тараз	Тарихи мұраның жоғалуы, инвестицияның аздығы	Тарихи ғимараттарды қалпына келтіру, туристік әлеуетті дамыту

Қорытындылай келе, Қазақстанның аудандық және қалалық облыстарындағы бүлінген жерлерді қалпына келтіру өңірлердің тұрақты дамуында және халықтың өмір сүру сапасын арттыруда шешуші рөл атқаратынын атап өткім келеді. Деградация мен жойылумен байланысты сын-қатерлерді жеңу мемлекет, жергілікті қауымдастықтар, кәсіпкерлер мен қоғамдық ұйымдар тарапынан кешенді тәсіл мен бірлескен күш-жігерді талап етеді.

Табысты қалпына келтіру стратегиялары әр учаскенің ерекшеліктерін, сондай-ақ жергілікті халықтың қажеттіліктері мен мүдделерін ескеруі керек екенін түсіну маңызды. Инфрақұрылымды қалпына келтіру, қайта құру және дамыту бойынша бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру, сондай - ақ жаңа қоғамдық кеңістіктер құру және туристік әлеуетті дамыту-бүлінген учаскелерді қалпына келтірудің мүмкін болатын тәсілдерінің бірнешеуі ғана.

Алайда, сәтті қалпына келтіру тек қаржылық инвестицияларды ғана емес, сонымен бірге кең серіктестік пен барлық мүдделі тараптардың қатысуын қажет ететінін есте ұстаған жөн. Тек бірлескен күш-жігермен ғана біз құнды тарихи және сәулеттік объектілерді сақтап, қалпына келтіре аламыз, қалалар мен аудандардың тұрақты дамуын қамтамасыз ете аламыз және болашақ ұрпақтың өмірі мен дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасай аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сапарбеков, Е. (2019). "Қала және ауылдардың іскери бөлгелерінің деградациясы мен оның көмілділікке ауруы." Ғылыми қызмет, 3(45), 47-55.
2. Серікбаев, Е., Жусіп, Б., & Жапбаров, А. (2018). "Қазақстандағы орта мен жоғары техникалық білімді кәсіпкерлерге арналған инновациялық әдістер." Наука және инновация, 6(220), 102-108.
3. Тоқтарбаев, А., & Мұрат, Ж. (2017). "Қазақстандағы орта жағдайы мен кәсіпкерлікке қатысты іскери бөлгелердің деградациясы мен онымен байланысты көмілділіктер." Геоэкология, экосистема, биоразнообразие, 3(49), 53-61.
4. Серікбаев, Е., & Шоқан, С. (2020). "Қазақстанда деградация мен есіргісіну кезінде ауылдарды тыңдау стратегиялары мен әдістері." Қазақ жері, 1(61), 88-95.
5. Шоқанова, А. "Қала реконструкциясы мен бағдарламасы". (2018)., 2(17), 108-116.

ОӘЖ 631.115.2

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖЕРЛЕРДІ ШЕТЕЛДІКТЕРГЕ САТУҒА ЖӘНЕ ЖАЛҒА БЕРУГЕ ТЫЙЫМ САЛУ

Карим Шералы Айдосұлы,

Жұмахан Алдияр Бауыржанұлы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ

«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті

«Кадастр» мамандығының студенттері

Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазыұлы

Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада, Қазақстандағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді шетелдіктерге сатуға және жалға беруге тыйым салатын заң жобасын жүзеге асыруды қолға алу қаралатын болады.

Тірек сөздер: жер иелену, заңнама, мүлік иелері, қаржы, жер мәселесі.

Жер мәселесі – қоғамда қызу тал-қыланып жатқан көкейкесті проб-лемалардың бірі. Сондықтан Президент Қасым-Жомарт Тоқаев халық сөзіне құлақ асып, аталған мәселені шешудің нақты жолын ұсынды. Атап айтқанда, Мемлекет басшысы өзінің заң шығаруға бастамашы болу құқығын пайдаланып, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді шетелдіктерге сатуға және жалға беруге тыйым салатын заң жобасын Парламенттің қарауына жолдады [1].

Парламенттің екі палатасы да бұл құжат бойынша ауқымды жұмыс атқарып, оны жан-жақты қарады. Заң жобасын талқылауға жұртшылық, сарапшылар және ғалымдар да белсене қатысты. Сонымен қатар осы заң жобасында егер меншік иесі болып табылатын

тұлғаның Қазақстан азаматтығы тоқтатылған немесе Қазақстан Республикасының заңды тұлғасына шетелдіктер мүше болған жағдайда ауыл шаруашылығы жерлерін иеліктен шығару рәсімі де қарастырылған.

Заң жобасы жөнінде сенаторларға Ауыл шаруашылығы министрі Сапархан Омаров баяндап берді. «Заң жобасында ауыл шаруашылығы жерлерін шетелдіктерге және шет-елдік компанияларға, шетелдік үлесі бар қазақстандық компанияларға, азаматтығы жоқ адамдарға, халықаралық қатысу үлесі бар ғылыми орталықтарға, сондай-ақ қандастарға беруге толықтай тыйым салу көзделген. Бұдан басқа заң жобасында бұдан бұрын шетелдіктер және шетелдік үлесі бар қазақстандық компаниялар жалға алған ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалану мерзімі ұзартылмайтыны және олар пайдалану мерзімі аяқталғанға дейін ғана иелікте болатыны қарастырылған. Ал қандастар жер учаскесін жеке қосалқы шаруашылық, бақ өсіру және саяжай құрылысы үшін ала алады, ауыл шаруашылығы жерлерін Қазақстан азаматтығын алғаннан кейін ғана жалға алуға мүмкіндігі бар.

Қазіргі уақытта жалпы ауданы 74,4 мың гектар ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді шетелдік қатысуы бар жеті заңды тұлға жалға алып отыр. Оның ішінде Жамбыл облысында ауыл шаруашылығына арналған ауданы 5,9 мың гектарды 1 кәсіпорын, Павлодар облысында ауданы 32,2 мың гектар жерді ауыл шаруашылығына пайдаланылатын 1 кәсіпорын, Атырау облысында 1,6 мың гектар жерді пайдаланатын 1 кәсіпорын және Ақмола облысында жалпы алаңы 34,7 мың гектарды құрайтын жермен жұмыс істейтін 4 кәсіпорын бар. Сондай-ақ екі шетелдік компания жұмыс істейді. Шығыс Қазақстан облысында 14,9 мың гектар алқапта 1 кәсіпорын және Жамбыл облысында 3,6 мың гектар алқапта 1 кәсіпорын [2].

Бұл ретте шетелдік компаниялардың ауыл шаруашылығы жерлерін жалдау мерзімдері 2022 жылдан басталып 2025 жылға дейінгі кезеңде аяқталады. Тиісінше, жалға алу мерзімі аяқталғаннан кейін жаңа мерзімге ұзартылмайды, өйткені бүгін талқыланып отырған заң жобасы шетелдік жер пайдаланушыларға және әртүрлі бірлескен кәсіпорындарға жер беруге толық тыйым салуды қарастырады», деді Сапархан Омаров. Ведомство басшысының айтуынша, ауыл шаруашылығы алқаптарын ұтымды пайдалануға мемлекеттік бақылау жүргізіліп жатыр. Сонымен қатар пайдаланылмай жатқан жерлерді қайтарып алу мерзімін 2 жылдан 1 жылға дейін қысқарту бойынша заңнамалық механизм әзірленбек. «Сондай-ақ 2020 жылғы желтоқсанда Салық кодексіне заңнамалық түзетулер қабылданды. Онда пайдаланылмайтын жерлерге жер салығының мөлшерлемелерін 10-нан 20 есеге дейін ұлғайту көзделген, яғни ұтымсыз жер пайдаланушылар пайдаланылмайтын жерлерден өз еркімен бас тартуы үшін экономикалық мәжбүрлеу тетігі іске қосылғанын атап өткім келеді», деді министр.

Заң жобасын екінші оқылымда талқылау барысында сенатор Әбдәлі Нұралиев құжаттың нормаларына қатысты Сенаттың тұрақты комитеттері мен жекелеген Сенат депутаттарынан 2 ұсыныс түскенін айтты.

«Аталған ұсыныстар бойынша жеке орман өсіру үшін жер учаскелерін тек Қазақстан Республикасының азаматтарына және шетелдік үлесі жоқ Қазақстан Республикасының заңды тұлғаларына беру туралы тиісті өзгеріс пен толықтыруды Жер кодексінің 48 және 128-бабына енгізу ұсынылып отыр», деді Әбдәлі Нұралиев [1].

Заң жобасын талқылау барысында оған өзгерістер енгізу қажеттілігі туындады. Соған байланысты Сенат заң жобасын Мәжіліске қайтару туралы шешім қабылдады. Осы заң жобасы қабылданғаннан кейін де елімізде жер мәселелерін заңнамалық реттеуді жетілдіру жұмыстары жалғаса береді. Таяуда арнайы құрылған Жер комиссиясы өз жұмысын аяқтағаны белгілі. Оның құрамына бес бірдей Сенат депутаты мүше болғанын айта кеткен жөн. Комиссияның отырыстары кезінде бұл саладағы заңнамаларды жетілдіруге қатысты көптеген ұсыныс айтылды. Соған сәйкес қазіргі таңда Үкімет жерді пайдалануға

қатысты заңнамаық түзетулер топтамасын әзірлеуде. Соның нәтижесінде алдағы уақытта тиісті заң жобасы Парламентке келіп түседі. Сондай-ақ сенаторлар «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасында банктік, микроқаржылық және кол-лекторлық қызметті реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасын қарап, қабылдады.

Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша әзірленген бұл құжат микроқаржылық және кол-лекторлық қызметті іске асырудың құқықтық базасын жетілдіруді көздейді. Енді осы заңға сәйкес коллекторларға басқа адамдардың телефон нөмірлерінен қоңырау шалуға тыйым салынады және олар борышкерлермен арадағы кез келген іс-әрекет кезінде видео және аудиофиксация жүргізуге міндетті болады. Палата депутаттарының пікірінше, бұл норма коллекторлар тарапынан дөрекі сөйлесуден немесе заңнаманы бұзудан сақтайды. Сонымен қатар несие тарихына қатысты өзгеріс енгізілді. Егер бұрын ондай тарихты сақтау мерзімі 10 жыл болса, енді енгізілетін түзетуге сәйкес бұл мерзім 5 жылға дейін қысқарады [3].

Қорытынды

Елімізді кең-байтақ егемен жерін ата-бабаларымыз көздерінің қарашығындай сақтағаны ертеден мәлім. Және ол жерді ата-бабаларым өскелен ұрпаққа мұра ретінде қалдырып отырған. Бұл құнды мұраны сақтау еліміздің ең өзекті проблемасы болып қалуы керектігі сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМ

1. Қазақстан Республикасының Жер кодексі 2003 жылғы 20 маусым
https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442_
2. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана. 2004, 28-б.
3. Асанкелді, А.Б. Егемен Қазақстан Жер мәселелері шешу
<https://egemen.kz/article/273281-zher-maselesi-%E2%80%93-el-maselesi>

ОӘЖ 631.115.2

АУДАНДА (ҚАЛАДА) ЖЕР (ЖЕР-МҮЛІК) ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

**Еслями Арайлым Қозы корпешқызы,
Ермек Сағыныш Берікқызы**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық Зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультетінің студенттері
Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Ұсынып отырған мақалада біз ауданда, қалада жер және жер-мүлік қатынастарын реттеу жүйесін жетілдіру туралы түсініктеме айтамыз.

Түйін сөздер: Жер қатынастары, географиялық ақпараттық жүйе, кадастрлық тіркеу, аграрлық сектор, жерге орналастыру, жер мүлкі

Қазақстан Республикасы 2003 жылы 20 маусымдағы Жер кодексіне сәйкес Жер қатынастары дегеніміз бұл жерге меншік құқығын және де өзге де құқықтарды жүзеге асыра отырып, жер ресурстарын басқаруға жекеленген субъектілерде жер учаскелерін бекітіп

беруге байланысты жерді пайдалану мен қорғау жөніндегі қатынастар. Жер кодексі ең алдымен жер қатынастарын реттеудің және жер туралы заңнамалардың қағидаларын анықтайды.

Республикада жүргізіліп жатқан жетекші реформалардың бірі болып жер реформасы саналады, яғни жер қатынастарын қайта құру, жаңарту. Нарықтық экономикаға көшуге байланысты объективті қамтамасыз ететін жаңа жер жүйесін құру қажеттілігі жер ресурстарын тиімді пайдалану болып табылады.

Елімізде жер реформасы саясатымыздың ажырамас маңызды бөлігі. Қазіргі таңда жаңа жер қатынасы жаңа жер қолданылуымен байланысты.

Жер және онымен байланысты мүліктер адамдардың жеке басының және өмір сүруінің негізгі көзі. Жер қатынастары жүйесін жетілдіру аймақтар мен қалаларды дамытудың маңызды аспектісі болып табылады, өйткені жер аймақтың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық әл-ауқатын анықтайтын негізгі ресурс. Жерді тиімді басқару тұрақты дамуға, инвестициялық тартымдылықты арттыруға және азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Географиялық ақпараттық жүйелерді кадастрлық тіркеу және енгізу. Географиялық ақпараттық жүйелер (ГАЗ) деректерді көрнекі көрсетудің және оларды талдауға арналаған құралдардың сан-алуан түрлерінің есебінен көптеген ғылыми, практикалық және басқару мәселелерін тиімді және жедел шешудің басты элементі. ГАЗ технологияларын қолдану үлкен көлемді картографиялық және тақырыптық ақпаратты, оның ішінде қашықтан зондылаудың (ғарыштық суреттердің), далалық ғылыми зерттеулердің, инженерлік зерттеулердің, мониторингтің, түрлі шаруашылық қызметтің, құжат айналымының деректерін бірыңғай құрылымға біріктіруге мүмкіндік береді. ГАЗ құру үшін базалық ақпарат ретінде кеңістіктік анықтықтары әртүрлі суреттер түсіретін ең заманауи ғарыштық аппараттардан алынған Жерді қашықтан зондылау деректері пайдаланылады.

Кадастрлық тіркеу және географиялық ақпараттық жүйелер (ГАЗ) сияқты заманауи технологияларды енгізу жер қатынастары жүйесін жетілдірудегі басым қадамға айналуға. Бұл жер учаскелерінің нақты геокеңістіктік орналасуын қамтамасыз етеді, құқықтарды тіркеу кезінде қателер қаупін азайтады және жерді пайдалану процестерін жеңілдетеді.

Жерге құқықтарды тіркеу рәсімдерін оңтайландыру. Жылжымайтын мүлікке құқықты тіркеу – мүлікке құқығыңызды растайтын міндетті рәсім. Сатып алу-сату шарты, айырбастау, мұрагерлік ету немесе жалға алу сіздің құқығыңызды растамайды, дегенмен тіркеуге негіз болып табылады. Жылжымайтын мүлікке құқықты тіркеу мүліктің толыққанды иесі атану, өзіңізді алаяқтықтан қорғау және келешекте оған қатысты операцияларды кедергісіз орындау үшін қажет. Жер қатынастары жүйесінің тиімділігін арттыру үшін жер учаскелеріне құқықтарды тіркеу рәсімдерін оңтайландыру бойынша белсенді жұмыс жүргізу қажет. Бұған бюрократиялық процестерді жеңілдету, онлайн тіркеудің электронды қызметтерін енгізу және қажетті ақпаратқа жылдам қол жеткізуді қамтамасыз ету кіреді.

Жерді басқарудағы экологиялық тұрақтылық. Жер қатынастары жүйесін дамыту тек экономикалық және әлеуметтік аспектілерді ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаға қамқорлықты қамтиды. Жерді пайдаланудың табиғи ресурстарға әсерін бағалау, экостандарттар мен биоәртүрлілікті сақтау шараларын енгізу жерге орналастыру стратегиясының құрамдас бөлігіне айналуы тиіс.

Жер жобаларына инвестицияның ашықтығы және ынталандыру

Инвестициялар Қазақстанда экономиканы жетілдіру, инновацияларды қолдану, жер жобаларын жасау және басқа салаларда көмек көрсету мақсатында қолданылады. Инвестициялардың ашықтығы және ынталандыру қазіргі кезде Қазақстанда қалай жүргізіледі?

Инвестицияның ашықтығы қазіргі кезде Қазақстанда қалай жүргізіледі? Соңғы жылдары Қазақстан жоғары инвестициялық әлеуетті көрсетуде және оның бірнеше себептері бар:

1. Стратегиялық орналасуы: Қазақстан аумағы арқылы бұрын Ұлы Жібек жолы өткен, себебі Қазақстан Еуразия құрлығының кіндігінде орналасқан, сол арқылы «құрлық көпірімен» қамтамасыз етті.
2. Төрттік БРИК құрамындағы үш мемлекет: Ресей, Қытай және Үндістан Қазақстанға жақын орналасқан.
3. Жер учаскелерін алу: Қазақстан – Еуропа мен Азияның тоғысқан жеріндегі жаңа стратегиялық орын. Бұған 500 млн-нан асатын тұтынушысы бар аймақтық нарық және 180 млн-нан астам тұтынушысы бар Еуразиялық экономикалық одақтың жалпы нарығына преференциялық қолжетімділік бар, уақыты тиімді жүк тасымалы кіреді.
4. Кедендік әкімшілендіру: Қазақстанда инвесторлар үшін бизнес-климаттың қолайлы аспектілеріне көп көңіл бөлінеді: әкімшілік кедергілерді азайту және процедураларды жеңілдету, кедендік және салықтық әкімшілендіруді жетілдіру.

Жерге орналастырудың ашық жүйесін құру жер жобаларына инвестиция тартуға көмектеседі. Инвестицияларды ынталандыру жөніндегі мемлекеттік шаралар жеңілдіктер беру, жеделдетілген рұқсат беру және инвесторларды қолдау, экономиканың әртүрлі салаларын дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Аграрлық сектордағы инвестицияларды мемлекеттік қолдау. Ауыл шаруашылығы саласының дамуы жерді тиімді пайдалануға байланысты. Ауыл шаруашылығы инвесторларына арналған мемлекеттік бағдарламалар мен ынталандырулар ауылды дамытуға, еңбек өнімділігін арттыруға және жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. Аграрлық сектордағы инвестицияларды мемлекеттік қолдау Қазақстан Республикасында экономиканы дамыту және жаңаларын құру үшін қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыру және жаңарту мақсатында мемлекеттік қолдаудың бір түрі. Бұл салада агроөнеркәсіптік кешенде кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау агроөнеркәсіптік кешен субъектілеріне жеңілдетілген салық салу, субсидиялар беру, көктемгі егіс пен егін жинауға жеңілдетілген несие беру арқылы жүзеге асырылады. Шағын және орта бизнес саласында бизнес-инкубаторлар өндірілген. Инвестициялық қызмет саласында инвестицияларды ынталандыру, заманауи технологияларды қолдана отырып жұмыс істеп тұрған өндірістерді кеңейту және жаңарту, қазақстандық кадрлардың біліктілігін арттыру және қоршаған ортаны қорғау болып табылады. Индустриялық-инновациялық қызмет саласында индустриялық-инновациялық жүйенің субъектілері жатады.

Қазақстанның облыстары мен қалаларында жер қатынастары жүйесін жетілдіру мемлекет, бизнес және қоғам назарын талап ететін көп қырлы және серпінді процесс. Бұл шараларды жүзеге асыру жер ресурстарын тиімдірек басқаруға мүмкіндік береді, аймақтардың тұрақты дамуына ықпал етеді және өмір сүру, жұмыс істеу және инвестициялау үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Заманауи технологияларды пайдалану, процестерді онтайландыру және экологиялық тұрақтылықты ескеру жалпы елдің дамуына ықпал ететін тиімді, ашық және тұрақты жер ресурстарын басқару жүйесін құруға көмек

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылы 20 маусымдағы № 422 Кодексі <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>
2. Николенко Г.С. Экономическая оценка земли. Алма-Ата, 1968 год, 322 с
3. Государственный (национальный) доклад «О состоянии и использовании земель Республики Казахстан» на 1 ноября 2003 года. Астана: Агенство по управлению земельными ресурсами, 2003

Географиялық ақпараттық жүйелер (ГАЗ)

<http://gis-terra.kz/geografyalykh-akhparattykh-zhuyeler-gazh/?lang=kz>

ӨӘЖ 631.115.2

АУДАНДА (ҚАЛАДА) ЖЕРДІ (ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІН) МЕМЛЕКЕТТІК КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ЖҮРГІЗУДІ ЖЕТІЛДІРУ**Жидебай Аяулым Ғаниқызы, Муканова Дарина Нурбековна**

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ,
Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультеті,
Кадастр мамандығының 2 курс студенттері,
Ғылыми жетекшісі – Беристенов А. Т.
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Кез келген ауданда немесе қалада жерді мемлекеттік кадастрлық есепке алуды жүргізу - ең алғашқы кезекте Қазақстан Республикасының жер қорын сарқылмайтындай, тиімді қолдану және қорғау мақсатында жер учаскелері жайлы қажетті ақпараттардың барлығын, яғни оның ішінде – жердің сапасы, мақсатты қолданылуы, мөлшері, шаруашылығы жайлы мәліметтер жиынтығын нақты ақпараттармен өңдеуге, сақтауға, талдауға, есепке алуға бағытталған екені белгілі. Менің ойымша, бұл жер қорлары жайлы ақпараттар жыл өткен сайын ескіріп жатқандықтан, заманға сай жаңа тыныс алу керек. Жаңа дем беру үшін, яғни мемлекеттік кадастрлық есепке алуды жүргізуді жетілдіру үшін осы мақалада жан жақты талдап, өз ұсынысымызды жеткізетін боламыз.*

***Тірек сөздер:** мемлекеттік кадастрлық есепке алу, жылжымайтын мүлік объекті, бірыңғай жылжымайтын мүліктің мемлекеттік тізілімі, жылжымайтын мүлікті құжаттандыру*

Ауданда немесе қалада жердің жылжымайтын объектілерін мемлекеттік кадастрлық есепке алуды жүргізудің мәні- жерді пайдаланудағы орын алған өзгерістерді анықтап және талдап қана қоймай, ағымдағы есептерді жер-кадастрлық деректерді қазіргі заманғы деңгейге көтеруді қамтамасыз ете отырып, барлық жыл ішіндегі мәліметтер жиынтығын әр жылдың 1 қаңтарында жаңартып отыру және түзетумен көрініс табады. Аудан немесе қала ішінде жерді жылжымайтын объектілерінде кадастрлық есепке алуды жүргізу барысында бірқатар өзгерістер орын алады:

- жер қоры объектісінің сапалық жай-күйін өзгерту, жаңарту ерекшеліктері, сонымен қатар әртүрлі сыртқы факторлардың әсер ету процесінде орын алған учаскелерді пайдалану кезіндегі өзгерістер;

- жер қорын шаруашылық мақсатты пайдалану, яғни түрлі мелиорация немесе табиғи жағдайға ауыстыру кезінде болған бірқатар аумақтық-жекелеген объектілердің шекарасындағы өзгерістер жиыны;

- жердің жылжымайтын объектілерін мемлекеттік кадастрлық есепке алу кезіндегі жауапты мемлекеттік органдардың қабылдаған шешімдері негізінде орын алған әкімшілік және жер иелену шекарасындағы өзгерістер қатары [1];

Жоғарыда аталған өзгерістер қатары жер объектілерін мемлекеттік кадастрлық есепке алу барысында өзіндік міндеттер критерий арқылы жүзеге асырылады және бағаланады. Ол қандай міндеттемелер десеңіз:

Біріншіден, жер-есептік және мәтіндік құжаттарға бастапқы есептеулерді, жазбаларды енгізу

Екіншіден, есепке алынғалы отырған жер объекті аумағындағы жекелеген учаскелердің түрлері мен кіші түрлерінің көлемі мен сапалық жай-күйін анықтау, жер санаттары, жер пайдаланушылар, жер иеленушілер және әкімшілік бірліктер бойынша бөлу

Үшіншіден, мемлекеттік кадастрлық есепке алатын аумақтың барлық жоспарлы-картографиялық материалдарын алу, жүйелеу және талдау

Төртіншіден, керекті алғашқы жер-есептік деректерді және жоспарлы материалдарды алу негізінде зерттеулер мен түсірілімдер жүргізу болып табылады.

Жалпы, Қазақстан Республикасында өзге нарықтық экономикасы бар елдер секілді жер кадастрын жүргізу және объектілерді өзіндік есепке алу органдарын біріктіру, жер жылжымайтын мүлігінің қызметтері мен есепке алу істері толыққанды деңгейде жүргізіледі деп айту қиын. Себебі, қолданыстағы жылжымайтын мүлікті есепке алу жүйесінде Ресей және өзге де ТМД елдерінің озық формалары үлгі бола алады:

- функциялардың қайталануы;
- құқық объектілері мен субъектілерін анықтаудағы айырмашылықтар;
- жер және жылжымайтын мүліктің екі тізілімін жүргізу (ғимараттар, құрылыстар және т.б.)
- объектілердің өзара орналасуын тексерудің қиындығы және әртүрлі мазмұндағы ақпараттардың сәйкес келмеуі, сондай-ақ қажетсіз еңбек пен уақыт шығындары;

Жақын және алыс шет елдердің тәжірибесі әлдеқайда озық екенін көрсетеді және жоғарыда айтылған мәселелерді тек бір тізілімді жылжымайтын мүлікті құру арқылы шешуге болады. Осыған байланысты біріктіру ең оңтайлы шешім болар еді, яғни мемлекеттік жер кадастры және жылжымайтын мүлік объектілерін есепке алудың мемлекеттік жер тізілімі базасында-бірыңғай жылжымайтын мүліктің мемлекеттік тізілімін құру [2].

Сурет 1. Қазақстан Республикасындағы жылжымайтын мүлікті қалыптастыру (құжаттандыру) мен тіркеудің қолданыстағы схемасы

Жоғарыда көрсетілген Қазақстан Республикасындағы жылжымайтын мүлікті құжаттандыру мен тіркеудің қолданыстағы схемасы көрсетілген. Осыған орай, біз бұл құжаттандыруды жетілдіру үшін өзіміздің бірқатар ұсынысымызды өтініміз келіп отыр:

Біріншіден, жер кадастрында қалыптастырылатын мемлекеттік жер тізілімі негізінде жер кадастрын және жылжымайтын мүліктің техникалық түгендеуін жүргізетін қызметтерді біріктіру, жер учаскелері мен ғимараттар және сонда орналасқан құрылыстардың бірыңғай мемлекеттік тізілімін құруды ұсынамыз.

Екіншіден, жер учаскелерін қалыптастыру (құжаттандыру) оларда орналасқан ғимараттар мен құрылыстарға сілтеме жасай отырып, жер кадастрындағы бірыңғай әдістеме бойынша бірыңғай құжатты ресімдеу (дайындау) арқылы жүзеге асырылуға тиіс. Жер учаскесін және онда орналасқан ғимараттар мен құрылыстарды салық салу мақсатында бірыңғай объект ретінде бағалау керек.

Үшіншіден, бірыңғай жер саясатын жүзеге асыру мақсатында басқару функциялары жер ресурстарын әр түрлі ведомстваларға бөлмей, бір мемлекеттік мекеме жүзеге асыруы керек.

Мемлекеттік кадастрды жүргізуді қамтамасыз ететін органдарды біртұтас органдарға біріктірудің ұсынылып отырған жолдары басқару құрылымдарын қысқартуға ұмтылумен ғана емес, сонымен қатар заманауи технологиялардың дамуымен, оңтайлы мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ететін бірыңғай жер саясатын жүзеге асырумен байланысты.

Бұл функциялардың қайталануын жоюға, жерді және басқа да жылжымайтын мүлікті пайдаланудағы жауапкершілік пен тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, жер кадастрын жүргізу біркелкі, бөлінбейтін болуы керек және бүкіл ел бойынша бірыңғай әдістеме мен технологияны қолдану арқылы жүзеге асырылуы қажет [3].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Варламов А.А. Жер кадастры: - бт. Т.1 Жер ресурстарын басқару. – М.: Колос, 2018 -341 б;
2. Дүйсенбеков З.Д. «Мемлекеттік жер кадастры. Автоматтандырылған жер-ақпараттық жүйе (AIS GZK) ». Халықаралық Ауылшаруашылық журналы. Алматы, 14-15 қыркүйек 2019 ж.;
3. «Жерді есепке алу» [Электрондық ресурсы]: <https://stud.kz/referat/show/20238>

ОӘЖ 631.115.2

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА ЖАТПАЙТЫН МҰҚТАЖДАР ҮШІН ЖЕР
БӨЛУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ****Омарғалиева Гаухар Руслановна,****Бикен Анель Оралбаевна**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ

«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті

«Кадастр» мамандығының студенттері

Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович

Астана, Қазақстан

***Андатпа:** Ұсынылып отырған мақалада ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту үшін қажетті бірнеше әрекеттер көрсетілген. Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесінің маңыздылығы қарастырылған.*

***Түйінді сөздер:** әлеуметтік инфрақұрылым, инфраструктуралық даму.*

Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесі – бұл ауылдардағы өмір сүру жағдайларын жетілдіру үшін жер ресурстарын дамыту, ауылдардың ағымдағы жағдайын бақылау, табыс жасау, сапалы өнімдерді жасау және сату үшін көмек көрсету арқылы басқаруды қамтамасыз ету дегенді айтады. Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесі даму және өсу үшін арналған құрылым болып табылады. Бұл құрылымдағы негізгі компоненттер ауылдың тұрғындарымен қоғамдық қызметтер, тауарларды әзірлеу және жер сату-сатып алу операциялары, әлеуметтік инфрақұрылым, айналым қызметтерді қамтамасыз ететін басқа факторларды ашу мүмкіндіктеріне негізделген. Бұл айналымдары бойынша жер бөлудің экономикалық негіздемесі ауылдың жетістіктерін, ерекшеліктерін және потенциалды ресурстарын қаржылайды.

Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесі керемет бір әдіс. Бұл өзара қолданыстағы біріктіруді, ақпараттық технологияларды қолдану арқылы жер азаматтардың жұмыс істеу мүмкіндігін арттыруды мақсат етеді. Жер бөлудің экономикалық негіздемесі тиімді бір талаптарға сәйкес келеді. Яғни ауылдың географиялық орналасуы мен жер тиімділігінің анализі. Оларға көмек көрсетуге арналған кейбір мүмкіндіктер: ауылда су, электр энергиясы, қызмет көрсету және ауылдық инфрақұрылымның жетекшілігін арттыру. Кадрларды даярлау және жерге техникалық жабдықтар көрсету керек. Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту үшін қажетті бірнеше әрекеттер болады:

- 1) жер бөлуді дамыту үшін қауіпсіз технологияларды қолдану.
- 2) ауылдық инфрақұрылымдарды дамыту, инфрақұрылымдарды көмекші бағдарламалар арқылы арттыру.
- 3) өнімділікті көбейту.

Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің ең басты қадамы – ауылдардың жер тауарларын жоғары сапада өңделуі, табыс жасау және сату. Ерекшеліктерге байланысты тиімді жерді таңдау, су ресурстарын қолдану мен қамтамасыз ету, агротехникалық инновацияларды енгізу мен ауылға байланысты секторларды жетілдіру қажет. Бұлар арқылы ауылдар тиімді экономикалық жетілдіруге жол аша алады.

Ауыл шаруашылығына жатпайтын мұқтаждар үшін жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту үшін әдіс тәсілдер:

Инфраструктураларды дамыту: Жер бөлудің негізгі мақсаты инфраструктураны жетілдіру.

Бірлестікке қатысты жұмыс: Жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту үшін жаңа бірлестіктер жасау.

Технологиялық іс-шараларды ұйымдастыру: Жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту үшін технологиялық іс-шараларды ұйымдастыру және тиімділігін арттыру.

Жердің қаржыландырылуы: Мемлекеттік бағдарламалар арқылы жерлердің қаржыландыруы.

Жер – табиғат ресурсы және жалпы алғанда адамның тіршілік тынысы. Басқа материалдық жағдайлардың қатарында оның орны ерекше. Сондықтан оны жоспарлы түрде , тиімді және ысырапсыз пайдалану әр қоғамның басты міндеті . Халық шаруашылығының қай саласы болса да жер өндіріс құралы ретінде пайдаланылады. Экономиканың басқа салаларына қарағанда ауыл шаруашылығының құқықтық тұрғыдан жерге деген приоритеті болуға тиісті .

Жер бөлудің экономикалық негіздемесін дамыту арқылы ауыл шаруашылығын жатпайтын мұқтаждарға адамдар арасында адал әділет, технологиялық инновациялар мен жерге байланысты өзара көмекшілік арқылы жаттығу үшін мүмкіндіктер жасау мүмкін.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИТТЕР ТІЗІМІ:

1 Г.Н Нюсупова ,А.А Токбергенова .Қазақстан Республикасы жер қорының қазіргі жағдайы "Қазақ университеті" 2015 ,96 б.

2 Н.Л Озеренская , Т.Е Карбозов Жерге орналастыру С.Сейфуллин атындағы ҚазАТУ,2019 , Нұр-Сұлтан ,59 б

3. Қырықбаев, Ж. Қ.Қазіргі жерге орналастырудың және кадастрдың теориясы мен тәжірибесі : оқу құралы / Ж. Қ. Қырықбаев, Б. Ж. Жұпархан ; Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті. - Астана : С. Сейфуллин атындағы ҚАТУ, 2015,98 б.

4. Қырықбаев, Ж. Қ. Жерге орналастырудың теориялық негіздері : оқу құралы / Ж. Қ. Қырықбаев, Н. Л. Озеранская, Б. Г. Жаманқұлова ; Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті. - Астана : С. Сейфуллин атындағы ҚазАТУ, 2014, 84 б.

ӨАЖ: 631.115.2

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІН ТЕХНИКАЛЫҚ ТҮГЕНДЕУ ЖӘНЕ ЕСЕПКЕ АЛУ

Әлдеш Әсел Есенғалиқызы,
Жаңбыр Нұрсая Алиакбарқызы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАқ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Біздің мақалада жылжымайтын мүлік объектілерін техникалық түгендеу және есепке алудың мемлекеттік маңызы мен салық жүйесіне әсері туралы айтылған.*

***Түйінді сөздер:** Жылжымайтын мүлік, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі, есепке алу, мемлекеттік тіркеу, мемлекеттік бағалау.*

«Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу» туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 26 шілдедегі No310 заңына сәйкес жылжымайтын мүлік – бұл жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар және жермен тығыз байланысты өзге де мүлік, яғни мақсатына шамадан тыс зиян келтірілмей көшірілуі мүмкін болмайтын объектілер. Қаржы-экономикалық сөздікте «Жылжымайтын мүлік – азаматтық актіде жеке тұлғаның немесе заңды тұлғаның иелігіндегі жер және басқа жер-сулар, сол жердегі қозғалмайтын мүліктер, яғни ғимараттар, заводтар және т.б.» ретінде қарастырылған. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі 117-бабында жылжымайтын мүлікке жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар, көпжылдық екіпелер және жермен тығыз байланысты өзге мүлік, яғни орнынан олардың мақсатына сай емес шығынсыз ауыстыру мүмкін болмайтын объектілер жатады. Жылжымайтын мүлік – жерден, сонымен қатар онда орналасқан құрылыс және ғимараттардан тұратын кез келген мүлік деп бизнес бойынша оксфорд түсіндірме сөздігінде көрсетілген[1].

Жылжымайтын мүлікті мемлекеттік техникалық зерттеп-қарау, сондай-ақ жылжымайтын мүлікке кадастрлық нөмір беру жылжымайтын мүлікті реконструкциялау, қайта жоспарлау, қайта жабдықтау нәтижесінде олардың техникалық және (немесе) сәйкестендіру сипаттамалары өзгерген кезде, мұндай сипаттамалардың өзгеруі жылжымайтын мүлікке мемлекеттік техникалық зерттеп-қарау жүргізбестен жылжымайтын мүлік объектісінің кадастрлық паспортында көрсетіле алатын жағдайларды қоспағанда, оның ішінде кадастрлық нөмір, мекенжай, мекенжайдың тіркеу коды (бар болған кезде) өзгерген кезде жүргізіледі.

Жылжымайтын мүлікті мемлекеттік техникалық зерттеп-қарау нәтижелері бойынша жылжымайтын мүлік объектісінің кадастрлық паспорты ресімделеді, онда анықталған өзгерістер көрсетіледі.

Техникалық түгендеу – мерзімдік тексерулер нәтижелері бойынша бар-жоғы, құрамы, орналасқан жері және техникалық жағдайы туралы ақпаратты компьютер арқылы жинауға, сақтауға және беруге арналған жүйе. Техникалық түгендеуді жүргізу Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 118 және 155-баптарымен, 2007 жылғы 26 шілдедегі «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы» Заңымен реттеледі.

Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеудің қажетті шарты ғимараттарды, құрылыстарды және (немесе) олардың құрамдас бөліктерін мемлекеттік техникалық байқау болып табылады. Ғимараттарды, құрылыстарды және (немесе) олардың

құрамдастарын мемлекеттік техникалық байқау жөніндегі қызмет мемлекеттік монополияға жатады және оны жылжымайтын мүліктің орналасқан жері бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімімен құрылған республикалық қазыналық кәсіпорындар жүзеге асырады.

Жылжымайтын мүлікке жылжымайтын заттар, яғни жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар, көпжылдық екпелер және жермен тығыз байланысты өзге мүлік, яғни орнынан олардың мақсатына сай емес шығынсыз ауыстыру мүмкін болмайтын объектілер жатады. Егер кондоминиум объектісінің құрамындағы пәтерлер және өзге де тұрғын үй-жайлар, сондай-ақ тұрғын емес үй-жайлар дара, бөлек меншікте болса, олар дербес жылжымайтын мүлік объектілері болып танылады. Мемлекеттік тіркеуге жататын әуе және теңіз кемелері, ішкі суда жүзу кемелері, «өзен-теңіз» жүзу кемелері, ғарыш объектілері, магистралдық құбырлардың желілік бөлігі де жылжымайтын заттарға теңестіріледі. Заңнамалық актілермен жылжымайтын заттарға өзге мүліктер де жатқызылады. Ақша мен бағалы қағаздарды қоса алғанда, жылжымайтын затқа жатпайтын мүлік жылжымалы мүлік деп танылады. Заңнамалық актілерде көрсетілген жағдайларды қоспағанда, жылжымалы заттарға құқықтарды тіркеу талап етілмейді[2].

Жылжымайтын мүлікті мемлекеттік кадастрлық есепке алу-уәкілетті мемлекеттік органның жылжымайтын мүлік туралы мәліметтері жылжымайтын мүліктің мемлекеттік кадастрына енгізу жөніндегі, осындай мүліктің бар екенін немесе оның жұмыс істеуін тоқтатқанын растайтын іс-әрекеті. Жылжымайтын мүлік объектісін есепке қою, жылжымайтын мүлік объектісінің өзгерістерін есепке алу немесе жылжымайтын мүлік объектісін есептен шығару кадастрлық есепке алу органы кадастрлық есепке алу туралы тиісті өтінішті алған күннен бастап он жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады. Жылжымайтын мүлік объектілерінің кадастрлық есебін жүргізу өтеусіз негізде жүзеге асырылады[3].

Жылжымайтын мүлік объектілерін техникалық түгендеу және есепке алу:

- тұрғын үй қоры, әлеуметтік, мәдени - тұрмыстық және өндірістік мақсаттағы объектілерді пайдалануға беру;
- жылжымайтын мүлікті басқару; ғимараттар мен құрылыстарды техникалық пайдалану (техникалық ұстау, коммуналдық қызметтер үшін төлемақыны айқындау, ортақ мүлікті ұстау уақытын бөлу және т. б.);
- тұрғын үй қорының және басқа да жылжымайтын мүлік объектілерінің мемлекеттік статистикалық есебін жүргізу;
- тұрғын үй пайдалану құрылыстарын пайдалану мен күтіп-ұстауға мемлекеттік бақылау жасау;
- жылжымайтын мүлікке құқықтарды және онымен жасалатын мәмілелерді мемлекеттік тіркеу;
- кепіл және ипотекалық операциялар;
- жылжымайтын мүлікті иеленуге, пайдалануға және оған билік етуге байланысты меншік иелері мен иелерінің өзге де қызметі..

ПАЙДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1."Жылжымайтын мүлікке мемлекеттік техникалық тексеру жүргізу қағидасын және Жылжымайтын мүліктің бастапқы және кейінгі объектілеріне кадастрлық нөмір беру қағидасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Әділет Министрінің 2013 жылғы 6 мамырдағы № 156 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы.
- 2.Асқарова Ж.А. «Жылжымайтын бағалау», оқу құралы. Алматы, 2007ж
- 3.Жер кадастры және мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі басқармасы. URL:

ОӘЖ 631.115.2

АУДАН ЖЕРЛЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН НЕГІЗДЕУ

**Амангелді Абылай,
Абдуали Нұрсұлтан**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КЕАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші – Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Біздің мақалада жер кадастры бойынша жұмыстары облыста, қалада, ауданда ұйымдастыру және жоспарлауды қарастырамыз.*

***Тірек сөздер:** жер кадастры, территория, стратегия, ресурс*

Жер кадастры – жер қатынастарын реттеуде және аумақтарды басқаруда маңызды рөл атқаратын жер учаскелері мен оларға құқықтарды есепке алу және тіркеу жүйесі. Облыста, қалада немесе ауданда жер кадастры жұмысын ұйымдастыру және жоспарлау әрбір аумақтың өзіндік ерекшеліктері мен талаптарына ерекше назар аударуды талап етеді. Бұл мақалада біз әртүрлі масштабтағы жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау әдістері мен тәсілдерін қарастырамыз - облыстан ауданға. [1]

Қазіргі қоғам жер ресурстарын басқару саласындағы үнемі өсіп келе жатқан міндеттерге тап болады. Халық санының өсуі, қаланың дамуы және климаттың өзгеруі жағдайында жерді тиімді басқару тұрақты дамуға қол жеткізудің негізгі элементіне айналуға. Бұл тұрғыда жер кадастрлық жұмыстары жер учаскелері, олардың иелері, құрылымы мен пайдалануы туралы ақпарат беру арқылы маңызды рөл атқарады.

Жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау кадастрлық ақпараттың дұрыстығын, сенімділігін және өзектілігін қамтамасыз етудегі іргелі қадамдар болып табылады. Бұл жұмыстарды тиімді жүргізу жер қатынастары саласындағы заңнаманы сақтауға ғана емес, сонымен қатар жерге орналастыру, жер пайдалану және қала құрылысы процестерін оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада біз жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру мен жоспарлаудың негізгі аспектілерін қарастырамыз, негізгі принциптері мен әдістерін анықтаймыз және олардың маңыздылығын жерге орналастыру алдында тұрған заманауи міндеттер тұрғысында талқылаймыз.

Ең алдымен облыстағы жер кадастрының ұйымдастыру мен жоспарлауын қарастырайық.

Облыстық деңгейде жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру кешенді көзқарасты және әртүрлі органдар мен құрылымдар арасындағы іс-әрекеттерді үйлестіруді талап етеді. Жұмысты ұйымдастырудың негізгі кезеңдері мыналарды қамтиды:

Қалыптасқан жағдайды талдау:

Облыстық деңгейде жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастырудың бастапқы кезеңі кадастр жүйесінің қазіргі жағдайын талдау болып табылады. Бұл кадастрлық деректердің сапасы мен толықтығын бағалауды, проблемалық аймақтарды анықтауды және қолданыстағы басқару тетіктерінің тиімділігін талдауды қамтиды.

Стратегияны әзірлеу:

Талдау нәтижелері бойынша облыстағы жер кадастрын дамыту стратегиясы қалыптастырылды. Даму мақсаттары мен басымдықтарын анықтау, оларға қол жеткізу тетіктері мен құралдарын әзірлеу, сондай-ақ орта және ұзақ мерзімді перспективаға арналған іс-шаралар жоспарын әзірлеу маңызды.

Ресурстарды ұйымдастыру:

Ресурстарды жоспарлау жер кадастрының тапсырмаларының тиімді орындалуын қамтамасыз етуде басты рөл атқарады. Бұған қажетті қаржы ресурстарын бөлу, заманауи қондырғылар мен жабдықтарға қолжетімділікті қамтамасыз ету, сондай-ақ білікті мамандарды даярлау мен оқыту кіреді.

Инновациялар мен цифрландыруды енгізу:

Географиялық ақпараттық жүйелер мен ақпараттық технологиялар саласындағы қарқынды технологиялық прогресті ескере отырып, жер кадастры жұмыстарына инновациялық тәсілдерді енгізу маңызды. Бұл деректерді есепке алу және талдау процестерінің тиімділігін арттыруға, ақпаратқа қолжетімділікті жақсартуға және жұмыс шығындарын азайтуға мүмкіндік береді.

Жобаны басқару және нәтижелерді бақылау:

Өңірлік деңгейде жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастыру нақты жобаларды басқаруды және олардың орындалуын бақылауды талап етеді. Бұл жобаны жүзеге асырудың негізгі кезеңдері мен мерзімдерін анықтауды, орындаушылар арасындағы жауапкершілікті бөлуді, сондай-ақ тұрақты мониторинг пен нәтижелерді бағалауды қамтиды.

Қала кеңістігі – жер-кадастрлық жұмыстарды жүргізуде ерекше тәсілдерді қажет ететін ерекше және күрделі басқару объектісі. Қала жағдайында жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау құрылыстың жоғары тығыздығы, көптеген жылжымайтын мүлік объектілері және қалалық инфрақұрылымның динамикалық өзгерістері сияқты көптеген факторларды ескеруді талап етеді. Келесі біз қалалық ортада жер кадастрлық жұмыстарын ұйымдастыру мен жоспарлаудың негізгі тәсілдерін қарастырамыз.

Кадастрлық жоспарларды жаңарту:

Қалада жер кадастры жұмысын ұйымдастырудың негізгі аспектілерінің бірі кадастрлық жоспарларды кезеңді түрде жаңарту болып табылады. Белсенді құрылыс пен қала құрылысындағы өзгерістерді ескере отырып, кадастрлық деректерді, оның ішінде жаңа жылжымайтын мүлік объектілері және қала кеңістігінің құрылымындағы өзгерістер туралы ақпаратты үнемі жаңартып отыру қажет.

Қала құрылысының ерекшеліктерін ескере отырып:

Қала кеңістігі әртүрлі құрылыс түрлерімен сипатталады, соның ішінде тұрғын үйлер, көп қабатты тұрғын үй кешендері, коммерциялық және әкімшілік ғимараттар, мәдени мұра нысандары және т.б. Жер кадастры бойынша жұмыстарды жоспарлау және ұйымдастыру осы ерекшеліктерді ескеріп, жылжымайтын мүліктің барлық түрлерінің нақты есебін қамтамасыз етуі тиіс.

IT шешімдерді цифрландыру және енгізу:

Цифрлық дәуірде кадастрлық деректермен жұмыс істеу процестерін жетілдіру үшін заманауи ақпараттық технологияларды енгізу маңызды. Цифрландыру ақпаратқа қолжетімділікті жеңілдетуге, оның өзектілігін арттыруға және қалалық жер ресурстарын тиімдірек басқаруға мүмкіндік береді.

Қалалық инфрақұрылымдық жобаларды есепке алу:

Қалада жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастыру кезінде ағымдағы және жоспарланған инфрақұрылымдық жобаларды, мысалы, жолдарды, метрополитендерді салу, қоғамдық көлікті дамыту және т.б. Бұл қалалық ортадағы өзгерістерді болжауға және кадастрлық деректерді жаңа жағдайларға дер кезінде бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қалада жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау қала ортасына тән көптеген факторларды ескере отырып, кешенді көзқарасты талап етеді. Қалалық жерді тиімді басқару қала өмірінің сапасын жақсартуға және қаланың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге көмектеседі. [2]

Аймақтық аумақтың өзіне тән ерекшеліктері мен қажеттіліктері бар, сондықтан бұл деңгейде жер кадастры жұмысын ұйымдастыру және жоспарлау жергілікті жағдайлар мен жағдайларға ерекше назар аударуды талап етеді. Енді біз аудан деңгейінде жер кадастрлық жұмыстарын ұйымдастыру мен жоспарлаудың негізгі тәсілдерін қарастырамыз.

Аумақтық талдау:

Бастапқы кезең географиялық, климаттық, экологиялық, әлеуметтік-экономикалық және инфрақұрылымдық ерекшеліктерін зерттеуді қамтитын аумақтық аумақтық талдауын жүргізу болып табылады. Бұл аумақтың ерекшеліктерін жақсы түсінуге және жер кадастры бойынша жұмыстағы басымдықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Жергілікті қажеттіліктерді ескеру:

Аудандық деңгейде жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастырудың маңызды аспектісі тұрғындар мен кәсіпорындардың жергілікті қажеттіліктері мен сұраныстарын есепке алу болып табылады. Процесске жұртшылықты тарту жер ресурстарын басқарудағы негізгі мәселелер мен қажеттіліктерді анықтауға және тиісті стратегияларды әзірлеуге көмектеседі.

Қоғамдық қатысу:

Аудан көлемінде жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау үдерісіне қоғамның белсенді қатысуын қамтамасыз ету маңызды. Бұған қоғамдық тыңдаулар, жергілікті қоғамдастықтармен консультациялар өткізу және жер кадастры мәселелері бойынша шешімдер қабылдауға азаматтарды қосу кіреді. [3]

Қорытынды

Облыстық, қалалық және аудандық деңгейде жер-кадастр жұмыстарын ұйымдастыру және жоспарлау жерге орналастырудың маңызды аспектілері, кадастрлық ақпараттың тиімділігі мен дұрыстығын анықтау, сондай-ақ құқықтық тұрақтылық пен аумақтың тұрақты дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Түрлі деңгейдегі жұмыстарды ұйымдастыру және жоспарлау тәсілдерін қарастыру кезінде ағымдағы жағдайды талдау, стратегияны әзірлеу, жергілікті ерекшеліктерді ескере отырып, цифрландыру мен инновациялар, қоғамның қатысуы және мониторинг нәтижелері сияқты негізгі аспектілер атап өтілді.

Әрбір аумақтың бірегей қажеттіліктері мен ерекшеліктерін түсіну, оның сипаттамаларына көзқарастарды бейімдеу және мүдделі тараптармен белсенді өзара әрекеттесу жер-кадастрлық жұмыстарды сәтті жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Тек мемлекеттік органдардың, жергілікті қоғамдастықтардың және жеке серіктестіктердің бірлескен күш-жігері арқылы жерді тиімді басқаруды қамтамасыз етуге және барлық деңгейдегі халықтың өмір сүру сапасын арттыруға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жер кадастры бойынша жұмыстарды ұйымдастыру және жүргізу бойынша әдістемелік ұсыныстар / Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі. - 2020 жыл.
2. Иванов И.И., Петров П.П. Қала жағдайында жер-кадастрлық жұмыстарды ұйымдастыру. // Геодезия және кадастрлар. - 2018. - No 3. - 45-52 Б.
3. Смирнов А.А. Аудандық деңгейде жер-кадастрлық жұмыстарды жоспарлау: әдістері мен тәсілдері. // Жерге орналастыру және кадастр бюллетені. - 2020. - Т. 12, No 2. - 67-74-б.

ОӘЖ 631.115.2

АУДАН (ҚАЛА) ЖЕРЛЕРІНІҢ АҒЫМДАҒЫ ЕСЕБІН ЖҮРГІЗУДІ ЖЕТІЛДІРУ
ЖОЛДАРЫКенже Еламан Қуатұлы,
Серік Қайсар СемсерханұлыС.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алу проблемасының өзектілігі олардың өңірлердің тұрақты дамуы үшін маңыздылығына байланысты. Бұл жұмыста Жер ресурстарын есепке алудың ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізіліп, оларды жетілдіру жолдары ұсынылды. Есепке алу жүйесінің негізгі проблемалары геоақпараттық жүйелерді шектеулі пайдалану, кадастрлық есептің жетілмегендігі, цифрлық дәуірдегі қағаз процестері, персоналдың біліктілігінің жеткіліксіздігі және жерді пайдалануды бақылаудың жеткіліксіздігі болып табылады. Осы проблемаларды шешу үшін заманауи ГАЖ енгізу, кадастрлық есепті жаңарту, есепке алу процестерін цифрландыру, персоналды оқыту, жерді пайдалану мониторингі мен бақылауды күшейту, заңнамаға өзгерістер енгізу және ақпараттық кампаниялар жүргізу сияқты нақты шаралар ұсынылды. Ұсынылған шараларды іске асыру Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алу жүйесін жақсартуға мүмкіндік береді және ел өңірлерінің тұрақты дамуына ықпал етеді.

Тірек сөздер: Жер ресурстарын есепке алу, ГАЖ, кадастрлық есепке алу, цифрландыру, персоналды оқыту, мониторинг, бақылау, заңнама, ақпараттық кампаниялар, орнықты даму

Қазіргі жағдайда жер ресурстарын есепке алу өңірлердің тұрақты дамуының негізгі аспектісі болып табылады. Қазақстанда бұл мәселенің өзектілігі климаттық және географиялық жағдайлардың әртүрлілігін, сондай-ақ елдің әртүрлі аймақтарындағы жерді пайдаланудың әртүрлі түрлерін ескере отырып ерекше зор. Жер учаскелерін тиімді басқару және пайдалану үшін Қазақстанның аудандары мен қалаларында жер ресурстарының ағымдағы есебін жетілдіру қажет[1].

Жер ресурстарын есепке алуды жетілдірудің маңызды жолдарының бірі геоақпараттық жүйелерді (ГАЖ) енгізу болып табылады. ГАЖ құру және пайдалану жер учаскелері туралы ақпаратты дәл және сенімді сақтау мен талдауды қамтамасыз ете отырып,

Жер ресурстарын тиімді басқаруға және бақылауға мүмкіндік береді. ГАЖ сонымен қатар жерді пайдалану туралы мәліметтерді жинауға және өңдеуге көмектеседі, бұл жер қатынастары саласында негізделген шешімдер қабылдауға ықпал етеді.

Кадастрлық есепті жақсарту жер ресурстарын есепке алуды жетілдірудегі тағы бір маңызды қадам болып табылады. Заманауи технологиялар мен әдістерді пайдалана отырып, кадастрлық есепке алуды жаңарту жер учаскелері туралы ақпараттың дәлдігі мен дұрыстығын жақсартуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде жер ресурстарын тиімдірек пайдалануға және басқаруға ықпал етеді[2].

Жер ресурстарын есепке алуды жетілдірудің маңызды аспектісі есепке алу процестерін цифрландыру болып табылады. Жер мәселелері бойынша құжаттарды беру және өңдеу үшін цифрлық технологиялар мен электрондық сервистерді енгізу жер учаскелерін есепке алу рәсімдерін жеңілдетеді және оларды азаматтар мен кәсіпкерлер үшін қолжетімді етеді.

Алайда, Жер ресурстарын есепке алуды сәтті жетілдіру тек заманауи технологияларды қолдануды ғана емес, сонымен қатар жер ресурстарын есепке алуға жауапты персоналды оқытуды және қолдауды қажет етеді. Оқыту бағдарламаларын жүргізу және кадрлар даярлау қызметкерлердің біліктілігін арттыруға және жер ресурстарын есепке алуды неғұрлым сапалы және тиімді жүргізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жер учаскелерін пайдалануға бақылау мен мониторингті күшейту, заңнаманы жақсарту және жергілікті тұрғындармен ынтымақтастықты дамыту Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алуды жетілдірудегі маңызды қадамдар болып табылады[3].

Осылайша, Қазақстанның аудандары мен қалаларында жер ресурстарының ағымдағы есебін жетілдіру заманауи технологияларды пайдалануды, персоналды оқытуды, заңнаманы жақсартуды және жергілікті тұрғындармен ынтымақтастықты дамытуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді.

Бұл шаралар Жер ресурстарын тиімді басқаруға және ел өңірлерін орнықты дамыту мүддесіне пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазақстанның аудандары мен қалаларында жер ресурстарының ағымдағы есебін жетілдірудің қосымша жолдары мыналарды қамтиды:

- Қоғамдық бақылау тетіктерін дамыту: жер учаскелерін пайдалануды мониторингілеу және бақылау процестеріне жұртшылықты тарту Жер ресурстарын неғұрлым ашық және ашық есепке алуға ықпал етеді, сондай-ақ бұзушылықтарды анықтауға және алдын алуға көмектеседі.

- Жерге орналастыру әдістерін жетілдіру: жер кадастрлары мен аумақтардың бас жоспарлары сияқты жерге орналастырудың неғұрлым тиімді әдістері мен құралдарын әзірлеу және енгізу Жер ресурстарын пайдалануды оңтайландыруға және аудандар мен қалаларды дамытуды неғұрлым ұтымды жоспарлауға ықпал етеді[4].

- Ынталандыру тетіктерін құру: Жерді пайдалану ережелерін сақтағаны үшін жеңілдіктер мен көтермелеулерді қоса алғанда, жер учаскелерінің иелері үшін ынталандыру тетіктерін енгізу жауапкершілік пен жер ресурстарына ұқыпты қарауды арттыруға ықпал етеді.

- Халықтың хабардарлығын арттыру: жер ресурстарын пайдалану ережелері және олардың орнықты даму үшін маңыздылығы туралы ақпараттық кампаниялар мен білім беру бағдарламаларын жүргізу халықтың хабардарлығы мен жауапкершілігін арттыруға көмектеседі.

- Бірыңғай деректер базасын құру: кадастрлық учаскелер, құқық белгілейтін құжаттар және өзге де мәліметтер туралы ақпаратты біріктіретін, Жер ресурстарын есепке алу және мониторингілеу процестерін жеңілдететін жер учаскелері туралы бірыңғай орталықтандырылған деректер базасын құру[5].

Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алуды жетілдірудің бұл қосымша жолдары елдегі жер ресурстарын басқару мен пайдалануды жақсартудың тиімді құралы бола алады. Оларды енгізу және іске асыру өңірлердің тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдар мен бизнес-сектордың бірлескен күш-жігерін талап етеді.

1-кесте. Аудан (қала) жерлерінің ағымдағы есебін жүргізуді жетілдіру жолдарына мысал :

Жер ресурстарын есепке алу аспектісі	Қазіргі жағдайы	Жетілдіру жолдары
Геоақпараттық жүйелер (ГАЖ)	ГАЖ-ның болмауы немесе шектеулі қолданылуы	Жер ресурстарын тиімді басқару және бақылау үшін заманауи ГАЖ енгізу
Кадастрлық есеп	Кадастрлық есепке алудың жетілмегендігі, деректердің дәлдігінің жеткіліксіздігі	Заманауи технологиялар мен әдістерді пайдалана отырып, кадастрлық есепті жаңарту
Есепке алу процестерін цифрландыру	Қағаз процестері, құжаттарды өңдеудің ұзақ мерзімдері	Есепке алу процестерін жеделдету үшін цифрлық технологиялар мен электрондық сервистерді енгізу
Қызметкерлерді оқыту	Жер ресурстарын есепке алуға жауапты қызметкерлердің біліктілігінің жеткіліксіздігі	Оқыту бағдарламаларын жүргізу және біліктілікті арттыру үшін кадрлар даярлау
Мониторинг және бақылау	Жер учаскелерін пайдалануды бақылаудың жеткіліксіздігі	Жұртшылықты тартуды қоса алғанда, жерді пайдалану мониторингі мен бақылауды күшейту
Заңнама	Жер ресурстарын есепке алу саласындағы жеткіліксіз тиімді заңнама	Жер ресурстарын есепке алуды жақсарту үшін заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу
Ынталандыру	Жерді пайдалану ережелерін сақтау үшін ынталандырудың болмауы	Жер учаскелерінің иелері үшін ынталандыру тетіктерін енгізу

Қорытынды

Осы жұмыс шеңберінде Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алудың ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізілді, сондай-ақ оларды жетілдіру жолдары ұсынылды.

Ұсынылған талдау бүгінгі күні геоақпараттық жүйелерді шектеулі пайдалану, кадастрлық есептің жетілмегендігі, цифрлық дәуірдегі қағаз процестері, қызметкерлердің біліктілігінің жеткіліксіздігі және жерді пайдалануды бақылаудың жеткіліксіздігі сияқты жер ресурстарын есепке алу жүйесінде бірқатар проблемалар мен кемшіліктер бар екенін көрсетті.

Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алуды жетілдіру үшін мыналар ұсынылады:

1. Жер ресурстарын тиімді басқару және бақылау үшін заманауи геоақпараттық жүйелерді енгізу.
 2. Заманауи технологиялар мен әдістерді қолдана отырып, кадастрлық есепті жаңарту.
 3. Есепке алу процестерін жеделдету үшін цифрлық технологиялар мен электрондық сервистерді енгізу.
 4. Оқыту бағдарламаларын жүргізу және біліктілікті арттыру үшін кадрлар даярлау.
 5. Жұртшылықты тартуды қоса алғанда, жерді пайдалану мониторингі мен бақылауды күшейту.
 6. Жер ресурстарын есепке алуды жақсарту үшін заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу.
 7. Жер учаскелерінің иелері үшін ынталандыру тетіктерін енгізу.
 8. Жерді пайдалану ережелері туралы халықтың хабардарлығын арттыру үшін ақпараттық компаниялар мен білім беру бағдарламаларын жүргізу.
- Ұсынылған шараларды іске асыру Қазақстанның аудандары мен қалаларында Жер ресурстарын есепке алу жүйесін жақсартуға, оның тиімділігі мен дұрыстығын арттыруға, сондай-ақ өңірлердің тұрақты дамуына және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал етуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ергалиева, Г. К. (2018). "Қазақстан Республикасында емес қорындағы арнайы жерлерді мемлекеттік тіркеу немесе реестру жүргізу және арнайы жерлердің қорлықтық реестрін қалыптастыру бойынша күнтізбе.", 6(36), 162-170.
2. Бақытжан, Б. А., & Қонысбай, Б. А. (2020). "Әкімшілік пен білім беру ұйымдарының бекітілуінен айналдырулар мен қызмет көрсетушілердің жер тіркесін және реестрін басқаруды сапаландырудағы мәселелер.", 2(71), 108-113.
3. Куаныш, А. Ж., & Ерлан, Б. (2019). "Қазақстанда мемлекеттік жерлерді жұмыс жасау және сақтау жүйесін сапа жасау." Геодезия және картография, 4(127), 89-96.
4. Нұрдаулет, Ж., & Талгат, Б. (2017). "Қазақстанда зерттеулер және реестрлеу жүйесіндегі инфрақұрылымдық және методикалық сұрақтар." , 4(22), 178-187.
5. Саят, Ә. (2018). "Еліміздегі жерлердің көмілділікті тіркеу және реестрлеу жүйесін дамыту үшін ақпараттық жүйелердің қолданылуы мен мүмкіндіктері.", 1(5), 67-76.

ОӘЖ 631.115.2

АУДАНДА (ҚАЛАДА) БҮЛІНГЕН ЖЕРЛЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ

Токенова Анжела Жанатовна,
Әмірхан Мерей Дулатқызы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ
«Жер ресурстарын басқару сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекшісі: Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Андатпа: Ұсынылып отырған мақалада ауданда(қалада) түрлі себептерге байланысты бүлінген жерлер сипатталады. Мақала ішінде бүлінген жерлердің басты себептері мен көтерілген мәселені шешу жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: топырақ, жердің құнарсыздануы, рекультивация, қалпына келтіру жобалары, жер учаскелері

Кіріспе

Жер-әрбір елдің қазба байлығы мен басты көрсеткіші. Жер- әр мемлекеттің жеке меншігі. Жер бойынша өзгеріс жасау, өндіру, дамыту және қолдану мәселелеріне мемлекет жауапты. Сан ғасырлар бойы мемлекет билеушілері жерге иемдену үшін іс-әрекет пен әскери қимылдар жасап келсе, қазіргі кезде әр мемлекеттің шекаралары бекітілген болып саналады. Дегенмен, шекара жайлы мәселе өз шешімін тапса, қазіргі кез ғылыми-техникалық заман болғандықтан, адам санының көбеюіне байланысты жерге байланысты жаңа мәселе пайда болды. Бұл елді-мекендердегі жердің бұзылуы мен жерді тиімсіз пайдалану мәселесі. Міне, дәл осы өзекті тақырыпты берілген мақалада талқыға салатын боламыз.

Негізгі бөлім

Жердің құнарсыздануы негізінен адамның шаруашылық әрекеті әсерінен топырақтың түзілу жағдайының өзгеріп, оның негізгі қасиеттерінің: қарашірінді құрамындағы қарашірінді мөлшерінің азаюына, құрылымының бұзылуына, улы заттектермен ластануына, екінші реттік сортаңдауына, қышқылды жаңбырдың жаууына, пайдалы қазбалардың ашық әдіспен өндірілуіне, өндіріс қалдықтарының сақталуының реттелуі мен бақылаусыз жатуларына, тағы басқа өзгерістеріне байланысты. Осы қарастырылған процестерге аймақтардың ерекшеліктеріне қарай өздеріне тән өзгешелігі де болады. Бұзылған жерлердің аумағы табиғи (климаттық, гидрологиялық, морфодинамикалық, фитогенді және зоогенді) және антропогенді факторлар әсерінің үдемелі қарқындылығына байланысты келеді. Әлемнің барлық түкпіріндегі жер қоры әртүрлі дәрежеде бұзылуға ұшыраған, жалпы антропогендік факторлардың әсерінен жылына құнарлығын жоятын жердің мөлшері шамамен, 90 млрд. тоннадай, оның ішінде жылына 7,5 млн.га эрозия процесі арқылы бүлінеді. Қазіргі кезде эрозия процесінің нәтижесінде бұзылған жерлер көлемі АҚШ-та – 300 млн. га үстінде болса, Ресей-де, Белорусия мен Украинада – 100 млн. га, ал Қазақстанда шамамен, 18-20 млн.га [1].

Мәліметтерге сүйенсек жердің құнарсызданып, бұзылуы қазіргі таңда ауқымды мәселе екен. Бұл мәселенің де өзіндік себептері бар. Атап кетсек жердің бұзылуын оның табиғи және экологиялық тізімінің ауырлықтарында болатын әдістемелік, технологиялық немесе антропогендік әрекеттер арқылы келетін әсерлерді сипаттайды. Бұл асфалттау, құрылым жасау, маңызды төтеншеулер мен қызмет көрсету іс-шараларының, алаңдық өңірлердің, ормандық айлағанша, темірлеу, көлік жасау және тортатудың әрекеттерінен

кейінгі жерлерің күйзелтуі, жер бойынша құрылыс және орман қорларын жою, жердің гидрологиялық режимінің ауытқулары мен қызмет көрсету аймағындағы өзгерістер мен басқаларды қамтамасыз етеді.

Жерге жан-жақта кері іс-ірекеттер жасалғандықтан, жерді қалпына келтірмей отыру мүмкін емес. Сондықтан да бүгінгі таңда рекультивациялау жұмыстары жүргізілуде.

Жерді қайта құнарландыру, рекультивация(лат. re — қайта не кері әсерді білдіретін қосымша және cultivo — өңдеу) — бүлінген жерлердің құнарлылығын қайта қалпына келтіріп, оны халық шаруашылығына пайдалануға беру және қоршаған ортаны жақсарту үшін жүргізілетін кешенді жұмыс.

Жерді қайта қалпына келтіру, рекультивациялау -түрлі әрекеттерді орындау арқылы жердің түрлі функцияларын қалпына келтіру мақсатын қамтамасыз етудің бір әдісі. Бұл жұмыс жерінің арнайылығына, табиғатына және жердің алғашқы функциясына байланысты адамдардың қарапайым нұсқаларына қайта қалпына келтіруді мақсат етеді. Бұл көптеген қағидалар мен стандарттарды орындау, темірлеу, алғашқы флора мен фаунаны қайта құру, жердің су ресурстары мен қайта қамтамасыз ету, тереңдету және сақтау іс-шараларының жүргізілуін талап етеді.

Жерді рекультивациялау — өте күрделі мәселе. Жерді рекультивациялаудың 2 негізгі этапы бар: тау – техникалық және биологиялық. Тау – техникалық рекультивациялаудың мақсат – территорияны жөндеуге дайындау. Ал биологиялық рекультивациялауда топырақ құнарлығын қалпына келтіруге бағытталған жұмыстар жүзеге асырылады [2].

Жерді қалпына келтіру, рекультивациялау ұғымдарына түсініктеме беріп кеткеннен кейін, қалпына келтіру жобаларына тоқталып кеткен жөн. Жоғарыда айтып кеткендей, жерді қалпына келтіру жұмыстары өте күрделі,әрі ауқымды іс. Бұл жобалар өзіндік ережелер мен принциптерді, берлгілі бір мақсаттарды қамтып, арнайы жоспарға сай жүзеге асырылуы тиіс.

Жобаларды әзірлеудің негізгі ережелері: бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобаларын әзірлеуді жерге орналастыру жұмыстарын орындайтын азаматтар және заңды тұлғалар (жобаны әзірлеуші) жүзеге асырады[3].

Бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобасында:

-ауданның табиғи жағдайларын (климатын, топырақ - өсімдік жамылғысын, геологиялық және гидрологиялық жағдайларын);

- ауданның даму болашағын;

-жерлерді қалпына келтіру уақытында бүлінген жердің нақты және болжамдық жағдайын (аумағы, жергілікті жердің бедер нысаны, шөптің табиғи өсуінің дәрежесі, топырақ қабатының құнарлылығы мен құнарлы тау жыныстарының әлеуетінің бар болуы, сумен толтыру, эрозиялық процесстер, ластану деңгейі);

-химиялық және гранулометриялық құрамның, агрохимиялық және агрофизикалық қасиеттердің, тау жыныстарының аршылған және сыйымдылық сипаттамасы мен олардың үйінділердегі қоспасының инженерлік-геологиялық сипаттамаларының көрсеткіштері;

-бүлінген жерлер орналасқан аудандардың шаруашылық-экономикалық және санитарлық-эпидемиологиялық жағдайларын;

- қоршаған ортаны қорғау жөніндегі талаптар ескерілуі тиіс.

Бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобаларын әзірлеу:

1) жер учаскесін берген кезде, оны пайдалануы жердің бүлінуіне әкеліп соқтыратында - жер учаскесін беру туралы жергілікті атқару органдардың шешімі қабылдағаннан кейін және жер бүлінуіне байланысты жұмыстардың басталуына дейін;

2) жер учаскесінің нысаналы мақсаты өзгертілгенде, оның нәтижесінде пайдалануы жердің бүлінуіне әкеліп соқтыратында - жер учаскесін беру туралы жергілікті атқару органдардың шешімі қабылданғаннан кейін және жер бүлінуіне байланысты жұмыстардың басталуына дейін;

3) бұрын бұзылған жерлерде, оларды бүлдірген тұлғалар туралы мәліметтер жоқ болғанда - жергілікті атқарушы органның шешімі бойынша жүргізілуі тиіс.

Бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобаларын әзірлеу мерзімі, пайдалануы жердің бүлінуіне байланысты болған жағдайда, жер учаскесін беру немесе нысаналы мақсатын өзгерту туралы жергілікті атқарушы органдардың шешімінде бекітіледі[4].

Қалпына келтіру жобаларын әзірлеу сатылары:

Бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобасын әзірлеу рәсімі келесі жүйеде жүргізіледі:

- 1) дайындық жұмыстары (камералдық және далалық);
- 2) іздестіруді жүргізу;
- 3) бүлінген жерлерді қалпына келтіру жобасын әзірлеу;
- 4) жобаны келісу және беру.

Жобалау құрылыстың бекітілген, техникалық-экономикалық есептері немесе техникалық-экономикалық негіздемелері қабылданған шешімдер негізінде жүзеге асырылады.

Жер шаруашылығы мен мал шаруашылығы дамыған бұзылған жерлерде жерлердің рекультивациясы жүргізілуі қажет. Қала маңында немесе елді - мекен жерлерде бұзылған жерлерде жасыл желек өсіру, демалу зоналарын, түрлі объектілерді салу үшін дайындалады. Рекультивациялық жұмыстардың белгілі бір шарттарға келісіліп таңдалады.

Қалпына келтірілген жерлерді қолданудың маңызы:

- ауыл шаруашылық жерлерде егістік, бау - бақша, шабындық, жайылым құрылса;
- орманманды жерлерде түрлі орман екпелері құрылса ;
- су қоймалары құрылса;
- бұзылған жерлерде демалу зоналары құрылса;
- санитарлы - гигиеналық, қоршаған ортаға зиян келтіретін, рекультивациясы халық шаруашылығына қолдануға тиімсіз бұзылған жерлердің биологиялық және техникалық консервациясы қарастырылса;
- құрылыстық, бұзылған жерлерді өндірістік және азаматтық құрылыстар салуға ыңғайландыру.

Бұзылған жерлерді қалпына келтіру мен игеру қошаған ортаға зиян келтіруді жойып, елді - мекеннің санитарлы - гигиеналық өмір жағдайын жақсарту керек[5].

ҚОРЫТЫНДЫ

Жер учаскелері әртүрлі ауылшаруашылық емес мақсаттарда пайдаланылған кезде, бұл оның құнды құнарлы қабатының бұзылуына әкелуі мүмкін. Бұзылған жерлер-бұл адамның іс-әрекетіне байланысты экономикалық құндылығынан айырылған немесе топырақ пен өсімдік жамылғысының бұзылуына байланысты қоршаған ортаға теріс әсер еткен учаскелер.

Халықтың өмір сүру жағдайлары мен әл-ауқатының жақсаруына әкелетін қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыру өндірістің еңбек, материалдық және табиғи ресурстарын тиімді пайдаланумен тығыз байланысты.

Қазіргі және болашақта өндірістік ресурстардың барлық түрлерін пайдалануға кешенді және үнемді көзқарас арқылы ғана біз экономикалық дамудың жоғары қарқынына қол жеткізе аламыз.

Бұл мәселені шешу, ең алдымен, табиғаттың жағдайын сақтаумен және оның ресурстарын тиімді басқарумен байланысты. Табиғат өндірістік ресурстардың көзі ретінде қызмет ететіндіктен және өндірісті орналастыру үшін қоршаған орта болғандықтан, ол экономиканың барлық салаларына әсер етеді. Өндіріс қарқынының өсуімен табиғи ресурстарды пайдалану да артып келеді. Жанартылмайтын табиғи ресурстардың тиімді қорларының сапасының төмендеуі немесе төмендеуі қоғам үшін өндіріс шығындарының артуына әкеледі.

Пайдаланылатын табиғи ресурстар сапасының нашарлауынан туындаған өндіріс тиімділігіне теріс әсерді тек ғылыми және техникалық жетістіктердің нәтижелерімен жою мүмкін емес. Табиғатты қорғау процестеріне араласу өндірістің теріс әсеріне байланысты да күрделене түседі. Осылайша, табиғи ресурстарды кешенді және үнемді пайдалану өзекті мәселеге айналады, оны кейінге қалдырмай шешу керек. Бұл мақсатқа табиғат пен қоғамның даму заңдылықтарын құрметтеу негізінде, олардың өзара үйлесімділігін арттыруға ұмтылу арқылы ғана қол жеткізуге болады.

Экономикалық ғылым табиғатты пайдалануды тиімді басқаруда шешуші рөл атқарады. Ол табиғатты қорғаумен, ұтымды басқарумен, жоспарлаумен, экономикалық ынталандырумен, табиғи ресурстарды игеру шығындарының тиімділігін анықтаумен, табиғи ортаны қорғаумен және табиғи ресурстарды пайдалану тиімділігімен тікелей байланысты басқа аспектілермен айналысады.

Табиғи байлықты тиімді пайдалану және қоршаған ортаны қорғау сонымен қатар білікті мамандар қажет етеді. Өндірістің қазіргі басшылары мен ұйымдастырушылары табиғи ресурстарды пайдалану және табиғи ортаны қорғау мәселелерін қоса алғанда, өндірістік ресурстарды игеру экономикасы саласында терең білімге ие болуы керек. Олар қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын өндірістік ресурстарды тиімді ұйымдастыра алуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. МемСТ 17.5.1.03-85 «Жерлердің биологиялық рекультивация үшін алынатын және сыйымды жыныстардың классификациясы»
2. Гендельман М.А Землеустроительное проектирование,-М.: Агропромиздат,1999
3. МемСТ 17.5.3.06-85 «Жер жұмыстарын жүргізген кезде топырақтың құнарлы қабатын алу нормаларын анықтауға талаптар»
4. Методические указания по разработке проектов рекультивации нарушенных земель. Астана-2009г-42 с.
5. Сейфуллин Ж.Т., Сейтхамзина Г.Ж. Экономико-правовой механизм управления земельными ресурсами . Учебник. Алматы: «Агроуниверситет», 19,0 п.л., 2006.160 с.

ГЕОДЕЗИЯ ЖӘНЕ КАРТОГРАФИЯ – ӨНДІРІСТІК КҮШТІҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ

Дулат Баянбек Дулатұлы

Студент «Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті,
«С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ

Ғылыми жетекші: Айтенова Алия Саматовна

Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Мақала қазіргі әлемдегі геодезия мен картографияны дамыту негіздері мен оның маңызын қарастырады. Геодезия мен картография арасындағы байланысты көрсетеді, бастапқы геодезиялық өлшемдер карталарды құруға негіз болатындығын атап өтеді. Қазіргі қоғамда бұл ғылымдар қалаларды жоспарлауға, ресурстарды басқаруға және табиғи апаттармен күресуге әсер ететін тұрақты даму мәселелерін шешуде аса үлкен рөл атқарады.

Түйінді сөздер: геодезия, картография, жаһандық навигациялық спутниктік жүйе (GNSS), кеңістіктік деректер.

Қазіргі әлемде жылдам технологиялық даму мен жаһандық өзгерістер аясында геодезия мен картография біздің планетамызды түсіну мен өзара әрекеттесуде шешуші рөл атқарады. Геодезия өлшеу және позициялау ғылымы ретінде құрылыстан экологияға дейінгі әртүрлі салаларға қажетті деректерді ұсынады. Ал картография, карталар мен графиктер жасау өнері осы геодезиялық өлшемдерді көрнекі және ақпараттық визуализацияға айналдырады. Бұл екі ғылыми пән жердің пішінін, өлшемін және ерекшеліктерін түсінуде, сондай-ақ навигацияға, қала құрылысына, апаттармен күресуге көмектесетін нақты карталарды жасауда маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада біз геодезия мен картографияның негіздерін зерттеп, олардың қазіргі жаһандық ландшафттағы маңыздылығын зерттейміз.

Геодезия - жерді өлшеу және зерттеу туралы ғылым. Ол қашықтықты, бұрыштарды, биіктіктерді өлшеуді, сондай-ақ жер бетіндегі нүктелердің географиялық координаттарын анықтауды қамтиды. Жаһандық навигациялық спутниктік жүйе (GNSS) сияқты заманауи геодезиялық технологиялар жердегі объектілердің орналасуын дәл анықтауға мүмкіндік береді.

Геодезиялық деректер инфрақұрылымды, соның ішінде жолдарды, көпірлерді, ғимараттарды жобалау және салу үшін қажет. Геодезияны дәл өлшеу жерге орналастыру, кадастр және экологиялық мәселелерді шешу үшін де маңызды.

Екінші жағынан, картография - картаға түсіру өнері мен ғылымы. Ол географиялық ақпаратты ұсыну үшін карталарды құруды, түсіндіруді және зерттеуді қамтиды. Картографтар жер бетінің ерекшеліктерін дәл көрсету үшін әртүрлі құралдарды, соның ішінде спутниктік суреттерді, аэрофототүсірілімдерді және географиялық ақпараттық жүйелерді (ГАЗ) пайдаланады.

Карталар тек визуалды көріністер емес, олар шешім қабылдау, байланыс және талдау үшін мықты құралдар. Ақпаратты тиімді жеткізу үшін картографтар картаның масштабын, проекциялау әдістерін, таңбалар мен түстерді ескеруі керек. Цифрлық картография қазіргі дәуірде маңызды бола түсуде, бұл нақты уақыт режимінде жаңартуға болатын динамикалық интерактивті карталарды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл салалардың дамуының маңыздылығын былай тізбектей аламыз:

- навигация және көлік: Геодезия және картография навигациялық жүйелер үшін негіз болып табылады, көлік құралдары, кемелер мен ұшақтар үшін маршруттардың нақты

орналасуы мен орналасуын қамтамасыз етеді. Геодезиялық принциптердің өнімі GPS бүкіл әлемде қолданылады.

- қала құрылысы және инфрақұрылымды дамыту - қала жоспарлаушылар қалаларды тиімді дамыту үшін нақты карталарға сүйенеді. Геокеңістіктік ақпарат жолдарды, көпірлерді және қалалардың тұрақты өсуіне ықпал ететін басқа да инфрақұрылымдық жобаларды салу үшін қажет;

- табиғи апаттармен күресу - жер сілкінісі, су тасқыны немесе дала өрттері сияқты табиғи апаттар кезінде нақты карталар төтенше жағдайларды жою үшін өте маңызды. Геокеңістіктік деректер зардап шеккен аймақтарды анықтауға, эвакуациялық маршруттарды жоспарлауға және көмек көрсету әрекеттерін үйлестіруге көмектеседі;

- қоршаған ортаны бақылау - геодезия және картография қоршаған ортаның өзгеруін бақылауға және басқаруға ықпал етеді. Спутниктік суреттер ормандардың жойылуын, климаттың өзгеруін бақылауға көмектеседі;

- телекоммуникация және спутниктік байланыс - спутниктік желілер, соның ішінде байланыс спутниктері мен метеорологиялық спутниктер сигналды дәл орналастыру және беру үшін дәл геодезиялық өлшемдерге сүйенеді.

Геодезия және картография біздің Жерді және оның ерекшеліктерін түсінуіміздің негізі болып табылады. Қазіргі әлемде бұл пәндерді қолдану дәстүрлі картографиядан әлдеқайда жоғары. Олар технологияда, инфрақұрылымды дамытуда және табиғи апаттарға жауап беруде маңызды рөл атқарады, бұл өзара байланысты жаһандық қоғамға айтарлықтай үлес қосады. Технология одан әрі дамыған сайын геодезия мен картографияның маңыздылығы артып, қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне бағдарлану, жоспарлау және жауап беру тәсілін қалыптастырады.

Қорытындылай келе, геодезия мен картография қазіргі әлемді қалыптастыруда таптырмас құрал. Геодезия негіздері, жер бетін дәл өлшеу, сонымен қатар картография өнері мен ғылымы біздің өміріміздің әртүрлі аспектілеріне ықпал етеді.

Геодезия жердің пішіні мен гравитациялық өрісті түсінуге баса назар аудара отырып, бүкіл әлем бойынша навигацияны өзгертетін GPS сияқты технологиялардың негізін құрайды. Ал картография дәстүрлі картографиядан асып түседі, қала құрылысында, табиғи апаттармен күресуде және қоршаған ортаны бақылауда маңызды рөл атқарады.

Бұл пәндердің қала құрылысы мен инфрақұрылымды дамытудағы маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Дәл картаға түсіру және геокеңістіктік ақпарат қала құрылысшыларына негізделген шешімдер қабылдауға, тұрақты қалалық кеңістіктер құруға және тұрақты инфрақұрылымды дамытуға мүмкіндік береді. Геодезия және картография - көлік желілерін оңтайландырудан бастап қоршаған орта факторларын есепке алуға дейін ақылды, өзара байланысты және өмір сүруге қолайлы қалаларды құруда маңызды рөл атқарады.

Технология одан әрі дамыған сайын геодезия мен картография арасындағы синергия инновацияның алдыңғы қатарында қалады. Осы пәндер ұсынатын нақты кеңістіктік ақпарат түрлі мәселелерді шешуде және біздің үнемі өзгеріп отыратын жаһандық ландшафтымыздың мүмкіндіктерін пайдалануда маңызды рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Капасова А. З. Геодезия. - Оқу құрал. - Қарағанды, 2014. - 120 б.
2. Игильманов Ж. А., Кусаинова Г. Д., Игильманов А. А. Геодезия. – Оқу құрал. - Астана, 2013 – 145 б.
3. Берлянт А. М. Картография. - Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. М.: Аспект Пресс, 2002.- 336 б.
4. Ғаламтор: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Картография>
5. Ғаламтор: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Геодезия>

МРНТИ 06.61.33

УДК 332.332

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЖЕРЛЕРІН ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІНЕ ШОЛУ

**Маликова Зейнеп Имаматдинқызы,
Самарбаева Алуана Алибековна**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультетінің 4 курс студенттері
Ғылыми жетекшісі – Даниярова Марзия Тайбулатовна
Астана, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада Түркістан облысындағы ауыл шаруашылығы жерлерін тиімді пайдалану қарастырылған. Топырақ сапасы мен тыңайтқыштарды дұрыс енгізу сияқты жерді пайдалану тиімділігін арттыру факторлары қарастырылады. Авторлар жердің сапасын жақсарту үшін су ресурстарын тұрақты пайдалану мен мелиорацияның маңыздылығын атап көрсетеді. Ауыл шаруашылығын дамыту стратегиялары мен заманауи технологиялардың рөлі қозғалды.*

***Тірек сөздер:** тиімді пайдалану, ауылшаруашылық жерлері, топырақ сапасы, тыңайтқыштар, мелиорация, ауыл шаруашылығын дамыту, ҒАЖ технологиялары.*

Түркістан облысында ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалану тиімділігі маңызды тақырып болып табылады. Жерді пайдалану тиімділігінің негізгі факторларының бірі топырақ сапасы болып табылады. Топырақтың жақсы сапасы жоғары өнім алуға және жердің жалпы өнімділігін арттыруға ықпал етеді. Тағы бір маңызды фактор - тыңайтқыштар мен пестицидтерді дұрыс пайдалану, бұл өнімділікті арттыруға және өсімдіктерді зиянкестер мен аурулардан қорғауға мүмкіндік береді.

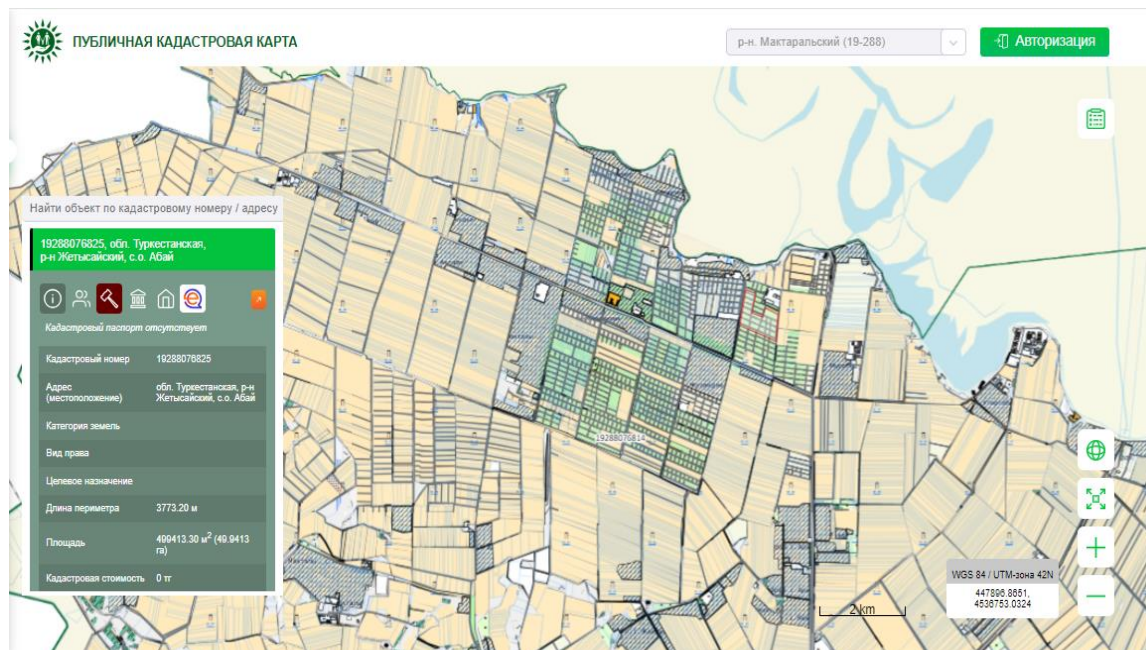
Жерді пайдалану тиімділігінің тағы бір маңызды аспектісі су ресурстарын ұтымды пайдалану болып табылады. Оңтайлы суару және суару ауыл шаруашылығы алқаптарының максималды өнімділігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Түркістан облысында ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалану тиімділігін арттыру үшін климаттық жағдайлар мен өсімдік жамылғысының ерекшеліктерін де ескеру маңызды. Жергілікті жағдайларға бейімделген қолайлы дақылдарды таңдау ауылшаруашылық алқаптарының өнімділігі мен тұрақтылығын айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді.

Аграрлық сектордағы табыстылық пен тұрақтылықты теңестірудің маңыздылығы және Түркістан облысындағы ауылшаруашылық өнімінің артуы туралы Оразаева Н., Тулеметова А.С., Полежаева И.С. зерттеу жүргізген. Зерттеу Түркістан облысында ауыл шаруашылығының жалпы өнімі 34,6 пайызға өскенін, белсенді шаруалар мен фермер шаруашылықтарының шоғырлануы облыстың жекелеген аймақтарында республика бойынша ең жоғары екенін анықтады. Азық-түлік өнімдерін өндірудің қысқаруы, ет өңдеудің артуына қарамастан, 2019 жылы Қазақстанда ауыл шаруашылығы өндірісінің жалпы өсімі 5,2 трлн теңгені құрады және бұған Түркістан облысының қосқан үлесі зор [1].

Түркістан облысындағы мелиорацияны ескере отырып, ауыл шаруашылығы алқаптарының сапасын арттыру мүмкіндіктері Айтхожаева Г.С., Анарбаев Е.А., Нилиповский В.И. зерттеуінде қарастырылған. Олар ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалануды реттеу үшін жерді экологиялық бағалау қажеттігін анықтады, яғни жерді дұрыс пайдалану және жақсарту тиімділік пен сапаны арттырады. Оңтүстік өңірлердегі суармалы жерлерді қалпына келтіру ауыл шаруашылығы өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте экологиялық жағдайдың өзгеруі аймақтағы жер құрамын қайта бөлуді талап етеді. Жер ресурстарын ұзақ мерзімді пайдалану сарқылуға әкеледі және ғылыми

және ұйымдастырушылық шешімдерді талап етеді, бірақ мемлекет ауыл шаруашылығы жерлерін ұтымсыз пайдаланудан жеткілікті түрде қорғауды қамтамасыз етпейді [2].

Сурет 1. Жетісай ауданының солтүстігінде орналасқан бау-бақшалар.
Дереккөз: [3]

Сурет 1 көрсетілгендей, Түркістан облысында тұрақты ғарыштық мониторинг барлық жерлерді қамтып, олардың пайдалануын, өнімділігін, тіпті су шығынын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ғарыштық мониторинг көмегімен жерді пайдаланбау немесе басқа мақсатта пайдалану жағдайлары анықталады. Бұл жағдайларда игерілмеген жерлерді мемлекет меншігіне мәжбүрлеп қайтару қамтамасыз етіледі. Жер екі жыл қатарынан пайдаланылмаса, айыппұл салынып, жер салығы 10 есеге өседі.

Бұл ретте облыста жайылымдық жер тапшылығы бар 152 елді мекен анықталды. Жыл соңына дейін 130 мың гектар жер мемлекет игілігіне берілмек. Бұл халық пайдаланатын жайылымдық жер көлемін 742 мың гектарға немесе 21 пайызға ұлғайтады. Заң жобасында жерді мемлекетке қайтару мерзімін екі жылдан бір жылға дейін қысқарту көзделген. Қазіргі таңда облыста жайылымдық алқаптарды ұлғайту жұмыстары жалғасуда [4]. Ғарыштық мониторинг технологиясы ауылшаруашылық жүйелерін бақылау мен басқаруды жақсарта алады. Балаганова Ж.М. өзінің зерттеуінде Түркістан облысы жерлерінің сапалық жағдайын ғарыштық мониторинг арықылы бағалап, топырақтың тұздануын азайту үшін тиімді әдістерді, одан әрі топырақты өңдеудегі агротехникалық шаралардың маңыздылығы көрсетілген. Зерттеу күзгі кезеңде тұздылық пен ылғалдылық деңгейінің өзгеруін көрсетеді. Таяз механикалық өңдеу топырақтың қасиеттеріне теріс әсер етуі мүмкін [5].

Қашықтықтан зондтау материалдары және ГАЗ технологиясын қолдану арқасында Түркістан облысының суармалы жерлерінде топырақтың бұзылу дәрежесі және сапалық күйі Пачикин К.М., Ерохина О.Г., Сапаров А.С., Омирзакова А.Н., Сонгулов Е.Е. зерттеуінде анықталды. Осы жерлердің тұздануға және жер асты сулары мен топырақтың арқасында екінші реттік тұздануға бейімділігі бар. Сондай-ақ бұрынғы шаруашылық ішіндегі каналдар, коллекторлар және тік құдықтар, дренаж бақылаусыз қалды, көбінесе иесіз, олар жер асты суларының деңгейін көтереді. Осыған байланысты бұл жерлердің

құнарлылығын және жер асты суларының жағдайы мен деңгейін мұқият бақылап, тұздану үрдісінің алдын алу өте маңызды [6].

Зерттелген аймақтың агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттігі бойынша Сыздықов Б.Ш., Шарипов А.К., Абилкасым А.Б. келесі ұсыныстарды жасаған болатын:

- экспорттық ресурстарды ұлғайту және ауыл шаруашылығы шикізатының импортын азайту;
- тәуекелдерді азайту және инновацияларды ілгерілету үшін ауыл шаруашылығы өндірісін әртараптандыру;
- ауыл шаруашылығы маркетингінің стратегияларын әзірлеу;
- суармалы суды тиімді пайдалану және суармалы жерлерді кеңейту;
- интенсивті технологиялары бар ірі және орта шаруашылықтар құру;
- мал шаруашылығын жақсартып, ет-сүт өнімдерін көбейту;
- жеміс-жидек дақылдары мен жүзімдіктерді өсіру алаңын кеңейту [7].

Қорытынды келе, Түркістан облысындағы ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалану тиімділігін заманауи технологияларды енгізу арқылы арттыруға болады. Заманауи ауыл шаруашылығы машиналары мен жабдықтарын пайдалану, сонымен қатар ақпараттық технологияларды пайдалану өнімділікті арттыруға және өнімнің өзіндік құнын төмендетуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Оразаева Н., Тулеметова А.С., Полежаева И.С. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ. *Central Asian Economic Review*. 2021;(1):28-39. <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-1-28-39>
2. Айтхожаева Г.С., Анарбаев Е.А., Нилиповский В.И. Повышение качества сельхозугодий с учетом мелиорации в Туркестанской области Республики Казахстан. *Проблемы агрорынка*. 2022;(3):176-183. <https://doi.org/10.46666/2022-3.2708-9991.20>
3. Публичная кадастровая карта. [Электронный ресурс]. - 2023. – URL: <https://map.gov4c.kz/egkn/>
4. Пресс-служба акима Туркестанской области В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ ПРОДОЛЖАЮТСЯ РАБОТЫ ПО УВЕЛИЧЕНИЮ ПЛОЩАДИ ПАСТБИЩ, 2021 <https://www.gov.kz/memleket/entities/ontustik/press/news/details/202727?lang=ru>
5. Балаганова Ж.М. КОСМИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ СОСТОЯНИЯ ДЕГРАДАЦИИ ПОЧВ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ «Сейфуллин окулары – 18: «Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научнопрактической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: «Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.І, Ч.ІV. - С. 246-250 <https://kazatu.edu.kz/webroot/js/kcfinder/upload/files/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%96.%D0%9C..pdf>
6. Пачикин К.М., Ерохина О.Г., Сапаров А.С., Омирзакова А.Н., Сонгулов Е.Е. Почвенные исследования орошаемых и залежных засоленных почв присырдарьинской части Туркестанской области // Почвоведение и агрохимия. 2019. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pochvennye-issledovaniya-oroshaemyh-i-zaleznyh-zasolennyh-pochv-prisyrdarinskoy-chasti-turkestanskoy-oblasti>
7. Сыздықов Б.Ш., Шарипов А.К., Абилкасым А.Б. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА. *Проблемы агрорынка*. 2020;(2):89-99. <https://www.jpri-kazniiapk.kz/jour/article/view/395/344>

УДК 622.235(063)

**О БЕЗОПАСНОСТИ ВЕДЕНИЯ БУРОВЗРЫВНЫХ РАБОТ ПРИ ОТБОЙКЕ РУДЫ
В ПОДЗЕМНЫХ УСЛОВИЯХ****Пасюра Руслан Сергеевич**

Студент Высшей Школы IT и естественных наук ВКУ им. С. Аманжолова

Абдугалиева Гульжан Юсупхановна

доктор технических наук, профессор Высшей Школы IT и естественных наук,

ВКУ им. С. Аманжолова

Усть-Каменогорск, Казахстан

***Аннотация:** Данная работа посвящена вопросу безопасности ведения буровзрывных работ при подземной разработке месторождений полезных ископаемых. Приведены меры безопасности при взрывных работах при отбойке руды, знание и соблюдение которых позволяет повысить промышленную безопасность горнодобывающих предприятий.*

***Ключевые слова:** подземная разработка, отбойка руды, буровзрывные работы, безопасность.*

Как известно, основой деятельности любого предприятия является производственный процесс, конечная цель которого – выпуск продукции. Поэтому и для горнодобывающего предприятия производственный процесс представляет сочетание различных технологических процессов, направленных на извлечение полезного ископаемого из недр земли.

Отличительной особенностью подземной разработки рудных месторождений является более высокая сложность, как самой технологии разработки, так и отдельных технологических процессов, безопасность выполнения которых зависит от горно-геологических и горнотехнических условий разработки месторождений.

Одним из основных производственных процессов является отбойка руды, который представляет процесс отделения части руды от массива с одновременным дроблением ее на куски.

Главная особенность отбойки на рудных месторождениях связана с преобладанием крепких руд. Так, на подземных рудниках цветной металлургии удельный объем крепких руд составляет около 65%, в том числе очень крепких более 25%; да и в сравнительно мягких рудах часто встречаются крепкие пропластки. Применяют следующие способы отбойки руды:

1. Взрывная отбойка руды:
 - а) шпуровая отбойка;
 - б) скважинная отбойка;
 - в) минная отбойка.
2. Механическая отбойка руды:
 - а) отбойными молотками;
 - б) машинная механическая отбойка.
3. Самообрушение руды.
4. Другие способы отбойки руды:
 - а) гидравлическая отбойка;
 - в) электрофизические способы отбойки.

Первой стали применять механическую отбойку, но с появлением взрывного способа она осталась преимущественно лишь в мягких рудах. В начале века для нее стали использовать отбойные молотки, затем врубовые машины, а с шестидесятих годов комбайны.

Механическая отбойка применяется в мягких рудах, а в перспективе может применяться при крепости до 6-8. Однако удельным вес механической отбойки в ближайшие 10-20 лет не будет превышать 10-15% общего объема добычи, так как преобладают руды крепкие и к тому же в мощных месторождениях, даже при невысокой крепости руд целесообразнее применять буровзрывные работы, при которых можно разбурить весь массив блока скважинами из небольшого числа выработок.

Гидравлическую отбойку испытывали при разработке маломощных пологих пластов марганцевых руд. Причиной отказа от нее послужило в первую очередь оседание на почве залежи наиболее тяжелых частиц, обогащенных металлом.

Электрофизические способы находятся в стадии разработки.

Выбор способа отбойки руды зависит от таких факторов, как физико-механические свойства руды, горно-геологические условия и принятая система разработки.

В настоящее время широкое применение нашел взрывной способ отбойки руды. Ее превалирующее значение в обозримом будущем сохраняется.

Существуют следующие способы взрывной отбойки: шпуровой, скважинный и минный (сосредоточенными зарядами).

При шпуровой отбойке в рудном массиве бурят шпуры глубиной до 5 м и диаметром до 75 см. Наиболее распространены шпуры глубиной 2-3,5 м, диаметром 40-50 мм.

В качестве взрывчатых веществ применяют патронированные порошкообразные (аммонит № 6 ЖВ, скальный аммонит, детонит) или рыхлые гранулированные ВВ (гранулит, зерногранулит). Применяют как ручное, так и механизированное зарядание шпуров.

К достоинствам шпуровой отбойки следует отнести: мелкое и более равномерное дробление руды, возможность применения в маломощных рудных телах и при неустойчивых вмещающих породах, меньше потери и разубоживание. Недостатки: сравнительно высокая трудоемкость, неблагоприятные условия труда при обслуживании бурильных машин.

Основные условия применения шпуровой отбойки: рудные залежи мощностью до 5-8 м при любых углах падения; мощные залежи при отбойке руды из очистного пространства; системы разработки с искусственным поддержанием очистного пространства; ценные руды со сложным залеганием.

При разработке мощных рудных тел (больше 6-8 м) широко применяется отбойка руды взрыванием зарядов в скважинах глубиной до 40-60 м и более, диаметром 60-150 мм. Скважины большого диаметра (100-150 мм и больше) применяют при массовой отбойке, т.е. при одновременном обрушении значительных объемов руды.

Заряжают скважины, как правило, гранулированными ВВ. Детонирование заряда ВВ в скважине осуществляется детонирующим шнуром, проходящим вдоль заряда по всей длине скважины. Короткозамедленное взрывание осуществляется специальными электродетонаторами или пиротехническими замедлителями. Заряжают скважины пневмозарядниками.

Отметим преимущества скважинной отбойки: увеличение производительности труда по отбойке в 2-3 раза, повышение безопасности работ, снижение запыленности рудничного воздуха, возможности применения более производительных систем разработки. К недостаткам следует отнести более высокое разубоживание руды, повышенный выход негабарита, что ведет к росту затрат на вторичное дробление, увеличение потерь руды при выпуске рудной массы и др.

Еще одной разновидностью отбойки руды буровзрывным способом является минная отбойка, которая представляет собой отбойку руды взрыванием сосредоточенных зарядов большой массы, размещаемых в специально проводимых выработках. Она применяется при разработке мощных рудных тел, представленных крепкими рудами, а также при обрушении

междукамерных целиков и потолочин, в которых имеются необходимые выработки для размещения сосредоточенных зарядов.

Как видно из описания технологии отбойки руды буровзрывным способом, буровзрывные работы являются важнейшей и сложной составной частью процесса добычи полезных ископаемых.

Следовательно, обеспечение безопасности жизни и здоровья горнорабочих при отбойке руды буровзрывным способом является основой безопасности ведения горных работ.

Основным требованием буровзрывных работ является исключение неосторожного обращения с взрывчатыми материалами для предотвращения нарушения целостности упаковок, возникновения и развития пожаров.

При зарядке блока, т.е. массива горных пород, необходимо исключить неосторожное обращение с взрывчатыми материалами для предотвращения нарушения целостности упаковок, возникновения и развития пожаров и взрывов.

Зарядные машины нужно использовать только по своему прямому назначению. Загрузка аммиачной селитры в бункеры ЗМ д производится вручную или механизированным способом.

Особая осторожность нужно проявлять при чистке оборудования от остатков и пыли ВВ, при этом применяя только предусмотренные способы и средства.

Работающие во вредных условиях обеспечиваются специальной одеждой, специальной обувью, нательным бельем, головными уборами, индивидуальными средствами защиты.

Для защиты органов дыхания от попадания пыли ВВ и компонентов персонал должен быть обеспечен респираторами.

В регламенте технологического процесса должен быть указан вредные воздействия ВВ и компонентов на человеческий организм и меры предосторожности, которые предпринимаются при обращении с ними.

Доставку ВМ нужно проводить по установленным маршрутам, обученным персоналом. ВВ и средства инициирования доставляют и перевозят отдельно в сумках, кассетах, заводской упаковке. Средства инициирования и боевики переносятся только взрывниками.

Доставка ВМ в подземных условиях допускается всеми видами и средствами шахтного транспорта, оборудованными для этих целей и находящимися в исправном состоянии.

Транспортирование ВМ по подземным выработкам осуществляется со скоростью не более 5 км/час. Доставленные на места хранения ВМ без промедления помещаются в хранилища, на площадки, приходятся на основании транспортных документов, наряд - накладной или наряд - путевки.

И главное, ВМ с истекшим гарантийным сроком без предварительных испытаний не применять во взрывных работах.

Взрывные работы выполняются взрывниками по письменным нарядам.

В случаях, когда заряды не взорваны по причинам технического характера (неустранимые нарушения взрывной сети и т.д.), их нужно рассматривать как отказы. При обнаружении отказа (или при подозрении на него) взрывник должен выставить отличительный знак у невзорвавшегося заряда и уведомить об этом лицо технического надзора.

Работы, связанные с ликвидацией отказов, необходимо проводить под руководством лица технического надзора в соответствии с инструкцией, утвержденной руководителем предприятия:

а) в местах отказов запрещается какие-либо производственные процессы, не связанные с их ликвидацией.

б) при невозможности разборки породы разрешается вскрывать скважину обуриванием и взрыванием шпуровых зарядов, располагаемых не ближе 1 м от стенки скважины. В этом случае число и направление шпуров, их глубина и масса отдельных зарядов устанавливаются проектом или руководителем взрывных работ предприятия (шахты, рудника, карьера и т.п.);

в) взрыванием заряда в скважине, пробуренной параллельно на расстоянии не менее 3 м от скважины с отказавшим зарядом;

г) ликвидацию одиночных отказавших зарядов, независимо от способов их инициирования и направления (горизонтальные, наклонные, вертикальные), разрешается проводить взрыванием зарядов во вспомогательных шпурах, пробуренных параллельно отказавшим на расстоянии не ближе 30 см;

д) при невозможности ликвидировать отказ перечисленными способами – по проекту, утвержденному руководителем предприятия.

Ликвидация зарядов, отказавших при массовых взрывах, проводится по проектам, утвержденным руководителем предприятия.

В заключение можно отметить, что от соблюдения вышеотмеченных правил безопасности ведения взрывных работ зависит промышленная безопасность и эффективность работы всего горного предприятия. Учитывая современные условия добычи полезных ископаемых подземным способом, которые характеризуются ухудшением горно-геологических и горнотехнических условий разработки месторождений с переходом горных работ на глубокие горизонты более 500 м, знание и соблюдение правил безопасности ведения взрывных работ все больше будет приобретать первостепенное и острое значение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Б.Н. Кутузов. Методы ведения взрывных работ. Ч. 1. – М.: изд-во Горная книга, 2007.
2. Справочник взрывника / Б.Н. Кутузов, В.М. Скоробогатов, И.Е. Ерофеев и др.; под общ. ред. Б.Н. Кутузова. – М.: Недра, 1988, 511 с.
3. Единые правила безопасности при взрывных работах. - М.: НПО ОБТ, 1992, 238 с.

УДК 574.522

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ПОИСКА МИКРОПЛАСТИКА В ГИДРОБИОНТАХ**Бришева Аяулым Салимжановна**

Студент факультета естественных наук ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,

Научный руководитель – Тазитдинова Румия Маратовна

Астана, Казахстан

***Аннотация:** В данной статье рассмотрен вопрос о современных методах анализа микропластика в гидробионтах. Описаны современные методы оценки, которые фокусируются на идентификации, количественной оценке и анализе распределения микропластика в различных экосистемах, их преимущества и недостатки. Эти методы включают использование различных типов фильтрации, плотностной сепарации, а также современные спектроскопические техники, такие как Фурье-преобразование в инфракрасном диапазоне (FTIR) и рамановская спектроскопия. Приведены примеры успешных стратегий мониторинга включают долгосрочные программы, направленные на изучение тенденций распространения микропластика, его влияния на биоту и связанных с ним экологических рисков. Таким образом, отмечено, что развитие новых методов анализа микропластика в акватических экосистемах и организмах является ключевым направлением будущих исследований.*

***Ключевые слова:** микропластик, аквакультура, экологический мониторинг, методы идентификации, воздействие на водную среду, количественная оценка, гидробионты.*

Тема изучения микропластика и его влияния на окружающую среду и здоровье человека набирает популярность на международном уровне. Этот интерес проявляется в виде многочисленных исследований и публикаций, а также внимания со стороны государственных органов и общественности.

А. Г. Карташев, Д. Е. Ширшов утверждают, научные исследования микропластика часто фокусируются на его присутствии в морских и пресноводных экосистемах, а также на потенциальных последствиях для здоровья человека и экологии [1].

Однако, в контексте Казахстана, исследования микропластика еще находятся на начальном этапе развития. Например, одно из исследований проведенное Н.С. Салыковой и ее коллегами в Акмолинской области Казахстана, было сосредоточено на оценке загрязнения микропластиком, вызванного твердыми бытовыми отходами на свалках. Это исследование показало значительное присутствие микропластиковых частиц в почве, которые могут попадать в грунтовые воды. Такие исследования подчеркивают необходимость разработки и внедрения политик и стратегий для снижения загрязнения микропластиком [2].

М.Т. Баймуканов, Ж.М. Баймуканова подчеркивают важность Водного Кодекса РК при обсуждении вопросов управления отходами и контроля загрязнения окружающей среды, включая проблему микропластика [3]. Эффективная стратегия в этом направлении может включать разработку и применение новых методов сбора и переработки отходов, ограничение использования одноразового пластика, а также повышение осведомленности населения о влиянии микропластика на окружающую среду и здоровье.

Согласно Т. Дженкинс, соотношение глобальных исследований микропластика с конкретными стратегиями и политиками Казахстана в этой области показывает, что, хотя исследования активно развиваются на международном уровне, в Казахстане эта область еще находится в процессе формирования и требует дальнейшего внимания и разработки соответствующих подходов [4].

Микропластик, представляющий собой мелкие частицы пластика размером менее 5 мм, является значительной экологической проблемой в водных экосистемах. Его присутствие в водной среде приводит к различным физиологическим нарушениям у водных организмов. При попадании в организмы гидробионтов микропластик может накапливаться и распространяться по тканям, вызывая вредные эффекты, такие как изменение пищевого поведения, замедление роста и развития, увеличение потребления кислорода и стимуляцию производства реактивных форм кислорода [5].

Микропластик классифицируется на два основных типа: первичный и вторичный. Первичный микропластик производится специально в мелком размере и включает в себя микрогранулы в косметике и частицы, используемые в промышленных процессах. Вторичный микропластик образуется в результате разрушения больших пластиковых изделий под воздействием физических, химических и биологических процессов, таких как фотоокисление, механический износ и биodeградация [6].

Обсуждая безопасность присутствия микропластика в гидробионтах, Д.В. Нетойлад, А.В. Николаев утверждают, что его наличие в водной среде представляет собой значительную угрозу для водных экосистем и здоровья человека. Эти частицы могут аккумулироваться в тканях водных организмов, включая рыб и моллюсков, которые затем потребляются людьми. Микропластик может переносить на своей поверхности токсичные химические вещества, такие как фталаты и бисфенол А, которые могут вызвать гормональные нарушения у людей и животных. Также есть опасения, что микропластик может способствовать распространению микроорганизмов, включая патогенные бактерии [7].

R.S. Thalayappil и K.K. Darsana в исследовании, посвященном методам поиска микропластика в водной среде, доказали, что микропластик может также действовать как вектор для токсичных веществ и патогенов, которые могут адсорбироваться на его поверхности, усиливая его вредное воздействие на акваторические организмы [8].

Ю.Б. Коханов утверждает, что микропластик может влиять на поведение и размножение водных организмов, что в свою очередь может иметь долгосрочные последствия для стабильности экосистемы. Особенно важно исследование взаимодействия микропластика с другими загрязнителями, такими как тяжелые металлы, которые могут усиливать его токсическое действие [9].

Микропластик, попадая в пищевые цепи, может вызывать цепные реакции, которые затрагивают не только отдельные виды, но и целые экосистемы. Эти частицы могут накапливаться в организмах на разных трофических уровнях, включая рыб, моллюсков и других водных организмов. Перенос микропластика через пищевые цепи может привести к его биоаккумуляции и биомагнификации, что увеличивает риски для здоровья высших трофических уровней, в том числе человека.

Существуют различные методы для обнаружения микропластика в водных организмах. Они включают фильтрацию и просеивание, плотностную сепарацию, а также химические и физические методы анализа.

В мире очень популярна методика фильтрация и просеивания, которые являются основными методами для отделения сверхнасыщенного раствора, содержащего микропластик, от образцов осадков и микропластика из плотностных сепараций водных образцов. Размер частиц микропластика, которые собираются, зависит от размера пор фильтрационной мембраны или сита. Однако при использовании сит существуют определенные недостатки, такие как закупорка и неспособность справляться с широким диапазоном размеров, а также это может быть времязатратным процессом [9].

Другим не менее эффективным методом является плоскостная сепарация, которая применяется в Казахстане. Растворы на основе NaCl широко используются для отделения микропластика, так как они дешевы, доступны, экологичны и нетоксичны. Существуют также другие, более эффективные растворы для флотации, но они могут быть дорогостоящими или представлять угрозу для окружающей среды. В последние годы были разработаны устройства для улучшения коэффициента восстановления микропластика, оптимизируя схемы флотации

[10]. Методом химической обработки удаляют органические загрязнения, которые могут мешать идентификации микропластиков. Такая обработка часто используется при подготовке биологических образцов, сточных вод и осадков. Существуют различные методы предварительной обработки образцов, включая ферментативное пищеварение, щелочное и кислотное пищеварение.

Методы идентификации и количественной оценки микропластика включают использование микроскопии, спектроскопии Фурье-преобразования в инфракрасном диапазоне (FTIR), рамановской спектроскопии и термического анализа. Эти методы позволяют точно идентифицировать микропластик в образцах [11].

Эти методы позволяют эффективно обнаруживать микропластик в водных организмах, что важно для оценки экологического воздействия микропластикового загрязнения. Однако, у них имеются характерные недостатки.

В ходе анализа различных методов, были рассмотрены различные преимущества и недостатки каждого метода, результаты которой представлены в таблице 1.

Таблица 1 Сравнительный анализ методов идентификации и количественной оценки микропластика

Метод	Преимущества	Недостатки
Фильтрация и просеивание	Эффективны для отделения микропластика из сверхнасыщенных растворов и плотностных сепараций водных образцов	Закупорка сит, неспособность справиться с широким диапазоном размеров частиц, времязатратность
Плоскостная сепарация	Доступность, экологичность и нетоксичность растворов на основе NaCl	Другие растворы для флотации могут быть дорогостоящими и вредными для окружающей среды
Химическая обработка	Удаление органических загрязнений, которые могут мешать идентификации микропластиков	Возможность повреждения образцов во время предварительной обработки
Идентификация и количественная оценка	Точная идентификация микропластика с использованием FTIR, рамановской спектроскопии и термического анализа	Методы могут быть сложными и дорогостоящими, ограничены по типам микропластиков, которые они могут обнаружить
Примечание: составлено автором на основании источников [9-11]		

Методы детекции микропластика часто сталкиваются с проблемой точности и чувствительности. Это особенно критично при идентификации мелких частиц и нанопластиков. Многие методы не способны надежно обнаруживать микропластик малого размера или в низких концентрациях, что может привести к недооценке их присутствия в образцах. Специфическая проблема для Казахстана - отсутствие стандартизированных методов для анализа микропластика. Различные исследовательские группы используют разные методы сбора, обработки и анализа образцов, что затрудняет сравнение результатов исследований и проведение метаанализов. Отсутствие унифицированных протоколов также влияет на воспроизводимость результатов и обобщение данных на более широком уровне.

Одним из успешных примеров мониторинга микропластика в гидробионтах является исследование, проведенное в тропической части Восточной Тихоокеанской зоны и Галапагосских островов. В данном случае, пробы воды и морских организмов подвергались тщательной фильтрации и анализу с помощью стереомикроскопа и микроскопа Olympus BX53 для количественного определения микропластика. Использовались специальные методы фильтрации и химической обработки образцов для устранения органического вещества и

обеспечения точности исследований. Результаты анализа были подтверждены с использованием UV-освещения. Статистическая обработка данных и пространственный анализ позволили оценить распределение микропластика в исследуемой зоне [12].

В целом, развитие новых методов анализа микропластика в акватических экосистемах и организмах является ключевым направлением будущих исследований. Это поможет не только улучшить понимание масштабов проблемы, но и разработать эффективные стратегии управления и снижения воздействия микропластика на водные ресурсы. Важным аспектом является также исследование потенциальных путей миграции и распространения микропластика в различных акватических средах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Карташев А. Г., Ширшов Д. Е. Влияние микропластика на выживаемость аквариумных рыб // Экология и управление природопользованием. Экологическая безопасность территорий (проблемы и пути решения). – 2021. – С. 47-48.
2. Salikova, N.S.; Rodrigo-Parri, J.; Rodrigo-Clavero, M.-E.; Urazbayeva, S.E.; Askarova, A.Z.; Magzhanov, K.M. Environmental Assessment of Microplastic Pollution Induced by Solid Waste Landfills in the Akmola Region (North Kazakhstan). *Water* 2023, 15, 2889. <https://doi.org/10.3390/w15162889>
3. Баймуканов М. Т., Баймуканова Ж. М. О пластиковом загрязнении и потенциальном его воздействии на биоразнообразии Каспийского моря // *News of Kazakhstan Science/Novosti nauki Kazahstana*. – 2021. – №. 2.
4. Jenkins T. et al. Current state of microplastic pollution research data: trends in availability and sources of open data // *Frontiers in Environmental Science*. – 2022. – Т. 10. – С. 912107.
5. Карташев А. Г., Тулупова К. В. Выживаемость моллюсков при действии микропластика // Экология и управление природопользованием. Экологическая безопасность территорий (проблемы и пути решения). – 2021. – С. 46-47.
6. Vo H. C., Pham M. H. Ecotoxicological effects of microplastics on aquatic organisms: a review // *Environmental Science and Pollution Research*. – 2021. – Т. 28. – С. 44716-44725.
7. Нетойлад Д. В., Николаев А. В. Экологические проблемы применения пластика // *Физика и современные технологии в АПК*. – 2020. – С. 269-272.
8. Thalayappil R. S., Darsana K. K. Microplastics in aquatic environment: Methods for identification and tools for impact assessment // *Informatics Studies*. – 2021. – Т.9. [Электронный ресурс]. URL: <https://informaticsstudies.org/index.php/informatics/article/view/61> (дата обращения: 30.01.2024).
9. Aragaw T. A., Mekonnen B. A. Distribution and impact of microplastics in the aquatic systems: a review of ecotoxicological effects on biota // *Microplastic Pollution*. – 2021. – С. 65-104.
10. Коханов, Ю. Б. Поиск методик определения микропластика в гидробионтах / Ю. Б. Коханов, Е. А. Байдук, В. Е. Яронтовский // *Актуальные проблемы науки и техники. 2022 : Материалы Всероссийской (национальной) научно-практической конференции, Ростов-на-Дону, 16–18 марта 2022 года / Отв. редактор Н.А. Шевченко*. – Ростов-на-Дону: Донской государственный технический университет, 2022. – С. 139-140. – DOI 10.13140/RG.2.2.15851.21283. – EDN FOJOYF.
11. Xiang S., Xie Y., Sun X., Du H., Wang Identification and Quantification of Microplastics in Aquaculture Environment // *Frontiers in Marine Science*. – 2021. – Т.9. [Электронный ресурс], том 8, 804208. DOI: 10.3389/fmars.2021.804208. Доступно по: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmars.2021.804208/full>. Дата обращения: 30.01.2024
12. Мониторинг загрязнения микропластиком в морской воде и морских организмах в Тропическом Восточном Тихом океане и Галапагосах. (2020). *Scientific Reports*, 10(1), 12345. <https://www.nature.com/articles/s41598-020-12345-6>. Дата обращения: 30.01.2024.

ОӘЖ 631.115.2

ЕЛДІ МЕКЕНДЕРДІҢ ЖЕРЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ БОЛЖАМЫ

**Рай Рамазан,
Ерсаин Арсен**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті КЕАҚ
«Жер ресурстарын басқару, сәулет және дизайн» факультеті
«Кадастр» мамандығының студенттері
Ғылыми жетекші – Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл бап қалалық ортаның қарқынды дамуын ескере отырып, елді мекендерде жерді пайдалануды талдау және болжау болып табылады. Мақалада урбанизация, демографиялық өзгерістер, экономикалық өсу және көлік инфрақұрылымын қоса алғанда, Жер ресурстарын пайдаланудағы өзгерістерге әсер ететін факторлар қарастырылады. Біз ағымдағы тенденцияларды талдайды және қалалық аумақты тұрақты жоспарлау және жерді тиімді басқару үшін пайдалы болуы мүмкін болжамдарды ұсындық..

Тірек сөздер: Болжау, урбанизация, жерді пайдалану, елді мекендер, демографиялық өзгерістер, қалалық орта, аумақты жоспарлау, экономикалық өсу, көлік инфрақұрылымы, тұрақты даму, жер ресурстары

Біздің еліміздің тұрақты саяси, әлеуметтік және экономикалық дамуының айқындаушы шарттарының бірі жер ресурстарының азаматтық айналымын мемлекеттік басқарудың біртұтас жүйесін құру және практикалық іске асыру болып табылады, оның құрамына жермен қатар технологиялық немесе функционалдық жағынан тығыз байланысты жылжымайтын мүлік объектілері (ғимараттар, құрылыстар және т.б.), жер қойнауы, орман қоры және сумен жабылған аумақтар кіреді. Жер ресурстары мен жердің жер жамылғысы-жабайы табиғаттың негізі және адам өндіретін азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының негізі. Жер ресурстары олардың айрықша құндылығын анықтайтын үш іргелі қасиетке ие: тіршілікті қамтамасыз ету (экологиялық жүйенің бөлігі ретінде), өндіріс факторлары (аграрлық секторда, құрылыста, тау-кен өнеркәсібінде, орман шаруашылығында) және азаматтық айналым (жер қатынастары).

Жер ресурстарын пайдалану кез келген өндірістік-шаруашылық қызметтің қажетті шарты болып табылады. Өндіруші өнеркәсіпте жер өндірістік операциялық Базис және еңбек объектісі, одан алынатын пайдалы қазбалардың өзіндік қоймасы болып табылады. Өңдеу өнеркәсібі мен құрылыста жер еңбек процестерінің орны және кеңістіктік операциялық негіз ретінде жұмыс істейді. Көлік үшін жер өндірістік объектілерді (жолдар, құбырлар, электр беру желілері, порт құрылыстары және т.б.) орналастырудың материалдық шарты және орны болып табылады. Ауыл шаруашылығында іс жүзінде барлық іс-шаралар жермен тікелей байланысты және оның топырақ құнарлылығымен, табиғи биологиялық процестермен, дақылдарды өсіру технологияларымен анықталады. Бұл салада жер мәдени өсімдіктерді өсіру үшін қажетті еңбек нысаны және өндіріс құралы ретінде әрекет етеді. Жерді ұтымды пайдалану қағидаттарының кез келген бұзылуын болдырмау мақсатында жерді пайдалану мен қорғауды жоспарлау, болжау, ұйымдастыру және мемлекеттік бақылау процестері Жер ресурстарын басқарудың маңызды функциялары болып табылады. Бұл процестер жерді тікелей пайдаланудан бұрын болатын және оны табиғи ресурс, өндіріс құралы және әлеуметтік-экономикалық қатынастардың объектісі ретінде орналастыруға, оған нақты өндірістік, экологиялық және әлеуметтік мақсаттарға сәйкес келетін тәртіп орнатуға бағытталған әрекеттер жүйесі болып табылады.

Жоспарлау оған уәжілетті органдардың немесе адамдардың жоспарлы шешімдер қабылдауын қамтиды. Жоспарлаудың түпкі мақсаты осы және есептік кезеңдердегі басқару объектісінің сапалық және сандық сипаттамаларын қамтитын, қойылған міндеттерді орындау үшін қажетті іс-шаралардың құрамын, құрылымын, тәртібін айқындайтын жоспар әзірлеу болып табылады. Жерді пайдалануды және оларды қорғауды жоспарлау Жерді ұтымды пайдалану перспективаларын анықтайтын жер ресурстарын басқару жүйесіндегі маңызды функция болып табылады.

Пайдалануды жоспарлау бұл жер саясатын жүзеге асыру және елдегі жерді пайдалануды дамыту, сондай-ақ жер ресурстарын басқару және оларды қорғау, Өндіріс пен табиғатты пайдалануды аумақтық ұйымдастыру кезінде федералды, аймақтық және муниципалдық басымдықтар мен мүдделерді келісу құралы.

Қазіргі уақытта болжау басқарудың маңызды функцияларының біріне айналуға. Болжам гипотеза мен жоспармен қатар көрегендіктің бір түрі болып табылады, ал перспективалар, болашақ мүмкіндіктер мен салдарларды білместен қазіргі заманғы қызметті елестету мүмкін емес. Жер ресурстарын пайдалануды болжау деп зерттелетін объектінің болашақта мүмкін болатын жағдайы туралы, сондай-ақ белгілі бір мақсаттар мен нәтижелерге қол жеткізу жолдары мен мерзімдері туралы ықтималды пайымдау түсініледі. Жер ресурстарын пайдалануды болжау жер кадастрлық жұмыстарды орындаудың алдын ала жоспарланған жобалау алдындағы кезеңін білдіреді. Жер ресурстарын пайдалануды болжау жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру бүкіл болжамды процесті оңтайландыруға бағытталған өзара байланысты іс-шаралар кешені болып табылады. Жер ресурстарын пайдалануды болжау жөніндегі жұмыстарды ұйымдастырудың міндеттері: - болжау үшін қажетті ақпаратты жинау және жүйелеу; – болжаудың негізгі әдістері мен әдістерін меңгерген мамандарды даярлау болып табылады; - қолданыстағы басқару қызметтерімен біріктірілген бағдарламалаудың жұмыс органдарын қалыптастыру және олардың жұмыс істеуін ұйымдастыру.

Жер ресурстарын пайдалануды болжау мынадай кезеңдерге қысқартылады: 1. Аумақты оларды пайдалануға жарамдылығы тұрғысынан бағалау. 2. Болжамды кезеңге салалар мен халық шаруашылығының жер аумағындағы қажеттіліктерін анықтау. 3. Аумақтың салааралық жер балансын әзірлеу. 4. Барлық санаттағы жерлерді пайдалану жөніндегі іс-шараларды әзірлеу. 5. Жердің құнарлылығын қорғау, қалпына келтіру, жақсарту жөніндегі іс-шараларды болжамды кезеңге әзірлеу немесе жасау. 6. Болжамды іс-шараларды жүзеге асыруға арналған капитал салымдарының қажетті сомаларын айқындау. 7. Болжамдарды тексеру.

Жер ресурстарын пайдалануды болжау кешенді сипатта болады және мыналарды қамтиды: 1) экономикалық болжам-өндірістік күштер мен өндірістік қатынастардың жекелеген элементтерінің даму перспективаларын зерттейді: Еңбек өнімділігі; еңбек ресурстары мен негізгі қорларды пайдалану және молайту; Инвестициялар объектілері; экономикалық өсу қарқыны; алынатын өнімнің көлемін, құрамы мен сапасын айқындау; 2) Жер ресурстарын пайдалануды болжау-жер ресурстарын қазіргі заманғы пайдалануға талдау береді, жаңа жерлерді қайта бөлу және игеру, жерді меншік иелері арасында қайта бөлу жүргізледі; 3) әлеуметтік болжам-халықтың азық-түлік және азық-түлік емес тауарларды тұтынуын, бөлшек сауда тауар айналымын, жалпы және кәсіптік емес білім беру, мәдениет және өнер, денсаулық сақтау және тұрғын үй салаларын дамытуды қамтиды- коммуналдық шаруашылық, халыққа тұрмыстық қызмет көрсету. 4) демографиялық жағдайды болжау-халықтың қозғалысын және еңбек ресурстарының өсімін молайтуды, еңбекке қабілетті халықтың жұмыспен қамтылу деңгейін, оның біліктілік және кәсіби құрамын қамтиды. Оларға халықтың саны мен табиғи қозғалысының көрсеткіштері (туу, өлім), жыныстық және жас құрамы бойынша арақатынас және т. б.

Қолданыстағы шектеулер (қаржылық, материалдық, еңбек, қызметті ұйымдастыру деңгейі) және таңдалған басымдықтар (қолда бар жағдайларға, жағдайларға негізделген орындылық шаралары) жағдайында әрқашан шешім қабылдауға тура келетіндіктен, жоспарлаудың негізгі мақсаты қажеттіліктерді неғұрлым толық қанағаттандыруға барынша жақындай отырып, оңтайлы пропорцияларды, оның ішінде қажетті және мүмкін арасындағы пропорцияларды анықтау болып табылады. Табиғатты пайдалануды жоспарлауға қатысты бұл процесс белгілі шектеулер (экологиялық, экономикалық, әлеуметтік) және сәйкесінше критерийлер бойынша табиғи ресурстардың қасиеттеріне, қасиеттеріне, санына қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында жүзеге асырылады. Аталған пропорциялардың дұрыстығы келесі қабылданған шешімнің тиімділігін анықтайды, сондықтан жоспарлау процесінің өзі қысқа мерзімді тыныштықты тудырмай, қалаған болашақты жобалауға арналған уақыт, кеңістік және шығармашылық жүйелі болуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Есполов Т.И. «Жер ресурстарын басқару» Астана: КазНАУ, Агроуниверситет. - 2004. 284 бет.
2. Спектор М.Д. «Ауылдық елді-мекендердің жер шаруашылық құрылысы және доспарлау» Астана. 2014. 336 бет.
3. Гендельман М.А. «Ауылдық елді мекендердің жер шаруашылық құрылысы және орналасуы» Акмола, 1995 – 204 бет
4. Волков С. Н. «Жерге орналастыру» 2013 – 992 бет

УДК [544.473:577.15]:631.412

ВЛИЯНИЕ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПОЧВЫ НА АКТИВНОСТЬ КАТАЛАЗЫ

Дроздова Наталья Ивановна, Шихалова Анастасия Андреевна

Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
Гомель, Республика Беларусь

***Аннотация:** В работе изучено влияние некоторых физико-химических показателей на активность фермента каталазы в почве территорий, граничащих с санитарно-защитной зоной полигона твердых коммунальных отходов г. Гомеля (Республика Беларусь). Анализ выявил, что в зависимости от складывающихся почвенно-климатических условий, характер связи между признаками и степень их взаимного влияния могут значительно варьироваться.*

***Ключевые слова:** дерново-подзолистая почва, каталазная активность, корреляционный анализ, полигон ТКО*

В настоящее время в Республике Беларусь, как и во многих других странах, захоронение остается самым распространенным методом обезвреживания отходов производства и потребления. Техногенные геохимические аномалии, формирующиеся в зонах влияния полигонов, как правило, имеют комплексный характер: загрязнению подвергаются все компоненты ландшафта – атмосферный воздух, поверхностные и

подземные воды, почвы и растительность. Нередко к санитарно-защитным зонам полигонов (СЗЗ, 300 - 1000 м в зависимости от типа полигона) примыкают земли сельскохозяйственного назначения и населенные пункты. Опасность воздействия отходов на окружающую среду и человека требует комплексного подхода не только в оценке состояния СЗЗ, но и сопредельных с ними территорий, в том числе, оценке показателей почвенного плодородия на основе анализа биологической активности почвенной компоненты.

В настоящее время ряд исследователей [1 – 4] отмечают перспективность использования показателей ферментативной активности почвы для ранней диагностики изменения состояния компонентов биогеосистемы. Это связано с тем, что ферментативная активность почвы ранее других почвенных показателей отражает происходящие в системе изменения, коррелируя с определенным уровнем загрязнения. Большинство загрязнителей в почве разрушается под действием микроорганизмов и ферментов. Происходящие при этом в почве модификации микробиологической и ферментативной активности со временем восстанавливаются за исключением экстремальных нарушений почвы при отравлении ее высокими концентрациями загрязнителей.

Биомониторинг и биоиндикация почв приобретает все большее значение при проведении научных исследований, для выполнения практических производственных мероприятий. Несмотря на длительные поиски, до сих пор не найден единый показатель, на основании которого можно было бы сделать вывод о биологическом состоянии почвы в целом.

Исследования авторов [5] указывают, что активность каталазы, отличается высокой чувствительностью, хорошей воспроизводимостью, незначительным варьированием показателя, простотой и малой трудоемкостью метода определения.

В качестве объектов исследований в данной работе послужили образцы дерново-подзолистой почвы, отобранные на территории, сопредельной с СЗЗ полигона твердых коммунальных отходов (ТКО) г. Гомеля (полигон высокой мощности). Отбор проб производился в июле и сентябре 2021-2023 г.г. на глубину 0 – 20 см с пробных площадок, удаленных от границы тела полигона на 500 м (граница СЗЗ), 650 м, 800 м, 1000 м и 2,5 км (контрольный участок).

Цель исследований: оценить состояние почвы территорий, сопредельных с СЗЗ полигона ТКО г. Гомеля на основе каталазной активности; выявить характер связи между активностью фермента и отдельными физико-химическими показателями почвы.

Определение активности каталазы проводили по методу Джонсона и Темпле. Активность выражали в $\text{см}^3 \text{O}_2/\text{г}$ почвы и применяли для оценки состояния почвы исследуемой территории оценочные шкалы (таблица 1).

Таблица 1 – Шкала оценки степени обогащенности почв каталазой

В $\text{см}^3 \text{O}_2/\text{г}$ почвы за 1 мин

По Звягинцеву [4]		По Гапонюку, Малахову[2]; Хазиеву[1]	
степень обогащенности почвы ферментом	значения активностей	активность каталазы в почве	значения активностей
очень бедная	менее 25	очень слабая	менее 1
бедная	25–75	слабая	1–3
средняя	75–250	средняя	3–10
богатая	250–750	высокая	10–25
		очень высокая	более 30

Сопоставление диапазонов вариации активности каталазы в исследуемой почве ($0,051-0,513 \text{ см}^3\text{O}_2 / \text{г}$ почвы за 1 мин) позволило оценить состояние почвенного покрова как очень бедное или с очень слабой активностью фермента.

Для того, чтобы обосновать выбор фермента, активность которого можно использовать в качестве информативного критерия при оценке состояния почвенного покрова в зонах влияния полигонов ТКО, необходимо проанализировать его пространственно-временную вариацию. Результаты однофакторного дисперсионного анализа не подтвердили статистическую значимость наблюдаемых сезонных различий в активности каталазы за период наблюдений (июль, сентябрь) 2021-2023 г.г. В то же время, исследования пространственной вариативности выявили достоверное изменение активности каталазы по мере удаления от границ СЗЗ полигона ТКО (рисунок 1). По сравнению с почвой контрольных участков, расположенных на удалении 2,5 км, активность каталазы у границы СЗЗ была снижена в 3,7 – 6 раз.

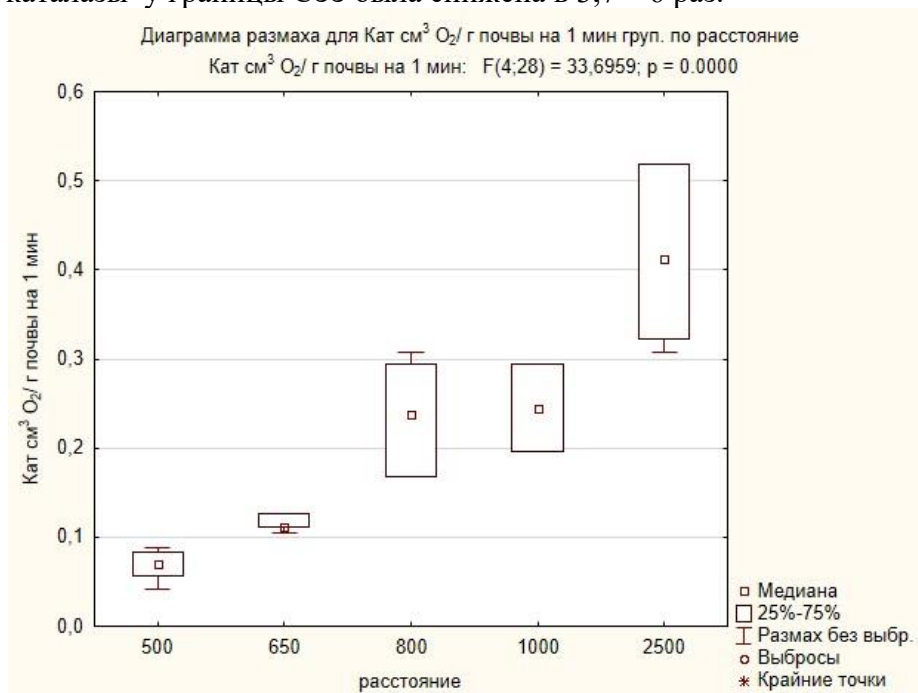

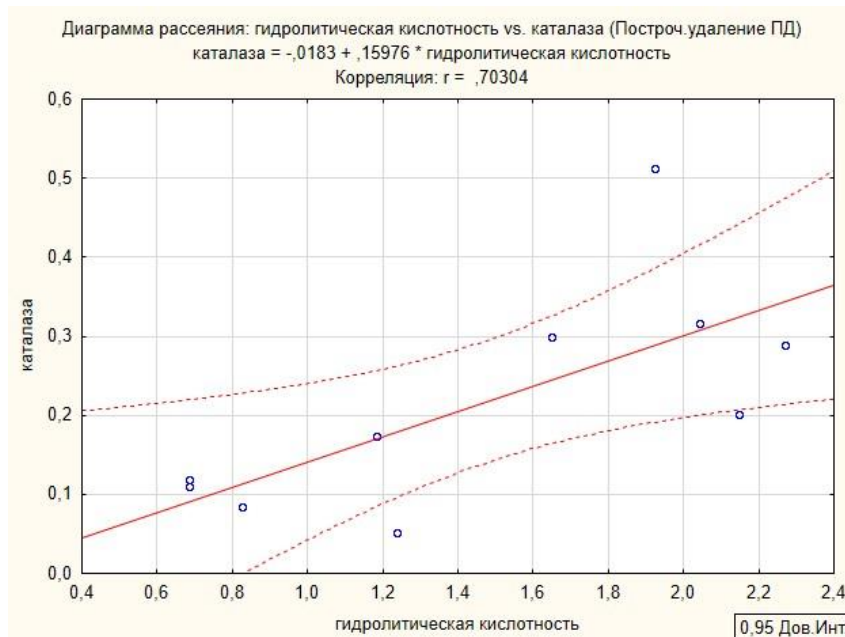
Рисунок 1 – Изменение активности каталазы при удалении от границ тела полигона ТКО

Для изучения влияния физико-химических показателей почвы на активность фермента проведены расчеты парных коэффициентов корреляции в диапазонах варьирования значений, характерных для данных почв.

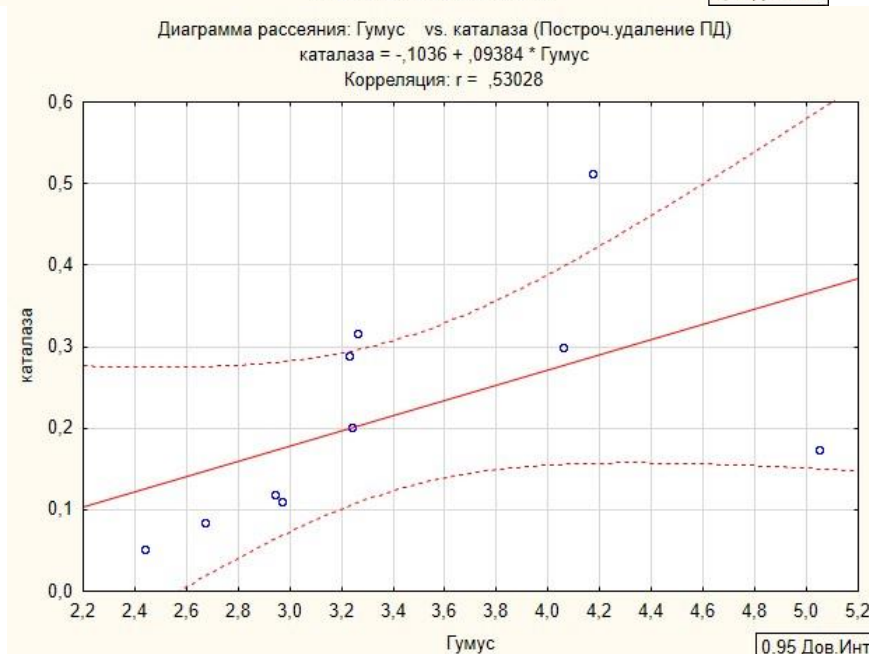
Необходимо отметить, что проведенный корреляционный и регрессионный анализ по диапазонам измерений признаков, полученных при анализе почвенных образцов отбора 2021-2023 г.г. выявил, что в зависимости от складывающихся условий, характер связи между признаками и степень их взаимного влияния могут значительно варьироваться. Так, например, за период наблюдений 2022 года выявлено существенное снижение в почве содержания тяжелых металлов и многих анионов, в том числе, хлоридов и нитратов, что изменило вид полученных ранее в 2021 году моделей. Причиной наблюдаемых различий стала избыточная увлажненность почвы в силу климатических условий 2022 года. Это указывает на необходимость проведения более длительных наблюдений для построения статистически значимых моделей, которые будут отражать характер влияния не только отдельных почвенных показателей, но и климатических факторов и их совокупности на активность почвенных ферментов.

Графическая интерпретация корреляционной связи между некоторыми физико-химическими показателями почвы и ее каталазной активностью по результатам измерений показателей в 2022 году представлены на рисунке 2. Проведена процедура множественной корреляции и регрессии. Результативным признаком являлась активность каталазы $C_i = f(X_1, \dots, X_n)$. Независимыми переменными (X_1, \dots, X_n) служили те химические показатели почвы, которые характеризовались средней и высокой степенью связи с активностью фермента.

(а)

(б)

Рисунок 2 – Поле регрессии корреляционной связи между активностью каталазы и показателями почвы: а – гидролитической кислотностью, б – содержанием гумуса

Таблица 2 – Параметры множественной корреляции и регрессии для активности каталазы

R	R ²	F	p	a	b	c
0,7956	0,6330	6,0368	> 0,02995	-0,218747	0,067895	0,13884

$$C_{\text{каталазы}} = a + b \cdot \text{гумус} + c \cdot \text{гидролит. кислотность}$$

Проверка адекватности полученной модели представлена на рисунке 3.

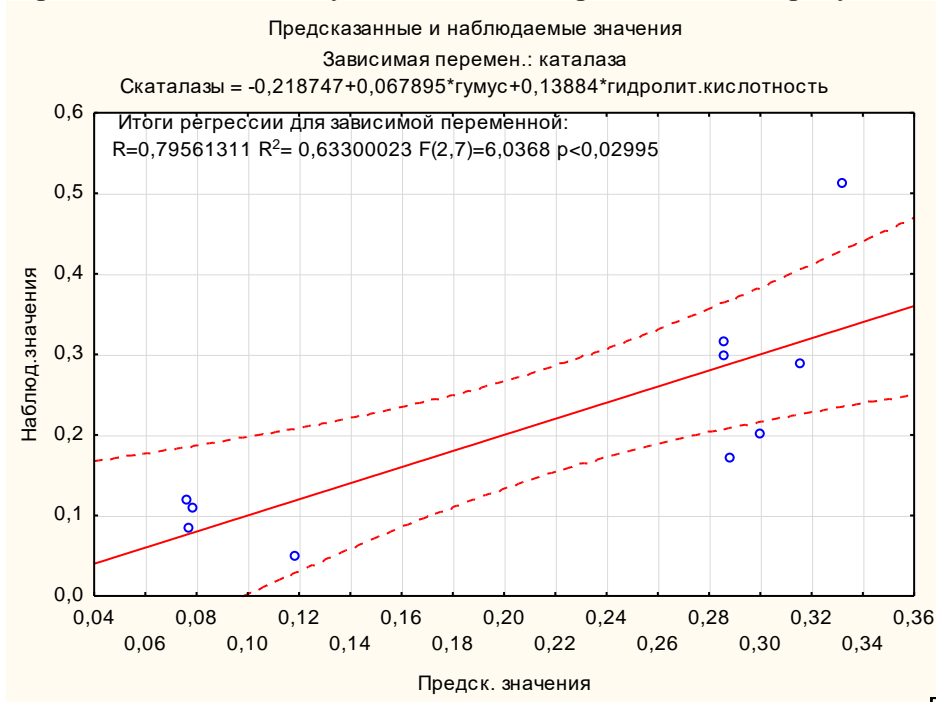

Рисунок 3 – Адекватность модели для прогноза активности каталазы

Полученные результаты будут использованы для дальнейшего изучения динамики физико-химических и биохимических показателей почв, что позволит подойти к обоснованию информативной группы ферментов для индикации влияния деятельности полигонов ТКО на состояние почвенного покрова сопредельных территории с учетом пространственно-временной вариации показателей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Хазиев, Ф. Х. Системно-экологический анализ ферментативной активности почв / Ф. Х. Хазиев. – М. : Наука, 1982. – 204 с.
2. Казеев, К. Ш. Биодиагностика почв: методология и методы исследований / К.Ш. Казеев, С.И. Колесников – Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета, 2012. – 260 с.
3. Швакова, Э. В. Использование показателей ферментативной активности почв в почвенно-экологическом мониторинге / Э.В. Швакова // Потенциал современной науки. – 2015. – № 4(12). – С. 62–66.
4. Звягинцев, Д. Г. Биологическая активность почв и шкала для оценки некоторых ее показателей // Почвоведение. – 1978. – № 6. – С. 48–54
5. Даденко, Е.В. Оценка применимости показателей ферментативной активности в биодиагностике и мониторинге почв / Е.В. Даденко, Т. В. Денисова, К. Ш. Казеев, С.И. Колесников // Поволжский экологический журнал. – 2013. – №4. – С. 385 – 393.

ОӘЖ 631.115.2

**ЖЕРЛЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК МОНИТОРИНГІН ЖҮРГІЗУДІ
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ҚР СУБЪЕКТИСІНІҢ ЖЕР-АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН
ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕР КАДАСТРЫ****Қалкен Ләйлә,
Қайдарқызы Амина**

Сәкен Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті КеАҚ, Жерге ресурстарын басқару, сәулет және дизайн факультеті
Кадастр мамандығының 2 курс студенттері
Ғылыми жетекшісі - Беристенов Айдарбек Тайнигазынович
Астана, Қазақстан

***Аңдатпа:** Жер мониторингі - жерді бақылау-бұл жағдайды бақылау жүйесі өргерістерді уақтылы анықтау, оларды бағалау үшін жер қорының, теріс процестердің сал- дарын болжау, алдын алу және жою.*

Жер-ақпараттық жүйесі - мемлекеттік жер кадастрын жүргізуге арналған, жер учаскелерінің, оның ішінде олардың шекаралары туралы сапалық және сандық сипаттамаларды, сондай-ақ жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар ту- ралы мәліметтерді қамтитын ақпараттық жүйе.

Мемлекеттік жер кадастры - Қазақстан Республикасы жерінің табиғи және шару- ашылық жағдайы, жер учаскелерінің орналасқан жері, нысаналы пайдаланылуы, мөлшері мен шекарасы, олардың сапалық сипаттамасы туралы, жер пайдаланудың есепке алынуы мен жер учаскелерінің кадастрлық құны туралы мәліметтердің, өзге де қажетті мәлімет- тердің жүйесі болып табылады.

***Тірек сөздер:** Мониторинг, жер, объект, нысаналы мақсаты, карта, құжат, ақпарат, жер ресурстары, ақпараттық жүйе, ақпараттық процесс, АЖЖ.*

Кіріспе

Жер мониторингі болып жатқан өзгерістерді уақтылы анықтау, оларды бағалау, одан әрі дамуын болжау және кері әсері бар процестерді болдырмау мен оның зардаптарын жою жөнінде ұсыныстар әзірлеу мақсатында жүргізілетін жер қорының сапалық және мөлшерлік жай-күйін бастапқы, жедел, мерзімді байқау жүйесін білдіреді. Жер мониторингі қоршаған табиғи ортаның жай-күйі мониторингінің құрамдас бөлігі және сонымен бір мезгілде басқа да табиғи ортаға мониторинг жүргізу үшін база болып табылады.

Жерге меншік нысандарына жердің нысаналы мақсаты мен пайдаланылу сипатына қа- рамастан Қазақстан Республикасының барлық жері жер мониторингінің объектісі болып та- былады.

Жер мониторингінің міндеттері:

- жердің жай-күйінің өзгерістерін уақтылы анықтау, оларды бағалау, болжам жасау және кері әсері бар процестерді болдырмау мен зардаптарын жою жөнінде ұсыныстар әзірлеу;
- мемлекеттік жер кадастрын жүргізуді, жерге орналастыруды, жерді пайдалану мен қорғауды бақылауды және жер ресурстарын мемлекеттік басқарудың өзге де функцияларын қамтамасыз ету.

Мемлекеттік жер кадастры Қазақстан Республикасы мемлекеттік кадастрлар жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады және жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілет- ті орган өздеріне қатысты алғанда мемлекеттік басқару органы болып табылады, мамандан- дырылған республикалық мемлекеттік кәсіпорындар Қазақстан

Республикасының бүкіл аумағында бірыңғай жүйе бойынша жүргізеді. Жерді жүйелі түрде бақылаудың, суретке түсірудің, зерттеудің, түгендеудің нәтижелері жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылаудың материалдары, мұрағаттық деректер, жердің сапалық жай-күйі туралы басқа да мәліметтер жер мониторингі үшін ақпарат көздері болып табылады. Жер мониторингі деректерін пайдалану қағаз немесе магниттік жеткізгі-штерінің стандартты рәсімделген құжаттарымен танысу және оларды алу сондай-ақ технологиялық телекоммуникациялық байланыс құралдарын қолдану арқылы деректер банкінде тіке-лей рұқсат етілген кіру нысанасында жүзеге асырылады. Жер мониторингі жөніндегі құжат-тар базалық және есептік құжаттарды қамтиды. Базалық құжаттарға: жердің жай-күйінің ба-стапқы тақырыптық карталары, картографиялық материалдар және жердің сапалық жай-күйі туралы жиналған материалдар жатады. Есептік құжаттарға: жердің жай-күйінің тіркелген өз-герісі және сандық көрсеткіштері көрсететін кестелер ведомстволар жатады.

Негізгі бөлім

Жер мониторингінің мазмұны мынадай кешенді бақылаулардағы өзгерістерді сипаттайды:

1. табиғи ландшафттарды, жер иеленушілердің шекараларын және аудандарын анықтау;
2. кеңейтілген таңдау параметрлері бойынша топырақтардың жағдайын (су эрозиясы, құрғап кетуі, жайылымдардағы топырақтардың тозуы, су басып кетуі, батпақтануы, ылғалдануы, тұздануы, егістікті бұталардың басып кетуі) зерттеу;
3. гумус қорын, қышқылдығын, макро және микроэлементтердің болуын, пестицидтердің, ауыр металлдардың, химиялық элементтердің, радиоактивті элементтердің және басқа да токсиндер қалдықтарын анықтау;
4. геологиялық орта, бедер, гидрографиялық желі жағдайын зерттеу (жер беті бедерінің формалары, су балансы, жер асты суларының химиялық және гидробиологиялық құрамының режимдері, теңіздердің, көлдердің, су қоймаларының, лимандардың жағалау сызықтары);
5. өндірістік объектілерінің кері әсерлеріне ұшыраған жерлердің жағдайын қарастыру (мелиоративтік жүйелердің, көліктің, ЖЖМ қоймаларының, үгілмелі тыңайтқыштар қоймаларының, автокөлік тұрақтарының, радиоактивті, физиологиялық активті химиялық өндіріс қалдықтарын жинау орындарының жағдайы).

Жер мониторингінің құрылымы жердің негізгі нысаналы мақсаты мен аумақтық ауқымдылығымен айқындалады. Жер мониторингінің жүйесі мыналарға бөлінеді:

- 1) Алып жатқан аумағына байланысты мониторинг жүргізу;
- 2) Болып жатқан өзгерістердің сипаты бойынша мониторинг жүргізу;
- 3) Бақыланып жатқан процесстерге байланысты мониторинг жүргізу;
- 4) Бақылау жүргізу мерзімімен кезектілігіне байланысты мониторинг жүргізу.

Жер мониторингін жүргізу кезінде қажетті ақпаратты алу үшін мынадай материалдар пайдаланылады:

- Қашықтықтан тексеріп бақылау (ғарыштық ақпараттардан биікке ұшатын ұшақтардан шағын авиацияның және басқа да құралдардың көмегімен суретке түсіру материалдары.
- Жер бетінде суретке түсіру (топографиялық, геоботаникалық және басқа да аумақтық желі пункттеріндегі бақылау) материалдары.
- Жерді түгендеу (инвентаризациялау) және жер кадастрлық құжаттар.
- Қор деректерді пайдалану (карталар, картограммалар, схемалар және кестелік материалдар).

Жер мониторингін техникалық қамтамасыз ету жер ресурстарын басқару жөніндегі тиісті аумақтық органдарда ақпаратты жинау, өңдеу және сақтау автоматтандырылған ақпараттық жүйе арқылы жүзеге асырылады. Жер мониторингінен алынған нәтижелер автоматтандырылған жүйенің мұрағаттарында және деректер жинағында сақталады. Азаматтар кәсіпорындар, мекемелер халықаралық ұйымдар, шетелдік заңды немесе жеке тұлғалар жер мо-

мониторингінің мәліметтерін белгіленген тәртіппен пайдаланады.

Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу тәртібі

Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 20 қыркүйектегі №958 «ҚР мемлекеттік жер кадастрын жүргізу ережесі» туралы Қаулысы.

Кадастр мәліметтерін есепке алу және сақтау бірлігі болып, тұйық шекарада ерекшелінген, жер қатынастары субъектісінің атынан белгіленген тәртіппен бекітілетін жер учаскісі болып табылады.

Жер учаскісі жөніндегі мәліметтер жер кадастрлық карталарымен сәйкестендіріледі, онда «карта» жер учаскісі нөмері, орналасу мекен-жайы, шекаралар және мәтіндік сипаттамалар көрсетіледі

Кадастр мазмұны :

- дайындық жұмыстар;
- шығыс мәліметтерін жинақтау мен өңдеу;
- ақпараттық жүйені құру мен жүргізу.

Жер кадастрының ААЖ қалыптастыру

Заңдарда мәліметтен тұлға туралы екендігі ақпараттан түсінікті, заттан, фактіден, құбылыстардан және процестерде олардың ұсынылған формасына тәуелсіздігі, ақпараттандыруда - ұйымдастырылатын социалды экономикалық және ғылыми -техникалық процестер құрудағы оптималды шарттар үшін ақпаратпен қажетінше қанағаттандыру және азаматтардың құқығын мемлекеттік жоғарғы органдарда реализациялау. Жергілікті басқару органдарында, ұйымдастыру, қалыптастыру негізінде қоғамдық қалыптастыру және ақпарат ресурстарын пайдалану.

Жоғарыда көрсетілген заңда келесі түсініктер қабылданған:

Ақпараттар процесі - жинау процесі, өңдеу, жинау, сақтау, іздеу және ақпараттарды тарату.

Ақпараттық жүйе - ұйымдастырылып реттелінген құжаттар жиынтығы (құжаттар массиві) және ақпараттар технологиясы, соның ішінде байланыс және есептеу техникасы құралын пайдалана отырып ақпарат процесін реализациялау.

Қорытынды

Мониторинг-бұл кеңістіктегі ұзақ мерзімді бақылау жүйесі.

Оның адам үшін маңызы зор, қоршаған ортаның параметрінің өткен, қазіргі және болашақ болжамын бағалау мақсатында қоршаған ортаның жағдайы туралы ақпарат береді. Мониторингтің рөлі қоршаған ортаның химиялық элементтермен ластануы кезінде

ерекше орын алады. Бұл химиялық элементтер табиғи компоненттердің химиялық қоспаларының құрамын өзгертіп, жаңа химиялық заттар түзеді. Мұнда қоршаған табиғи ортаның жағдайын жылдам және мұқият бағалау және өзгерістерді болжау қажет.

Жер мониторингі ҚР бүкіл жер қорының жерлеріне жүргізіледі. Жер санатына сәйкес келе отырып жер мониторингі мына жүйелерге бөлінеді:

- Ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлердің мониторингі.
- Өнеркәсіп, көлік, байланыс, қорғаны және өзге де ауыл шаруашылығына жатпайтын жерлердің мониторингі.
- Елді мекен жерлерінің мониторингі.
- Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлерінің мониторингі
- Орман қоры жерлерінің мониторингі
- Су қоры жерлерінің мониторингі.
- Босалқы жерлерінің мониторингі.

Жер мониторингінің қорылымы аумақтық ауқымына қарай:

- республикалық
- өңірлік
- жергілікті мониторинг болып белінеді.

Республикалық мониторинг- ҚР-ның бүкіл аумағын қамтиды.

Өңірлік мониторинг- физикалық, географиялық, элементтік экономикалық және өзге де шекаралармен шектелген аумақтарды қамтиды.

Жергілікті мониторинг-жекелеген жер учаскелермен ландшафттық экологиялық кешендердің қарапайым құрылымдарына дейінгі Өңірлік деңгейден төмен аумақтық объектілерде жүргізіледі. Қорыта айтқанда, елімізде жер мониторингі 2008 жылы көрсеткіштер бойынша ауданы 11,6 млн. га аумақта жүргізілген

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1) Zher monitoringi Әліпбеки-О., 2009ж
- 2) Жер мониторингін жүргізуді ұйымдастыру Т. Қапсаланов, 2021ж
- 3) Жер кадастрының міндеттері мен мазмұны Г.Есболай, 2022ж

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ТУНГЫШБАЕВА АЙНАШ ТАГАЙБЕКОВНА (ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕЗҚАЗҒАН ОЙПАТЫНЫҢ СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС БӨЛІГІНІҢ ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕЛУІН ТАЛДАУ	3
KARASSEV V.A., PONOMAREVA M.V. (KARAGANDA, KAZAKHSTAN) ANALYZING THE FEATURES OF THE KULAKOL VILLAGE AREA GEOLOGICAL STRUCTURE FOR THE PURPOSE OF CONDUCTING ENGINEERING GEOLOGICAL SURVEYS	6
КОЖАНБАЕВ АЛИШЕР ЕРЖАНОВИЧ (КАРАҒАНДА, ҚАЗАХСТАН) ОСНОВНЫЕ ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ПОЛИМЕТАЛЛИЧЕСКИХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ УСПЕНСКОГО РУДНОГО ПОЯСА (ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КАЗАХСТАН)	8
ИСКЕНДЕРОВА СЕВДА МАЛИК КЫЗЫ (БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН) МЕСТО ЭКОЛОГИИ В ТРАНСФОРМАЦИИ НАУК	13
ЕРМЕКОВА ЖАНЕЛЬ ЕРЖАНҚЫЗЫ (ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН) ӨСКЕМЕН ҚАЛАСЫНДАҒЫ АТМОСФЕРАЛЫҚ АУА ЛАСТАНУЫНЫҢ БИОИНДИКАЦИЯСЫ.....	15
SOLOVYEV M.V., PONOMAREVA YE.V. (KARAGANDA, KAZAKHSTAN) ASSESSING THE QUALITY OF SURFACE WATER OF THE VERKHNEE KAYRAKTY DEPOSIT	21
ЕЛІКБАЙ БАЛҒЕРІМ ЖОМАРТҚЫЗЫ, ОРАҚОВА ПАНАЖАН ТӨЛЕГЕНҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЕЛДІ МЕКЕНДЕР ЖЕРЛЕРІН КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУ	24
ЖҮНІСОВА АЙҒАНЫМ БЕЙСЕНҚЫЗЫ, ЕРАЛИЕВ АЙДОС ДОСАЛЫҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕРЛЕРІН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ШАРУАШЫЛЫҚ БАҒАЛАУ	28
МУСАХАН ЭЛЬДАР ҚАЙЫРБЕКҰЛЫ, КЕНЕСАРЫ ДІНМҰХАММЕД АСХАТҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК САЛЫҒЫН ЕСЕПТЕУ	32
ҚАЛКӨЗ АРУЖАН БАХЫТБЕКҚЫЗЫ, СЕРІК СЫМБАТ ЕРЖІГІТҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕРДІ КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	36
ЖОЛДЫҒАЛИ АҚЕРКЕ РАШИДҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ ҚҰЖАТТАМАСЫ ЖҮЙЕСІН ДАМУ	39
ҚАРЖАУБАЙ ЖҮЛДЫЗ, РАХЫМБАЙ АНЕЛ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕЛДІ МЕКЕН ЖЕРЛЕРІНІҢ КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	43
ҚАЙЫРБЕКОВ МАҚСАТ МЕЙІРБЕКҰЛЫ, ТҰРҒАНАЛИЕВ ҚАЙНАР ГАНМИРЖАНҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕР КАДАСТРЫН ЖҮРГІЗУДІ АВТОМАТТАНДЫРУ	47
ЕСЕНГЕЛДІ НАЗЫМ ҒАЛЫМҚЫЗЫ, ТАЛҒАТҚЫЗЫ ӘМИНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕРДІҢ (ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ) МЕМЛЕКЕТТІК КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕБІН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	49
НАУРЫЗБАЙ АЛЬБИНА МҰРАТҚЫЗЫ, АБУБАКИРОВА АЯУЛЫМ ӘБДІБЕКҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) САЛЫҚ САЛУ МАҚСАТТАРЫ ҮШІН ЖЕРДІ АЙМАҚТАРҒА БӨЛУ	53
НҰРЛАНҰЛЫ ЕРНҰР, СУЛТАНОВ ДАУРЕН (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАН ЖЕРЛЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН НЕГІЗДЕУ	56
НЫГМЕТУЛЛА ГУЛНӘЗ ГАРИФУЛЛАҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) КАДАСТРЛЫҚ АУДАНДА ЖЕР КАДАСТРЛЫҚ ҚҰЖАТТАМАНЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІ	60

БОЛАТҚЫЗЫ ЖАДЫРА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕРДІ МЕМЛЕКЕТТІК ТІРКЕУ, КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕПКЕ АЛУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ МАҢЫЗЫ	63
МӘЛІК АЯУЛЫМ ЗЕЙЛБЕКҚЫЗЫ, АМАНГЕЛДІ МӨЛДІР МӘДИҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ ҮШІН ЖЕР-КАДАСТРЛЫҚ АҚПАРАТТЫ ПАЙДАЛАНУ	66
ТҮРСЫН ЗЕРЕ БАҚЫТЖАНҚЫЗЫ, ҚАЛКЕНОВА ДАМЕЛЯ МЕЙРАМҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ТҮРҒЫН ҮЙ НАРЫҒЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ	69
ӘЛЖАН АЙҒАНЫМ ЖАНДОСҚЫЗЫ, САТЫБАЛДИЕВА НҮРЖАРҚЫН ЕРЛАНҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕР УЧАСКЕЛЕРІНІҢ КАДАСТРЛЫҚ ЖӘНЕ НАРЫҚТЫҚ ҚҰНЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ (БАҒАЛАУ)	73
БЕКЖАНОВА АЯУЖАН ТАЛҒАТҚЫЗЫ, ҚАИРИДЕН АЯУЛЫМ ҚАНАТҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАНДА (ҚАЛАДА) БҮЛІНГЕН ЖЕРЛЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ	76
КАРИМ ШЕРАЛЫ АЙДОСҰЛЫ, ЖҰМАХАН АЛДИЯР БАУЫРЖАНҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖЕРЛЕРДІ ШЕТЕЛДІКТЕРГЕ САТУҒА ЖӘНЕ ЖАЛҒА БЕРУГЕ ТЫЙЫМ САЛУ	79
ЕСЛЯМИ АРАЙЛЫМ ҚОЗЫ КОРПЕШҚЫЗЫ, ЕРМЕК САҒЫНЫШ БЕРІКҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАНДА (ҚАЛАДА) ЖЕР (ЖЕР-МҮЛІК) ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	81
ЖИДЕБАЙ АЯУЛЫМ ҒАНИҚЫЗЫ, МУКАНОВА ДАРИНА НУРБЕКОВНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАНДА (ҚАЛАДА) ЖЕРДІ (ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІН) МЕМЛЕКЕТТІК КАДАСТРЛЫҚ ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ЖҮРГІЗУДІ ЖЕТІЛДІРУ	84
ОМАРҒАЛИЕВА ГАУХАР РУСЛАНОВНА, БИКЕН АНЕЛЬ ОРАЛБАЕВНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА ЖАТПАЙТЫН МҰҚТАЖДАР ҮШІН ЖЕР БӨЛҮДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ	87
ӘЛДЕШ ӘСЕЛ ЕСЕНҒАЛИҚЫЗЫ, ЖАҢБЫР НҮРСАЯ АЛИАКБАРҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІН ТЕХНИКАЛЫҚ ТҮГЕНДЕУ ЖӘНЕ ЕСЕПКЕ АЛУ	89
АМАНГЕЛДІ АБЫЛАЙ, АБДУАЛИ НҮРСҰЛТАН (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАН ЖЕРЛЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН НЕГІЗДЕУ	91
КЕНЖЕ ЕЛАМАН ҚУАТҰЛЫ, СЕРІК ҚАЙСАР СЕМСЕРХАНҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАН (ҚАЛА) ЖЕРЛЕРІНІҢ АҒЫМДАҒЫ ЕСЕБІН ЖҮРГІЗУДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	94
ТОКЕНОВА АНЖЕЛА ЖАНАТОВНА, ӘМІРХАН МЕРЕЙ ДУЛАТҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АУДАНДА (ҚАЛАДА) БҮЛІНГЕН ЖЕРЛЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ...	98
ДУЛАТ БАЯНБЕК ДУЛАТҰЛЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ГЕОДЕЗИЯ ЖӘНЕ КАРТОГРАФИЯ – ӨНДІРІСТІК КҮШТІҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ	102
МАЛИКОВА ЗЕЙНЕП ИМАМАТДИНҚЫЗЫ, САМАРБАЕВА АЛУАНА АЛИБЕКОВНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЖЕРЛЕРІН ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІНЕ ШОЛУ	104
ПАСЮРА РУСЛАН СЕРГЕЕВИЧ, АБДУГАЛИЕВА ГУЛЬЖАН ЮСУПХАНОВНА (УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, ҚАЗАҚСТАН) О БЕЗОПАСНОСТИ ВЕДЕНИЯ БУРОВЗРЫВНЫХ РАБОТ ПРИ ОТБОЙКЕ РУДЫ В ПОДЗЕМНЫХ УСЛОВИЯХ	107
БРИШЕВА АЯУЛЫМ САЛИМЖАНОВНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) АНАЛИЗ МЕТОДОВ ПОИСКА МИКРОПЛАСТИКА В ГИДРОБИОНТАХ.....	111
РАЙ РАМАЗАН, ЕРСАИН АРСЕН (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЕЛДІ МЕКЕНДЕРДІҢ ЖЕРЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ БОЛЖАМЫ	115

ДРОЗДОВА НАТАЛЬЯ ИВАНОВНА, ШИХАЛОВА АНАСТАСИЯ АНДРЕЕВНА (ГОМЕЛЬ, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ) ВЛИЯНИЕ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕ ПОЧВЫ НА АКТИВНОСТЬ КАТАЛАЗЫ	117
ҚАЛКЕН ЛӘЙЛӘ, ҚАЙДАРҚЫЗЫ АМИНА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕРЛЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК МОНИТОРИНГІН ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ҚР СУБЪЕКТИСІНІҢ ЖЕР-АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕР КАДАСТРЫ	122

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического
журнала
«ВЕСТНИК БОБЕК»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Есім

Подписано в печать 28.02.2024
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.

